

ЛАТИНСКА АМЕРИКА

Пространство, общество, икономика

LATIN AMERICA

Space, society, economy

Университетско издателство „Св. Климент Охридски“

ЛАТИНСКА АМЕРИКА

Пространство, общество, икономика

LATIN AMERICA

Space, society, economy

Под общата редакция на
Петър Стоянов и Велислава Симеонова

Edited by
Petar Stoyanov and Velislava Simeonova

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ “СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ”
SOFIA UNIVERSITY “ST. KLIMENT OHRIDSKI”

ЛАТИНСКА АМЕРИКА

Пространство, общество, икономика

LATIN AMERICA

Space, society, economy

Под общата редакция на
Петър Стоянов и Велислава Симеонова

Edited by
Petar Stoyanov and Velislava Simeonova

Университетско издателство „Св. Климент Охридски“
София и Барселона • 2018

St. Kliment Ohridski University Press
Sofia and Barcelona • 2018

AQUAPHOR®

water filters

ФИЛТРИ И РЕШЕНИЯ ЗА ПРЕЧИСТВАНЕ НА ВОДА - АКВАФОР
ЧИСТА ВОДА ЗА ВСЕКИ ДОМ!

СПЕСТЯВАТЕ
СРЕДСТВА

ЕФИКАСНО
ПРЕЧИСТВАНЕ

ЛЕСНИ ЗА
УПОТРЕБА

ЗАЩИТАВАТ ОТ
АЛЕРГИИ

ЧИСТА ВОДА
НАВСЯКЪДЕ У ДОМА

АКВАФОР БЪЛГАРИЯ ООД

+359 700 300 84 | WWW.AQUAPHOR.BG | INFO@AQUAPHOR.BG | [AQUAPHOR.BULGARIA](https://www.facebook.com/AQUAPHOR.BULGARIA)

© 2018 Автори

© 2018 Университетско издателство „Св. Климент Охридски“

ISBN 978-954-07-4452-0

СЪДЪРЖАНИЕ / CONTENTS

ПРЕДГОВОР	10
------------------------	-----------

ПРОСТРАНСТВО, ИНТЕГРАЦИЯ И ГЕОПОЛИТИЧЕСКИ АСПЕКТИ НА РАЗВИТИЕТО В ЛАТИНСКА АМЕРИКА	13
---	-----------

SPACE, INTEGRATION AND GEOPOLITICAL PATTERNS OF DEVELOPMENT IN LATIN AMERICA

1. ЛАТИНОАМЕРИКАНСКАТА ТЕОРЕТИЧНА ШКОЛА НА ЗАВИСИМОТО РАЗВИТИЕ	13
---	-----------

Петър Стоянов, Софийски университет

LATIN-AMERICAN THEORETICAL SCHOOL OF DEPENDANT DEVELOPMENT

Petar Stoyanov, Sofia University

2. СЪСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВИ НА РЕГИОНАЛНАТА ИНТЕГРАЦИЯ В ЛАТИНСКА АМЕРИКА	26
---	-----------

Ивайло Стаменков, Софийски университет

STATE AND PERSPECTIVES OF THE REGIONAL INTEGRATION IN LATIN AMERICA

Ivaylo Stamenkov, Sofia University

3. A GEOGRAFIA E TERRITORIALIDADES TRANSFRONTEIRIÇAS ENTRE O BRASIL, ARGENTINA E PARAGUAI (на португалски език)	39
--	-----------

Mauro José Ferreira Cury, UNIOESTE – Foz do Iguaçu

GEOGRAPHY AND TRANSBORDER TERRITORIALITIES BE- TWEEN BRAZIL, ARGENTINA AND PARAGUAY (in Portuguese)

Mauro José Ferreira Cury, UNIOESTE – Foz do Iguaçu

4. GEOPOLÍTICA DA AMAZÔNIA: NOTAS SOBRE DEFESA DAS FRONTEIRAS, DESENVOLVIMENTO SUSTENTÁVEL E SABERES FLORESTAIS

(на португалски език) 54

Leandro Dias de Oliveira, Universidade Federal Rural do Rio de Janeiro

Carolina Nicácio Ganzer, Universidade Federal Rural do Rio de Janeiro

Caroline Rocha Travassos Colbert, Universidade Federal Rural do Rio de Janeiro

GEOPOLITICS OF THE AMAZON: NOTES ON DEFENSE OF FRONTIERS, SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND FOREST KNOWLEDGE (in Portuguese)

Leandro Dias de Oliveira, Federal Rural University of Rio de Janeiro

Carolina Nicácio Ganzer, Federal Rural University of Rio de Janeiro

Caroline Rocha Travassos Colbert, Federal Rural University of Rio de Janeiro

5. BRASIL E AMÉRICA LATINA NA PERSPECTIVA DA GEOGRAFIA CONTIDA NA COOPERAÇÃO SUL-SUL

(на португалски език) 76

André Santos da Rocha, Universidade Federal Rural do Rio de Janeiro

Jaqueline Bastos de Freitas, Universidade Federal Rural do Rio de Janeiro

Mariana Herreira Gonçalves Pertile, Universidade Federal Rural do Rio de Janeiro

BRAZIL AND LATIN AMERICA IN THE PERSPECTIVE OF GEOGRAPHY CONTAINED IN SOUTH-SOUTH COOPERATION

André Santos da Rocha, Federal Rural University of Rio de Janeiro

Jaqueline Bastos de Freitas, Federal Rural University of Rio de Janeiro

Mariana Herreira Gonçalves Pertile, Federal Rural University of Rio de Janeiro

**КОЛУМБИЯ: ПРОСТРАНСТВЕНО И СОЦИАЛНО РАЗВИТИЕ
В УСЛОВИЯТА НА ПОСТКОНФЛИКТ 99**

***COLOMBIA: SPATIAL AND SOCIAL DEVELOPMENT IN
POST-CONFLICT'S CONDITIONS***

**6. LA PAZ COMO OPORTUNIDAD PARA REESTRUCTURAR
EL ORDENAMIENTO TERRITORIAL EN COLOMBIA:
ANÁLISIS CRÍTICO DE LA PLANIFICACIÓN REGIONAL
(на испански език) 99**

Jorge Enrique Gonzalez Gelvez, Fondo de Adaptación (Gobierno de Colombia)

*PEACE AS AN OPPORTUNITY TO RESTRUCTURIZE SPATIAL
PLANNING IN COLOMBIA: CRITICAL ANALYSIS OF REGIONAL
PLANNING (in Spanish)*

*Jorge Enrique Gonzalez Gelvez, Fondo de Adaptación (Government
of Colombia)*

**7. СОЦИАЛНИ СТРАТУСИ (СЛОЕВЕ) НА НАСЕЛЕНИЕТО И
ЗНАЧЕНИЕ НА СТРАТИФИКАЦИЯТА ЗА ОБЩЕСТВОТО
В РЕПУБЛИКА КОЛУМБИЯ 114**

Велислава Симеонова, Centro Universitario Internacional de Barcelona (UNIBA)

Димитър Желев, Софийски Университет

*SOCIAL STRATA OF POPULATION AND THE IMPORTANCE
OF STRATIFICATION IN THE SOCIETY OF REPUBLIC OF
COLOMBIA*

*Velislava Simeonova, Centro Universitario Internacional de
Barcelona (UNIBA)*

Dimitar Zhelev, Sofia University

- 8. FORCED MIGRATION AND LAND MANAGEMENT IN COLOMBIA: AN HISTORICAL ACCOUNT 127**
Carlos Eduardo Perez Corredor, University of Barcelona

БРАЗИЛИЯ: ГЕОПОЛИТИЧЕСКОТО И ИКОНОМИЧЕСКО РАЗВИТИЕ 142

BRAZIL: GEOPOLITICAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT

- 9. ГЕОПОЛИТИЧЕСКИ АСПЕКТИ НА КОЛОНИЗИРАНЕТО НА БРАЗИЛИЯ (1500–1825) 142**
Николай Попов, Софийски университет

GEOPOLITICAL ASPECTS OF BRAZIL COLONIZATION (1500–1825)
Nikolay Popov, Sofia University

- 10. THE INCORPORATION OF BRAZIL IN THE WORLD SYSTEM OF THE SECOND HALF OF THE 19th CENTURY THROUGH THE COFFEE-RAILWAYS BINOMIAL 161**
Marcelo Werner Da Silva, Federal University Fluminense, Rio de Janeiro

ГЕОГРАФСКО ОБРАЗОВАНИЕ И ПРОСТРАНСТВЕНИ ОБРАЗИ 172

GEOGRAPHIC EDUCATION AND SPATIAL IMAGES

- 11. ГЕОГРАФСКОТО ОБРАЗОВАНИЕ В АРЖЕНТИНА. МЕТОДИЧЕСКИ АСПЕКТИ 172**
Стела Дерменджиева, Великотърновски Университет
Тамара Драганова, Великотърновски Университет

GEOGRAPHIC EDUCATION IN ARGENTINA. METHODOLOGICAL ASPECTS
Stela Dermendzhieva, University of Veliko Tarnovo
Tamara Draganova, University of Veliko Tarnovo

ГЕОГРАФСКА ХАРАКТЕРИСТИКА НА СУРИНАМ 189

Цвета Иванова, Софийски университет

GEOGRAPHIC PATTERNS OF SURINAM

Tsveta Ivanova, Sofia University

ПРЕДГОВОР

Географското познание за Латинска Америка е сложно и многообразно, но нека не забравяме, че няма нищо по-опасно от това да бъде обяснено възможно най-лесно един комплексен феномен, като какъвто можем да дефинираме този на латиноамериканската реалност: всеобхватен и все още малко познат в българското географско образование.

Настоящото издание „Латинска Америка: пространство, общество, икономика“ е част от съвременните изследвания на една колкото позната, толкова и непозната за европейците част на света. То не цели монографично и холистично представяне на целия макрорегион Латинска Америка, което би изисквало много повече място и време. Следвано е едно от направленията на регионалната география, а именно *проблемно регионално изследване*. За целта на това издание бяха привлечени автори и изследователи от Европа (България, Испания) и от Латинска Америка (Бразилия, Колумбия), които представят един критичен и обстоятелствен поглед на различни проблематики както „отвън“, така и „отвътре“.

Латиноамериканските пространствени, социални или икономически реалности са сравнително слабо или недостатъчно застъпени във висшето образование в България. Географският образ на този така пъстър в културно отношение регион, чиито политически субекти споделят сходно историческо минало - колонизация, общи езикови особености, светкавични темпове на растеж и глобализация, но и социална и пространствена несправедливост, показва през последните години силен стремеж за икономическа интеграция, която извежда Латинска Америка в нова светлина на световната икономическа, но и (гео)политическа сцена.

Динамиката на развитие, социалните неравенства, проблемите с бедността, пространствената сегрегация и фрагментация, липсата на цялостна концепция за пространствено развитие или неконтролираният и неформален растеж на градските системи са само малка част от това, което може да дефинираме днес като латиноамериканска реалност в регионалната география. Интердисциплинарният подход в изучаването на тази реалност, с която до известна степен се иденти-

фицира този макрорегион, познаването, както и необходимостта от задълбочен анализ на тези същевременно географски тематики, вдъхновиха и мотивираха създаването на поредицата „Латинска Америка: пространство, общество, икономика“. Това първо издание на тематичния сборник с конкретни проблематики има за цел да запознае студентите от специалност „География“ във висшите учебни заведения, както и преподаватели и специалисти, чийто научен интерес е свързан с латиноамериканското пространство, с различни проблеми и реалности, които дефинират както целия регион, така и отделни страни в него.

Във фокуса на това първо издание изпъкват различни географски тематики, касаещи икономическото развитие, интеграция и кооперация и последиците от тях в сложното пространство на Латинска Америка. Тези тематики са обединени в първия раздел на сборника под заглавието *Пространство, интеграция и геополитически аспекти на развитието в Латинска Америка*.

Във втория раздел се разглеждат теми от отделни латиноамерикански страни. Специално внимание е отделено на Колумбия и Бразилия. В темата *Колумбия: Пространствено и социално развитие в условията на пост-конфликт* са разгледани различни перспективи в изучаването на възможностите в страната с подписването на споразумението за мир между централното колумбийско правителство и партизанското движение *FARC*. Темата *Бразилия: Геоополитическо и икономическо развитие* представя две различни исторически рамки в геополитическото и икономическо развитие на бразилската държава – минало и съвременност.

Последният четвърти раздел *Географско образование и пространствени образи* е представен от едно изследване на тази тема в Аржентина. За образователни цели е насочена и кратката характеристика на една от малките по площ и население държави в региона – Суринам.

С това издание едва ли могат да се изчерпят проблемите на това огромно пространство. Въпреки това целта на редакторите е този тип издания да се превърнат в традиция и да се продължат идеите през следващите години, както и да бъдат привлечени повече автори, работещи и познаващи проблемите на латиноамериканския регион.

Авторите и Редакторите на това издание ще се радват на бъдещи мнения и препоръки.

Изразяваме най-искрена благодарност за финансовото подпомагане при издаването на настоящия сборник на фирма „Аквафор България”. За техническата подкрепа дължим признателност на гл. ас. Ивайло Стаменков, Софийски университет.

Май 2018
Редакторите

ПРОСТРАНСТВО, ИНТЕГРАЦИЯ И ГЕОПОЛИТИЧЕСКИ АСПЕКТИ НА РАЗВИТИЕТО В ЛАТИНСКА АМЕРИКА

SPACE, INTEGRATION AND GEOPOLITICAL PATTERNS OF DEVELOPMENT IN LATIN AMERICA

1. ЛАТИНОАМЕРИКАНСКАТА ТЕОРЕТИЧНА ШКОЛА НА ЗАВИСИМОТО РАЗВИТИЕ

Петър Стоянов, Софийски университет¹

LATIN-AMERICAN THEORETICAL SCHOOL OF DEPENDANT DEVELOPMENT

Petar Stoyanov, Sofia University²

Abstract: Dependency theory or dependent development theory came from Latin America where in the mid 60s of 20th century the term „dependency“ (Spanish: „dependencia“) determined discussion on development theories and aimed explanation of nature and reasons of the region underdevelopment. Dominating theories in academic discussion on development theory at that time could not deliver analyze approaches to the real situation. Dependency theory have been applied at different spatial levels.

Key words: development theories, dependency, dependency theory

Увод. Началото на разработването на теорията за „зависимото развитие“ се поставя в Латинска Америка, където в средата на 60-те години на XX в. се формира и латиноамериканската школа. Понятието „зависимост“ (исп. Dependencia) характеризира дискусиата за теориите за развитието от предимно неомарксистка позиция. На базата на

¹ Проф. д-р, Катедра Регионална и политическа география, Геолого-географски факултет, stoyanov@gea.uni-sofia.bg

² Professor, PhD, Faculty of Geology and Geopgraphy, Department Regional and Political Geography, stoyanov@gea.uni-sofia.bg

икономическата ситуация в началото на 60-те години и на очевидните трудности на преследваните до тогава стратегии за развитие, трябва да се създаде яснота за характера и причините за неразвитостта на региона. Двете до тогава доминиращи в академичната дискусия течения в теорията за развитието, американски повлияната теория за модернизацията и ортодоксалната марксистка теория, не могат да предложат подходи за съобразен с положението анализ.

Теорията за зависимото развитие е социална теория, но прилага за своите обяснения в значителна степен пространствената димензия. С това тя има и силно изразен географски характер. Приложението на теорията е преди всичко на световно равнище (отношения „развит - неразвит свят“, „индустриални - развиващи се страни“), но тя може да се приложи и на останалите – континентално, национално, регионално. Настоящото изследване се занимава с възникването и развитието на тази теория, както и дискусийните въпроси в нея.

Източници на теорията за зависимото развитие. Като първообраз на теорията за зависимостта се считат концепциите за империализма. За първа работа в тази сфера се приема трудът на Джон Аткинсън Гобсън (1858—1940) “Империализмът. Изследване” (1902). В него той описва териториалната експанзия на европейските държави и САЩ, установяването на господството им над останалия свят. Под маската на осъществяване на цивилизаторска мисия се извършва ограбване на колониалните и зависими страни.

Теорията на империализма е доразработена от Рудолф Хилфердинг (1877 - 1941) в книгата “Финансовият капитал” (1910), от Роза Люксембург (1871 - 1919) в работите “Натрупване на капитала” (1913) и “Въведение в политическата икономия”. У нас по-известни са изследванията на руски автори, като Н. И. Бухарин (1888 - 1938) в труда “Световното стопанство и империализмът” (1915) и В. И. Ленин (1870 -1924) в труда “Империализмът като висш стадий на капитализма” (1916).

Голямо внимание на разкриването на влиянието върху колониалните и зависимите страни от страните на Запада отделя в своите работи “Империализмът” (1926), “Империализмът и неговата критика” (1926) и “Империализъм и кризи” (М., 1930) немският социалдемократ Фриц Щернберг (1895 - 1963).

В по-ново време в основата на теорията за зависимото развитие залягат концепциите „център-периферия” и за периферния капитализъм. Теорията за зависимото развитие е създадена първоначално на основата на ситуацията в Латинска Америка и след това е разпространена в останалия Трети свят.

Възгледи в Латинска Америка. Схващането, че *Латинска Америка и Юга* като цяло са на стадий на неразвитост и трябва да навакса чрез форсирана модернизация, има дълга предистория. Още през XIX в. аржентинският писател и политик Доминго Фаустино Сармиенто вижда в Южна Америка противоречиво развитие, подобно на аржентинското общество, между цивилизация („европейски характеризирани метрополии като Буенос Айрес“) и варварството („аграрните територии на аборигенното население и креолите“). Политическата стабилност можела да се постигне чрез развитие към цивилизация. Така, до XX в. неразвитостта на Латинска Америка се обяснява и от ляво и от дясно с испанския колониализъм, респ. запазването на феодалните структури. Но пътят за развитие се вижда различно. Марксистите считат, че първоначално трябва да се развие национален капитализъм, за да се извършат по-късно социалистически революции (изключение прави перуанският марксист Хосе Карлос Мариатегуи, който смята, че чрез националния капитализъм ще се постигне икономическа независимост на Латинска Америка, с което става предшественик на по-късните теоретици на зависимостта). Буржоазните икономисти фаворизират моделите на импортозаместването, което да позволи изграждането на национални индустрии.

През 1961 г. американският президент Дж. Кенеди инициира т. нар. Алианс за прогрес, който предвижда обширна помощ от САЩ за развитие на Латинска Америка (целта му е така да възпрепятства връзките ѝ със Съветския съюз). Редица страни от региона като Венесуела, Аржентина, Бразилия се присъединяват с въодушевление, обявявайки 60-те години на XX в. за „десетилетие на развитието“. Разработват се редица големи инфраструктурни проекти, един от които е изграждането на новата столица на Бразилия. Но еуфорията отминава, вместо намаляване на бедността, на много места се стига само до „модернизиране на бедността“ чрез подобрен достъп до луксозни стоки. Остава основната структура на стопанството: износ на суровини – внос на потребителски стоки. Нараства инфлацията. От

средата на 60-те години на власт идват множество десни военни диктатури (1964 г. в Боливия и Бразилия, 1966 г. в Аржентина). Редица леви интелектуалци, участвали по-късно в разработването на теорията за зависимостта, емигрират.

Основите на концепцията за периферния капитализъм са положени от видния латиноамерикански икономист Раул Пребиш (1901-1986), който се счита за родоначалник на латиноамериканската школа на зависимото развитие. Р. Пребиш е професор по политикономия, но се занимава и с практическа работа. През периода 1925-1927 г. той е заместник-директор на Държавния департамент за статистика на Аржентина, през 1927-1930 г. е директор на Икономическия институт, през 1930-1933 г. - помощник министър на финансите, през 1933-1935 г. - икономически съветник на правителството, в 1935-1943 г. - директор на Централната банка на Аржентина. Именно в това време Р. Пребиш се убеждава, че неокласическите икономически концепции малко, а най-често нищо не допринасят за развитието на икономиката както на Аржентина, така и на всички страни на Латинска Америка.

От 1950 г. до 1963 г. Р. Пребиш е изпълнителен секретар на ИКЛА/ICLA - Икономическата комисия на ООН за Латинска Америка и Карибите (испанско съкращение - CEPAL/СЕПАЛ). Тогава той разработва основите на собствена икономическа теория, публикувани в труда му "Икономическото развитие на Латинска Америка и неговите главни проблеми" (1950 г.). Основните постулати на тази концепция са приети и развити от цяла група икономисти, работили с него в СЕПАЛ, а това концептуално направление получава названието „сепализъм“.

Главното в концепцията на Р. Пребиш се състои в това, че капиталистическата световна икономика е единно цяло, ясно се отделя "център", включващ няколко високоразвити индустриални държави ("центрове"), и "периферия", съставена основно от аграрни страни. Периферните страни са в икономическа зависимост от "центъра" ("центровете"), което възпрепятства тяхното развитие и обуславя тяхната изостаналост. Най-важната причина за изостаналостта на периферията е изтеглянето от центровете на съществена част от нейните доходи.

От 1964 г. до 1969 г. Р. Пребиш е генерален секретар на Конференцията на ООН по търговия и развитие (ЮНКТАД). След това

той отново се заема с теоретично разработване на икономическите проблеми на Латинска Америка и “Третия свят” като цяло. През 70-те години той публикува няколко труда, събрани по-късно в книгата “Периферният капитализъм: Криза и трансформация” (1981). В тези трудове, в значителна степен и под влияние на критиката на неговата първоначална концепция от страна на по-радикално настроените изследователи (Т. Душ Сантуш, Р. М. Марини, Ф. Е. Кардозу и др.), тя е обновена и прераства в теория за “периферния капитализъм”. Същността ѝ се състои в това, че периферните страни, както и тези съставляващи центъра, са капиталистически, но техният капитализъм е качествено различен от капитализма на “центровете”. Спецификата на периферния капитализъм определя особения характер на цялото общество. “Спецификата на периферията се проявява във всичко - в сферата на техниката и потреблението, в производствената структура, в равнището на развитие и демократизация, в системата на землевладение и формиране на излишък, в демографския растеж. Затова се разрушава митът, че бихме могли да се развиваме по образ и подобие на центровете” (Р. Пребиш, цит. съч, 1981).

Друга голяма фигура сред сепалистите е Селсу Фуртаду, който по време на президентството на Жоао Гуларта е министър на икономическото планиране на Бразилия, а след това оглавява департамента за развитие на CEPAL. В книгата си “Развитие и недоразвитост” (1964) той характеризира икономиката, възникнала в резултат на проникването на капитализма в региони с некапиталистическо стопанство, като хибридно, съчетаващо капиталистическото ядро с архаична структура.

Значителна роля за теорията имат идеите за депendentизма на Т. Душ Сантуш и Р. М. Марини. Първоначалният вариант на теорията на Р. Пребиш възниква още преди краха на линейно-стадиалните концепции на модернизацията. Други концепции за зависимостта възникват по време на кризата в края на 60-те години. През втората половина на това десетилетие възниква и се оформя концепция, чието начало поставя бразилецът Теотониу Душ Сантуш, на който за революционна дейност се налага два пъти да бяга от разправа - през 1966 г. от Бразилия, където е осъден от военен трибунал за “организиране на метеж”, вторият път през 1974 г. от Чили след преврата на генерал

Аугусто Пиночет. Тази концепция получава названието депендентизъм (от исп. *dependencia* - зависимост).

Т. Душ Сантуш сочи, че източниците на теорията за зависимостта водят от теориите за империализма, в частност от трудовете на В. И. Ленин. Но в новите условия, положенията в тези теории трябва да се разширят и преформулират. Т. Душ Сантуш критикува теориите за модернизацията, които нарича теории за развитието (*development*). Главният им недостатък той вижда в линейно-стадиалния им характер. “Историческото време не е унилинеарно, казва той, и бъдещите общества не са способни да достигнат стадиите, до които са достигнали обществата в предшестващото време”. Но от идеите на теорията за развитието той не се отказва, а счита за необходимо създаването на нови теории за развитието, които да не го свеждат до унилинеен преход от общества от един тип към общества от друг, които да разглеждат развитието в мащабите на цялото земно кълбо. Необходимо е да се отчетат взаимовръзките между конкретните общества, а в нашата епоха – преди всичко съществуването на зависими общества и зависимо развитие.

Депендентистите упрекуват сепалистите, че за тях зависимостта се свежда до проблемите в областта на външната търговия на периферните страни, в същото време зависимостта означавала установяване на определени предели и възможности за развитие на зависимите общества. “Виждаме, пише той, че зависимостта е най-важната черта на социално-икономическата система на слаборазвитите страни. Така депендентистите стигат до идеята, че в страните от Третия свят съществува по-друг начин на производство, отколкото в страните от центъра. Съответно от Т. Душ Сантуш се поставя задачата да се изследват не просто особеностите на еволюция на зависимите страни, а създаването на “теория за законите на вътрешното развитие” на тези общества. Но тази идея е подложена на рязка критика от редица ортодоксални марксисти. Един от тях е легендарният кубински революционер с аржентински произход Ернесто Че Гевара. Той сочи, че „притокът на капитал от развитите страни в периферията е предпоставка за установяване на икономическа зависимост. Този приток приема различни форми:

- предоставяне на заеми при неизгодни условия;
- инвестиции, които подчиняват страната на инвеститора;

- почти абсолютно подчинение на развиващите се страни от развитите;
- контрол над външната търговия на страната от международните монополи;
- и в крайни случаи – използване на военна сила за поддържане на експлоатацията”.

Малко по-късно от депендентизма, но през същите 60-те години, възниква концепцията за *зависимо асоциираното общество*. Нейните основни фигури са Фернанду Енрике Кардозу (в периода 1994 - 2002 г. е президент на Бразилия) и чилиецът Енцо Фалето. Първоначално Кардозу клони към левореформистското крило на сепалистите, оглавявано от С. Фуртаду. След това стига да идеята за “субкапитализма” – за деформираното капиталистическо общество и след това - за зависимо асоциирания, или просто зависимия капитализъм. Както Т. Душ Сантуш, и Ф. Кардозу свързва своята концепция с теорията за империализма, създадена от Дж. Гобсън и доразвита от В. И. Ленин. При това, подчертава, в нашата епоха не само продължават да съществуват старите, но възникват и нови форми на зависимост на периферните икономики от централните. В неговата съвместна с Е. Фалето книга “Зависимост и развитие на Латинска Америка. Опит за социологични интерпретации” (1971) се подлагат на критика повечето теории за модернизацията за това, че недоразвитите страни ще повторят пътя, който вече са изминали сегашните развити държави. Неразвитостта на латиноамериканските страни, казва той, е в резултат на експанзията в началото на търговския, а след това на промишления капитализъм на Запада и включването им в световния пазар. “Историческата специфика на неразвитостта произтича от отношенията между “периферните” и “централните” общества”.

Основни положения на теорията за зависимостта. Ф. Е. Кардозу отделя и редица основни положения на теорията за зависимостта:

- Центърът осъществява технологична и финансова интервенция в страните от периферията;
- Това води до създаване на нестабилна икономическа система, както вътре в периферните страни, така и в отношенията между тях и центъра;
- Това ограничава самостоятелният растеж на периферията;
- Формира се определена класова структура;

- Това изисква засилване ролята на държавата, способна да поддържа икономическото и политическо функциониране на обществото, имащо огнища на нестабилност.

Макар авторите на концепцията за зависимо асоциираното общество да са съгласни, че зависимите икономики не са идентични с централните, те не си поставят за цел да създадат “теория за зависимия капитализъм”. Те считат, че няма „специални закони на движението” на зависимата капиталистическа икономика. Трябва да се изследва спецификата на действията на общите закони на капитализма в зависимите страни. Затова те предпочитат да говорят не за “категории”, или “теории” за зависимостта, а за “ситуации на зависимост”. За разлика от редица привърженици на теорията за зависимостта, които считат, че зависимостта изключва икономическия прогрес на периферните страни, Ф. Кардозу не счита зависимостта и икономическият прогрес за взаимно изключващи се явления.

През втората половина на 60-те години на XX в. в Мексико възниква още една школа на икономисти и социолози, разработваща проблемите на зависимостта. Най-голямата фигура сред тях е Алонсо Агиляр Монтоверде. От тях е създадена концепцията за *„капитализма на субразвитието”*. Те считат, че в Латинска Америка “капитализмът не се развива по класическия европейски образец”. Същевременно обаче не приемат идеята за особения периферно капиталистически начин на производство.

Влияние на латиноамериканската школа в други части на Третия свят. Трудовете на латиноамериканската теоретична школа на зависимото развитие повлияват научната мисъл и в други части на света, но разработването на концепции за зависимото развитие в другите региони на Третия свят започва по-късно. За учените и практиците в Азия и Африка не е нужно да доказват наличие на зависимост на техните страни от центъра. Затова те се занимават главно с въпроса как да се избавят от тази зависимост, каква политика трябва да се провежда за да се осигури прогрес на своите страни.

Една от концепциите им е тази за *„алтернативното развитие”*, която разработват индиецът Р. Котхари, бангладешецът А. Рахман, индонезиецът Соеджатмоко, шриланкиецът П. Вигнараджа, египтянинът И. С. Абдула и много други изследователи, в т. ч. и от Латинска Америка (Е. Отейсу).

Друга е концепцията за „**опората на собствените сили**“, която е ясно формулирана на Третата конференция на неприсъединилите се страни в Лусака (1970 г.). Между двете концепции няма принципна разлика. Затова мнозина участват в разработването и на двете. Доразвиват ги учени от Бангладеш (А. Рахман, В. Хак), Индия (А.К. Багчи, Н. Мехта), Шри Ланка (П. Вигнараджа), африканския икономист Дж. Омо-Фадака.

Накрая може да се спомене концепцията за „**новия международен икономически ред**“, която в общи черти е формулирана на Четвъртата конференция на неприсъединилите се страни в Алжир (1973 г.).

Сред изследователите на проблема за зависимостта от страни на Азия и Африка, се отделя директорът на Африканския институт на ООН по икономическо развитие и планиране в Дакар (Сенегал) Самир Амин, който по-късно става привърженик на „**свят-системния подход**“ на американския социолог Имануел Уолърстейн (известен у нас като И. Валерщайн). Той издава множество статии и книги, сред които може да се отбележат монографиите “Натрупването в световен мащаб. Критика на теорията за неразвитостта” (1970, 1974) и “Неравното развитие. Очерк за социалните формации на периферния капитализъм” (1973, 1976). Той отделя редица основни положения за зависимите страни:

1. Деградацията на селското стопанство и дребната промишленост са характерни за етапа след чуждестранното доминиране и колонизация;

2. Неравното международно разделение на труда води до съсредоточаване на зависимите страни върху експортно ориентираното селско стопанство и/или добива на полезни изкопаеми. Частична индустриализация на периферията е възможна при условията на ниска работна заплата;

3. Тези структури определят в крайна сметка бързо нарастващ третичен сектор със скрита безработица и нарастваща роля на арендата в цялата система на социално-икономически отношения;

4. Хроничният дефицит на баланса по текущата сметка, реекспортът на печалбата от чуждестранните инвестиции и непълните бизнес цикли в периферията осигуряват на центъра пазари в периодите на растеж на световната икономика;

5. Структурна неустойчивост на социалната и политическата системи, а също и силен компрадорски елемент и нарастващо значение на държавния капитализъм и прослойката на държавните служители.

Разработване на концепцията за зависимостта в развитите страни и латиноамериканското влияние. То започва още преди 60-те години. Един от първите е вече споменатият шведски икономист Гунар Мюрдал. В труда си “Световната икономика. Проблеми и перспективи” (1956) той подчертава, че целият несъветски свят е интегрирано икономическо цяло и той не е нещо друго, а класово общество в международен мащаб. Жителите на развитите страни образуват “вишната класа, ... голямата част от останалото човечество образува низшата класа от нации”.

Американският икономист Пол Баран (1910 - 1964), както и Г. Мюрдал, не използват термините “център” и “периферия”. Но и той както Г. Мюрдал стига до изводи, сходни с идеите на латиноамериканеца Р. Пребиш. В труда си “Политическа икономия на растежа” (1957) той говори, че системата на съвременния капитализъм се състои от два сектора, единият образуват високоразвитите страни, а другият - слабо развитите. Изостаналостта на Третия свят е неизбежно следствие от развитието на световната капиталистическа система на стопанството. Англичанинът В. Джордж в книгата “Богатство, бедност и глад: Световната перспектива” (1988) даже директно се дистанцира от теорията за зависимостта.

Както считат някои изследователи, зависимостта се е формирала с индустриалната революция и разширяването на европейското могъщество в целия свят вследствие на военното и икономическо превъзходство. Счита се, че дотогава експлоатацията има вътрешен характер, има редица главни икономически центрове, които преобладават над останалата част на страната (напр. Югоизточна Англия във Великобритания, Американският североизток в САЩ). Развитието на световната търговия превръща капитализма в глобална система.

В тази връзка общи неща, но и критика към теорията за зависимостта се отправя в отчасти близката до нея теория за „свят-системата”, разработена от американския социолог Имануел Валерщайн, а диалог с последната водят Андре Гундер Франк, Анибал Кижану, Рамон Гросфогуел. В Германия теориите за зависимостта се въвеждат в дискусия от Дитер Сенгхаас.

Важна **критична точка** към теорията за зависимостта е, че тя търси причината в ниското ниво на развитие само в условията за външна търговия, а не във вътрешните условия и политически решения вътре в развиващите се страни. Посочва се примерът с бързия прогрес на новите индустриални страни (особено на т. нар. азиатски тигри), с което се показва несъгласие с тезата за изолирано развитие на развити и развиващи се страни като стратегия за развитие. У. Менцел, ученик на Сенгхаас, се оттегля от по-нататъшно разработване на теорията за зависимостта, като говори за „провал на големите теории“, а Фр. Нушелер – за по-нататъшното развитие на теориите за развитието.

Сред западните изследователи има и явни апологети. Бил Уорън в книгата си “Империализмът: Пионер на капитализма” (1980) нарича теориите за зависимостта “национална митология” и заявява, че под въздействие на западния капитализъм върви стремително развитие на по-рано изостаналите страни. Питър Бъргър в книгата си “Капиталистическата революция. 50 тези за процъфтяването, равенството и свободата” (1986), всячески пренебрегвайки факти и цифри, се опитва да докаже, че независимо от някои недостатъци, все пак страните от “Третия свят” не живеят толкова лошо, и главното - успешно се развиват. Той също се позовава на примера за икономическо развитие на четирите “азиатски тигъра”: Южна Корея, Тайван, Хонконг и Сингапур. Същото прави и Петър Штомпка в книгата “Социология на социалните изменения” (1993). Това обаче не е довод: и привържениците на концепцията за зависимостта не изключват отделни страни да се откъснат от изостаналостта. Но в края на 1997 г. се разрази финансова криза, която разтърси из основи икономиката не само на четирите “азиатски тигъра”, а и на т. нар. “азиатски котки”, следващи техния път на развитие: Тайланд, Малайзия, Индонезия.

Литература

- Баран П. К экономической теории общественного развития. М., 1960
Гобсон Дж. Империализм. Л., 1927
Давыдов В.М. Латиноамериканская периферия мирового капитализма. М., 1991
Ленин В.И. Империализм, как высшая стадия капитализма // Полн. собр. соч. Т. 27

- Люксембург Р. Введение в политическую экономию. М., 1960
- Люксембург Р. Накопление капитала. Т. 1-2. М.-Л., 1931
- Мюрдаль Г. Мировая экономика. Проблемы и перспективы. М., 1958
- Пребиш Р. Периферийный капитализм: есть ли ему альтернатива? М., 1992
- Amin S. ,Unequal Development: An Essay on the Social Formations of Peripheral Capitalism' New York: Monthly Review Press, 1976
- Amin S. ,Re-reading the postwar period: an intellectual itinerary' Translated by Michael Wolfers. New York: Monthly Review Press, 1994
- Amin S. ,Die Zukunft des Weltsystems. Herausforderungen der Globalisierung. Herausgegeben und aus dem Franzoesischen uebersetzt von Joachim Wilke' Hamburg: VSA, 1997
- Astor, E./Bussian, R. Die Geographie – Ein Lexikon der gesamten Schulerdkunde. Schüler Duden. Dudenverlag. Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich, 1997
- Bender, D. Entwicklungspolitik. In: Vahlens Kompendium der Wirtschaftstheorie und Wirtschaftspolitik. Band 2. 4.Auflage. Verlag Vahlen. München, 2000, S.499-544
- Boekh, A. Abhängigkeit, Unterentwicklung und Entwicklung: Zum Erklärungswert der Dependencia-Ansätze. In: Nohlen, D./Nuscheler, F. (Hrsg.): Handbuch der Dritten Welt – Band 1: Unterentwicklung und Entwicklung: Theorien – Strategien – Indikatoren. 2.Auflage. Hoffmann und Campe. Hamburg, 1982
- Dos Santos T. The Crisis of Development Theory and the Problem of Dependence Latin America // Underdevelopment and Development. The Third World Today. Ed. by H. Bernstein. Harmondsworth, 1976
- Dos Santos T. The Structure of Dependence // Readings in U.S. Imperialism. Ed. by K.T. Farm and D.C. Hodges. Boston, 1971
- Cardoso F. H. and Faletto E. Dependency and Development in Latin America. Berkeley etc., 1978
- Cardoso F.H. Dependency and Development in Latin America // Introduction to the Sociology of « Developing Societies ». Ed. by H. Alawi and T. Shanin. New York and London, 1982
- George V. Wealth, Poverty and Starvation: An International Perspective. New York, 1988

- Hemmer, H.-R. Wirtschaftsprobleme der Entwicklungsländer – Eine Einführung. Vahlens Handbücher der Wirtschafts- und Sozialwissenschaften. Verlag Vahlen. München, 1978
- Kaiser, M./Wagner, N. Entwicklungspolitik: Grundlagen – Probleme – Aufgaben. Bundeszentrale für politische Bildung. Schriftenreihe Band 303. Bonn, 1991
- Koschatzky, K. Trendwende im sozioökonomischen Entwicklungsprozeß West Malaysias? – Theorie und Realität. Jahrbuch der Geographischen Gesellschaft zu Hannover. Sonderheft 12. Hannover, 1987
- Leser, H. Wörterbuch Allgemeine Geographie. dtv/Diercke. München, Braunschweig, 1997
- Menzel, U. Das Ende der Dritten Welt und das Scheitern der grossen Theorie, Suhrkamp: Frankfurt am Main, 1993
- Nohlen, D. Lexikon Dritte Welt – Länder, Organisationen, Theorien, Begriffe, Personen. Rowohlt Taschenbuchverlag. Reinbek, 1997
- Nuscheler, Fr. Das Nord-Süd Problem, in Ludwig Watzal (Red.): Grundwissen Politik, Schriftenreihe der Bundeszentrale für politische Bildung: Bonn, 1993
- Schamp, E.W. Die Politik der Entwicklungsländer. In: Gaebe, W. (Hrsg.): Handbuch des Geographieunterrichts. Band 3: Industrie und Raum. Aulis Verlag Deubner & Co KG. Köln, 1988, S. 106-126
- Schätzl, L. Wirtschaftsgeographie 1 – Theorie. 8.Auflage. UTB. Paderborn, 2001
- Senghaas, D. (Hrsg.): Peripherer Kapitalismus. Analysen über Abhängigkeit und Unterentwicklung. Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1974
- Tausch, A. Did Recent Trends in World Society Make Multinational Corporations Penetration Irrelevant? Looking Back on Volker Bornschier's Development Theory in the Light of Recent Evidence. In: Historia Actual On-Line 6, 2005
- Wagner, H.-G. Wirtschaftsgeographie. Das Geographische Seminar. Westermann. Braunschweig, 1994
- Wagner, N./Kaiser, M./Beimdiek, F. Ökonomie der Entwicklungsländer – Eine Einführung. UTB. Stuttgart, 1983

2. СЪСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВИ НА РЕГИОНАЛНАТА ИНТЕГРАЦИЯ В ЛАТИНСКА АМЕРИКА

Ивайло Стаменков, Софийски университет¹

STATE AND PERSPECTIVES OF THE REGIONAL INTEGRATION IN LATIN AMERICA

Ivaylo Stamenkov, Sofia University²

Abstract. The present study aims to trace the origin, state and importance of the most important regional (mainly economic) integration organizations in Latin America. Independently of the complex history, the varied political map and the modern economic and political relations, here are the first such organizations for developing countries. In practice today, all countries in the region are covered by this process. On a vertical scale integration can be global, regional and subregional, but the paper is focusing mainly on the regional and subregional level. Although, according to some authors, the process in Latin America goes slower than normal, theory and practice show that integration organizations in most cases lead to economic, social and political development.

Key words: Latin America, regional integration, socioeconomic development

Макрорегионът Латинска Америка е разположен в Западното полукълбо, между САЩ на север и протока Дрейк на юг. Към него спадат Мексико, страните от Централна Америка, Карибския басейн и Южна Америка. Общата площ е около 20 млн. км² (почти 14% от света). Названието Латинска Америка произлиза от преобладаващото влияние на езика, културата и обичаите на романските (латинските) народи от Пиренейския полуостров – испанци и португалци, които между 15 и 17 век завладяват и колонизират макрорегиона и съста-

¹ Гл. ас. д-р, Катедра Регионална и политическа география, Геолого-географски факултет, istamenkov@gea.uni-sofia.bg

² Chief Assistant, PhD, Dept. Regional and Political Geography, Faculty of Geology and Geopgraphy, istamenkov@gea.uni-sofia.bg

влияват важен компонент във формирането на нациите. Другите от исторически най-значимите колониални сили имат по-незначително влияние. Към Латинска Америка днес се причисляват 33 независими държави и множество зависими територии с различен статут. Принадлежността като колонии на европейските сили е причината голяма част от страните да се обединяват по общо историческо и общо съвременно социално-икономическо развитие. Повечето от испанските владения добиват независимост в периода 1810-1825 г. и още в периода на възникването си, икономически слабите тогава държави попадат във финансова зависимост първо от западноевропейските сили, след това от САЩ. Разпадът на колониалните империи продължава след Втората световна война, като именно в този период между 1962 г. и 1983 г. стават независими десет от тринайсетте карибски държави (изключение правят Хаити, Доминиканската република и Куба). Процесът продължава като през 2010 г. приключва съществуването на Нидерландските Антили – Кюрасао и Синт Маартен заедно с получилата вече „отделен статут“ Аруба получават автономни права, а в по-тесни връзки с Нидерландия като „специални общини“ остават островите Бонер, Синт Еустациус и Саба.

Независимо от сложната история, разнообразните политическа карта и съвременни икономически и политически отношения, Латинска Америка първа от развиващите се страни стъпва на пътя на регионалната (предимно икономическа) интеграция. На практика днес всички страни от региона са обхванати от този процес. Именно такава е и основната цел на изследването – да се проследи зараждането, състоянието и значението на основните регионални интеграционни съюзи в макрорегиона.

Терминът „интеграция“ (от лат. *integrare* – възстановявам) в смисъла на регионалната, политическата и икономическата география означава най-общо създаване на икономическо, по-рядко политическо единство от два или повече политически субекта, най-често страни. Целта е засилване на регионалното икономическо или политическо сътрудничество чрез изграждане на институции и правила. По-конкретни стъпки в това отношение са свободно движение на хора, стоки и капитали, свободна търговия, изграждане на доверие и сигурност в политически смисъл, съвместни екологични мерки и др. (Стоянов, 2015). Във вертикален аспект в зависимост от мащаба тя бива гло-

бална, регионална и субрегионална, като в рамките на изследването основно се концентрира върху регионалната и субрегионалната интеграция.

Регионалната интеграция в света в повечето случаи е продиктувана от икономически причини и преминава през няколко различни форми, респективно етапи на осъществяване. Независимо че има различни схващания относно броя им, като класическа се приема схемата на Б. Балаша (1961) с пет основни етапа (Стоянов, 2015). Това са: преференциална зона, зона за свободна търговия (например от Латинска Америка такава е Латиноамериканска асоциация за интеграция – ALADI), митнически съюз (например МЕРКОСУР), общ пазар (например Централноамерикански общ пазар – САСМ, КАРИКОМ и др.) и икономически (или валутен) съюз. Теоретично е възможен и шести етап – политически съюз. Това обаче е свързано със създаване на международна конфедерация и загуба на националните суверенитети – етап, все още не достигнат от никоя интеграционна организация.

Наченки на интеграционни съюзи в Латинска Америка могат да се посочат още от времето на обявяване на независимост на повечето страни от южноамериканския континент. Vera-Fluixá (2000) дори предлага развитието на процеса на регионална интеграция в региона да се раздели на 3 фази: Латиноамериканска фаза (от 1826 г. до 1890-91 г.), Панамериканска фаза (от 1890 г. до 1948 г.) и Интерамериканска фаза (от 1948 г. до 1982 г.). В зараждането на процеса задължително трябва да се споменат Франсиско де Миранда и Симон Боливар. Още през 80-те години на 18 век Миранда предлага обединението на континента в конфедерация наречена на името на Христофор Колумб. Според вижданията му начело на обединението трябвало да бъде избран от народа монарх, но за да се осъществява контрол е предвиден двукамерен парламент по образец на този на САЩ. Идеите на Миранда са продължени от Симон Боливар, като директно това става по време на Панамския конгрес (22 юни - 15 юли 1826 г.) и неговото желание за създаване на наднационална конфедерация. Целта е без да се нарушава националния суверенитет на наскоро освободилите се държави да не се допуска чужда намеса и да се увеличи търговското, политическо и отбранително сътрудничество. В крайна сметка нежеланието и неопитността на младите държави и намесата на САЩ и

европейските сили водят дотам, решенията на конгреса да останат с по-ограничена за бъдещето значимост.

През 1942 г. по време на Втората световна война, за да координира усилията за сигурността в региона се създава Интер-американски съвет за отбрана (Junta Interamericana de Defensa). Представява организация на представителите на отбраната на страните в Северна, Средна и Южна Америка с главна цел колективната сигурност на Западното полукуълбо. Понастоящем това е най-старата действаща организация от този род (Ruiz-Dana et. al, 2007).

Естествено продължение на интеграционния процес е създаването през 1948 г. на Организацията на американските държави, основният за двата американски континента политически и икономически съюз, обхващащ всички 35 независими държави и отново с лидерска роля на САЩ. Главна цел на организацията е по-тясно икономическо и културно сътрудничество, в това число спазване на човешките права, демократизация, обща борба с престъпността, търговски облекчения, поддържане на мира и др.

Създаването на Латиноамериканската асоциация за свободна търговия (LAFTA) през 1960 г. има за цел да преодолее ограниченията на малките вътрешни пазари, като същевременно позволи на индустрията да стане конкурентоспособна на регионално равнище. Първоначалната цел е формирането на зона за свободна търговия чрез създаване на строга система за тарифа по отношение на трети страни, независимо че по-голямата част от външната търговия е с развитите страни, най-вече САЩ. Като допълнение премахването на вътрешните мита се оказва от най-голяма полза за големите икономики, като например Бразилия. Въпреки първоначалния ентузиазъм и успешно развитие през първите години, в крайна сметка асоциацията губи значението си с неготовността да отговори на тогавашните икономически реалности. Основна причина за това може да се търси в нестабилната политическа обстановка, особено в Бразилия и Аржентина и военните режими в тях от средата на 60-те години (Basnet and Sharma, 2013). Логично се стига до преосмислянето и реорганизирането ѝ през 1980 г. в по-малко амбициозната Латиноамериканска асоциация за интеграция (ALADI). Първоначалната ѝ цел е чрез различни преференции да се разшири икономическото сътрудничество, в това число и с продукти от региона и образуването на латиноамерикански общ пазар.

Освен единадесетте основателки (Аржентина, Боливия, Бразилия, Чили, Колумбия, Еквадор, Мексико, Парагвай, Перу, Уругвай и Венецуела) съответно през 1999 г. и 2012 г. пълноправни членки стават Куба и Панама. В момента Никарагуа изпълнява условията за членство, като цяло организацията е отворена към прием на всички латиноамерикански страни, с които така или иначе има подписани редица споразумения. На ALADI се гледа по-скоро като на консултативен и статистически орган, следящ изпълнението на редицата дву- и многостранни споразумения и предлагащ препоръки и мерки за решаване на проблемите.

Едно от последствията от недоброто според очакванията развитие на LAFTA е създаването през 1969 г. от шест от нейните единадесет членки (Боливия, Колумбия, Еквадор, Перу, Чили и по-късно през 1973 г. Венецуела) на по-скоро субрегионален търговски съюз – Андската общност (La Comunidad Andina). Макар и много амбициозна в политически смисъл със създаването на наднационални организации и висока степен на институционализация, Андската общност не премахва тарифните бариери, което е пречка за засилване на търговията между членовете. Оттеглянето на Чили през 1976 г. бележи началото на вътрешна криза и малко след това организацията изпада в дълбока рецесия, последвана от десетилетна стагнация. Нов удар е оттеглянето по политически и икономически причини през 2006 г. на Венецуела. Сред бъдещите политически цели на общността са установяването на обща външна политика, както и общи полицейски и съдебни действия срещу организираната престъпност. Като по-важни икономически цели могат да се посочат създаване на общ пазар, общи митнически тарифи, хармонизиране на законодателството по отношение на конкуренция, инвестиции, данъци, евентуално общ икономически и валутен съюз, както и разширяване на търговските отношения чрез споразумения за свободна търговия.

Подобен род субрегионални организации макар и с по-малък успех се появяват през 60-те години и в Централна Америка. С основна цел улесняване на регионалното икономическо развитие чрез свободна търговия, икономическа интеграция, привличане на индустриален капитал и диверсифициране на икономиките през 1960 г. четири централноамерикански страни (Гватемала, Хондурас, Салвадор и Никарагуа) учредяват Централноамерикански общ пазар (САСМ, на

испански МССА). През 1962 се присъединява и Коста Рика. Макар да се наблюдава значителен напредък в първите години, т. нар. „Футболна война“ (14-18 юли 1969 г.) между Салвадор и Хондурас полага началото на края на организацията. Опитът за продължаване на прилагането на договореностите през 70-те години се проваля и в крайна сметка вътрешната нестабилност в страните-членки и нарастващия външен дълг преустановяват съществуването на САСМ в средата на 80-те години. През 1993 г. същите страни създават нова зона за свободна търговия със задължението да се намалят постепенно вътрешнорегионалните търговски тарифи.

Не може да не се спомене и създаването през 1975 г. на Латиноамериканската и Карибска икономическа система (SELA) съставлявана от 27 страни от региона. Функциите на организацията са предимно консултантски и координиращи, включващи приемане на общи позиции и стратегии по икономически и социални въпроси в международни организации и пред трети страни или групи от страни, както и насърчаване на сътрудничеството и интеграцията в Латинска Америка. Като цяло регионалната (икономическа) интеграция на Карибските държави е по-различна от останалите латиноамерикански поради късната им независимост от предимно англосаксонско колониално владение (Guerrero et. al., 2009).

Най-важната за субрегиона на Карибите икономическа и политическа организация понастоящем е Карибската общност (от английски Caribbean Community, CARICOM). Представлява естествено продължение и най-добра перспектива на стремежа на карибските държави за политическо и икономическо сътрудничество, каквото се наблюдава още през 1958 г. със създаването на кратко просъществувало обединение на британските владения в региона Федерация „Западни Индии“, (по-късно такъв пример е Карибската асоциация за свободна търговия/CARIFTA от 1965 г.). За начална дата се счита 4 юли 1973 г. когато министър-председателите на Тринидад и Тобаго, Барбадос, Ямайка и Гвиана подписват договора, впоследствие постоянните страни-членки стават 15, а асоциирани членки са 5 британски задморски територии. Четирите основни стълба, на които се базира общността са икономическа интеграция, координирана външна политика, демографско и социално развитие и сигурност. Като успешни се квалифицират постиженията на CARICOM по отношение на здравео-

пазването, образованието, културата и сигурността. С важно значение са също така е интегрираната стратегия „Общ пазар и икономика”/CSME от 2006 г. (CARICOM Single Market and Economy), Карибския съд (Caribbean Court of Justice) от 2005 г., „Общият паспорт“ от 2009 г. (CARICOM passport), инициативата за по-лесно пътуване на местното население „CARIPASS” от 2010 г. и др.

Всички тези опити за регионална интеграция в Латинска Америка изпитват трудности през 80-те години, когато дълговата криза, като дългосрочна последица от петролната от 1973 г. и последвалата световната икономическа криза предизвиква дълбока рецесия и тежко свиване на вътрешнорегионалната търговия. В началото на 90-те години се извършва преход към нова вълна на регионализъм (т. нар. „Отворен регионализъм”) като най-жизнеспособен вариант за развиващите се страни да участват и да се интегрират ефективно в радикално променената световна икономика, характеризираща се с нарастваща взаимозависимост, либерализация и конкуренция за инвестиции. Придружен от вътрешни пазарно ориентирани реформи под формата на програми за приватизация, дерегулация и консолидиране на бюджета, преминаването към „Отворен регионализъм“ дълбоко преобразува политико-икономическия ландшафт на Латинска Америка. Създаването на много и припокриващи се преференциални търговски споразумения и произтичащите от това сложност и заплетеност започват да се наричат „Ефект на купата спагети“/“Spaghetti-Bowl Effect“ (Ruiz-Dana et. al, 2007).

Най-важното споразумение в контекста на „Отворения регионализъм“ е Южноамериканският общ пазар МЕРКОСУР (от испански „Mercado Común del Sur“). За начална дата се смята 26 март 1991 г., когато е подписан договорът от държавните глави на Аржентина, Бразилия, Парагвай и Уругвай. През 2006 г. за пълноправен член е приета Венецуела, а през 2015 г. Боливия. Организацията постига забележителен напредък в началото на либерализацията на вътрешнорегионалната търговия, като това се изразява не само в политически (намаляване на напрежението между Аржентина и Бразилия), но и в икономически смисъл (регионален растеж и интегриране в глобалната икономика). Това става възможно с премахването на търговските бариери и впоследствие митническите тарифи макар и с редица изключения. Като бъдещи предизвикателства пред МЕРКОСУР се

очертават повишаване на степента на институционализация, хармонизиране на правилата и преразглеждане на броя и значението на постоянните органи, вземащи решенията.

Интересно икономическо обединение от 2011 г. между Чили, Перу, Колумбия и Мексико представлява Тихоокеанския алианс. В този си вид алианс произвежда 38% от общия БВП на Латинска Америка, изпреварва с не малко по износ МЕРКОСУР и привлича 45% от преките чуждестранни инвестиции. Официални кандидати за членство са Коста Рика и Панама, а със статут на наблюдатели са 52 страни от всички континенти без Антрактида. Сред основните цели на организацията са: изграждане на зона за икономическа интеграция, която постепенно да премине към свободно движение на стоки, услуги, ресурси и хора; увеличаване на растежа, развитието и конкурентоспособността на икономиките на своите членове; постигане на по-добро благосъстояние; преодоляване на социално-икономическото неравенство и насърчаване на социалното приобщаване на неговите жители; икономическа и търговска интеграция към света, с акцент върху Азиатско-тихоокеанския регион.

Така с организации като МЕРКОСУР и НАФТА от 90-те години и Тихоокеанския алианс от 2011 г. Латинска Америка следва световните тенденции на постоянно увеличаване броя на регионалните и субрегионални интеграционни споразумения. Въпреки това все още има някои липсващи връзки в мрежата от търговски споразумения в региона. Например страните от МЕРКОСУР не са толкова добре свързани чрез споразумения за свободна търговия с останалата част от макрорегиона, а Аржентина и Бразилия нямат споразумения за свободна търговия с основна сила като Мексико. За разлика от това Тихоокеанският алианс е особено активен в преследването на търговската интеграция и отвореността на пазара. Доказателство за това е участието на три от четирите страни на алианса (Чили, Перу и Мексико) в сключването през 2015 г. на най-голямото споразумение за свободна търговия в света “Транстихоокеанско партньорство“ (Trans-Pacific Partnership). В началото на 2017 г. президентът на САЩ Доналд Тръмп подписа меморандум за оттегляне от споразумението, като останалите единадесет страни се договориха да продължат начинанието.

Независимо от все по-голямата важност на Латинска Америка в световната търговия, дълго време основен търговски партньор е

САЩ. В по-ново време поради нарастващия износ и намаляването на митническите ограничения, на преден план излиза Китай и като цяло азиатските страни. Латиноамериканските страни обаче отстъпват на развитите икономики от Европа и Азия по все още по-ниската си вътрешнорегионална интегрираност на търговията – само 15% от общия износ е предназначен за региона (при около 50% в посочените развити страни). Това до голяма степен е резултат от слабата връзка между страните поради географските фактори и ниските инвестиции в инфраструктура, липсата на адекватни пътища и железопътни линии и неефективност в пристанищата и летищата, макар и със значителна разнородност сред страните (International..., 2017).

В чисто геополитически и геоикономически смисъл е нужно да се спомене и организацията „Боливарски алианс за народите от нашата Америка“/АЛБА (Alianza Bolivariana para los Pueblos de Nuestra América/ALBA). Основана е през 2004 г. от тогавашните президенти на Венецуела Уго Чавес и Куба Фидел Кастро с цел интеграционен процес в Латинска Америка вдъхновен от хора като Симон Боливар и Хосе Марти. Днес пълноправните членки са единадесет, като влиянието на АЛБА се разраства не само в региона, но и например в Африка. Организацията не крие своите антиимпериалистически, антинеолиберални и антикапиталистически позиции и че възниква като опозиция на опита за създаване под контрола на САЩ от средата на 90-те години на Американска асоциация за свободна търговия (Free Trade Area of the Americas). Целта е, включително с подпомагане на леви и ляво-центристки антинеолиберални правителства и противопоставяне на идеологията за свободната търговия, да не се достигне до интеграционно споразумение, облагодетелстващо само най-богатите страни. Част от мерките на АЛБА са държавата, а не пазарните сили да са водещ актьор в икономиката и диференциран подход между различните по географски и икономически критерии страни-членки. Освен това с положителен знак се гледа на многобройните социални програми – пример за такава е „Мисия Робинзон“ (Mission Robinson), която базирайки се на опита на Куба, се бори успешно с намаляването на неграмотността на населението във Венецуела, Еквадор, Боливия и Никарагуа.

С цел да се намали икономическото и политическо влияние на САЩ в региона, макар и не всички страни да са твърдо зад тази не офи-

циално заложена идея, през 2010 г. се създава и Общността на Латиноамериканските и Карибските държави (от испански CELAC) – едно от най-големите обединения в Западното полукълбо с всички 33 независими държави в Латинска Америка. Организацията има за цел да укрепи политическата, социалната и културната интеграция на региона, да подобри качеството на живот, икономическия растеж и общото благосъстояние, както и борба с тероризма, спазване на човешките права, ядрено разоръжаване и ядрено неразпространение. Сходна е с организацията на Американските държави, но без участието на САЩ и Канада (и европейските задморски владения в региона), като страните от CELAC решиха да се противопоставят на търговското ембарго от САЩ срещу Куба. Като проблем се очертава все още липсата на консенсус относно вземането на решения в рамките на организацията (Panagiota, 2013).

2004 г. е важна за страните от Южна Америка и поради подписаното споразумение между Меркосур и Андската общност, което заедно с Чили, Гвиана и Суринам води до създаването на Южноамерикански съюз на нациите (от испански Unión de Naciones Suramericanas, UNASUR). Първоначално (до 2007 г.) се нарича Южноамериканска общност на нациите, а пълния интеграционен съюз, включващ всички дванадесет независими държави в Южна Америка, е подписан през май 2008 г. в Бразилия и влиза в сила през март 2011 г. UNASUR представява нов модел на регионализъм, който не е съсредоточен основно върху търговски въпроси, а и такива като енергийна интеграция и инфраструктура, както и социални и културни теми (Baumann, 2008). В крайна сметка новата организация се прави по модел на Европейския съюз, включително единен паспорт, парламент и единна валута. Заедно с Латиноамериканската асоциация за интеграция LAIA от 1980 г., това са двата съюза, обхващащи всички южноамерикански страни (с изключение на Френска Гвиана), без водеща роля да има САЩ.

През 50-те и 60-те години на неравномерните икономическо развитие, достъп до вносни капиталови стоки и степен на индустриализация се гледа като на фактор за развитие на регионалната (предимно икономическа) интеграция. Различните междудържавни преференции обаче се случват прекалено бавно и предпазливо. 70-те години са период с нисък интерес за регионални интеграционни съюзи. Сред

причините за това са негативните последствия след петролната криза, някои ограничения наложени от LAFTA, военните правителства в някои от страните нежелаещи да правят отстъпки под претекст националната сигурност и т.н. Постепенно на интеграцията започва да се гледа не само като средство за разширяване на пазарите и финансови печалби, но и като възможност за изход от икономически кризи. Освен това в дългосрочен план това, което започва да прави интеграцията устойчива, не е неограниченото премахване на търговските бариери, а усилията за допълване на производствените структури, така че интеграционните действия трябва да се разглеждат като инструмент за създаване на общи икономически пространства. 90-те години, макар и известни като десетилетието на реформите, още повече показват ползите от регионалната интеграция – повишаване на конкурентоспособността, производствената ефективност, ценовата стабилност, усвояването на научно-техническия прогрес, индустриалната специализация, както и съвместни инфраструктурни проекти и инициативи в области като образование например и др. Едно от последствията на реформите е вълната от преференциални търговски споразумения или т. нар. „нов регионализъм“ (Valvis, 2008). От началото на настоящия век постепенно регионалните преговори надхвърлят чисто търговските измерения, включват се и такива като енергетика, околна среда, водоснабдяване, а в преговорите наред с изпълнителната все по-силна роля играят и законодателната и съдебната власти. Макар че според някои автори процеса в Латинска Америка върви с по-бавни от нормалното темпове, теорията и практиката показват, че интеграционните съюзи в повечето случаи водят до икономическо, социално, а и политическо развитие. Или казано накратко – по-задълбочената икономическа интеграция ще направи макрорегиона по-конкурентен и ще стимулира дългосрочен растеж и развитие във всички възможни сфери.

Литература

- Стоянов, П., 2015. Регионална интеграция в света. –В: Социална и културна география, София и Велико Търново. Налична на: <http://www.soccultgeo.eu/bg/2014-05-10-11-35-20/2014-05-10-11-35-38/267-2015-04-20-16-41-57>
- Basnet, H., S. Sharma, 2013. Economic Integration in Latin America. – In: Journal of Economic Integration, Vol. 28, No. 4, pp. 571-579.
- Baumann, R., 2008. Integration in Latin America – Trends and Challenges. Economic Commission for Latin America and the Caribbean ECLAC, www2.iadb.org/intal/catalogo/PE/2008/01306.pdf
- Guerrero, P., K. Lucenti, and S. Galarza. 2009. Trade Logistics and Regional Integration in Latin America and the Caribbean. IDB working paper series 148. www.iadb.org/wmsfiles/products/publications/documents/35031936.pdf
- International Monetary Fund Country Report No. 17/66 “Cluster Report – Trade Integration in Latin America and the Caribbean”, 2017, <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2017/03/10/Cluster-Report-Trade-Integration-in-Latin-America-and-the-Caribbean-44735>
- Panagiota, B., 2013. Latin-American Integration: MERCOSUR, CELAC and EU-CELAC partnership as a new form of inter-regionalism. Institute of International Economic Relations, <https://eulacfoundation.org/en/system/files/Latin-American%20Integration%20Mercosur%20CELAC%20and%20EU-CELAC%20partnership%20as%20a%20new%20form%20of%20inter-regionalism.pdf>
- Ruiz-Dana, A., P. Goldschagg, E. Claro, H. Blanco, 2007. Regional Integration, Trade and Conflict in Latin America. International Institute for Sustainable Development, https://www.iisd.org/pdf/2007/tas_rta_latina_merica.pdf
- Valvis, A., 2008. Regional Integration in Latin America. Institute of International Economic Relations, www.academia.edu/642864/Regional_Integration_in_Latin_America
- Vera-Fluixá, P., 2000. Regionalbildungsansätze in Lateinamerika und ihr Vergleich mit der Europäischen Union. Zentrum für Europäische Integrationsforschung, Bonn, www.zei.uni-bonn.de/dateien/discussion-paper/dp_c73_vera.pdf
www.aladi.org

www.alianzapacifico.net
www.caricom.org
www.comunidadandina.org
www.ftaa-alca.org
www.jid.org
www.mercosur.int
www.oas.org
www.portalalba.org
www.sela.org
www.thecelac.org
www.unasur.int

3. A GEOGRAFIA E TERRITORIALIDADES TRANSFRONTEIRIÇAS ENTRE O BRASIL, ARGENTINA E PARAGUAI

Mauro José Ferreira Cury¹, UNIOESTE – Foz do Iguaçu

*GEOGRAPHY AND TRANSBORDER TERRITORIALITIES BETWEEN
BRAZIL, ARGENTINA AND PARAGUAY*

Mauro José Ferreira Cury, UNIOESTE – Foz do Iguaçu²

Abstract. This research is based on the observation about the approximations of national states of Brazil, Paraguay and Argentina, specifically in the West of the State of Paraná, which translates into the cross-border relations provoked by the society that lives at the borders. The objective is to analyze the process of development of transboundary spaces in the state of Paraná with Paraguay and Argentina, the political thinking and power structures developed with the new relations of national integration in Latin America, especially in the border area between the state of Paraná, Paraguay and Argentina.

Keywords: Geography, Transboundary, Brazil, Paraguay, Argentina.

1. INTRODUÇÃO

A representação histórica corresponde à evolução de espaços geográficos; que pela temporalidade trouxeram pelas aproximações territoriais as interconexões políticas, sociais, econômicas e culturais que estabeleceram as redes que na pós-modernidade são motivadas pela globalização.

O tema do desenvolvimento de espaços transfronteiriços no Brasil consiste em uma nova pesquisa; a Tríplice Fronteira; na aproximação

¹ Professor Adjunto da UNIOESTE – Campus de Foz do Iguaçu, Brasil. Doutor e Pós Doutor em Geografia pela UFPR. Pesquisador Pós Doutoral pela Universitat de Barcelona no LABPTC. Bolsista CAPES - Foundation, Ministry of Education of Brazil, Brasília-DF. Email: maurojfc@gmail.com

² Assist. Prof., PhD, UNIOESTE – Campus de Foz do Iguaçu, Brasil, maurojfc@gmail.com

dos territórios nacionais com a Argentina e o Paraguai em questão é a mais dinâmica e que nos remete a estudos mais aprofundados devido tais complexidades sobre os problemas que possam vir a contribuir com o desenvolvimento da ciência geográfica. Estas relações estabelecidas pelo contato entre estados nacionais na América Latina inspiram o pensamento integracionista e estratégico; interligadas na forma de concepção das territorialidades transfronteiriças.

Será possível, portanto, a partir da historiografia e dos projetos de desenvolvimentos regionais estabelecerem novos elementos nas territorialidades transfronteiriças que envolvem o estado do Paraná no Brasil? Será possível a aplicabilidade de novas estruturas sociais para uma melhor compreensão de territorialidades transfronteiriças?

O objetivo de promover o diálogo entre nações latino-americanas envolvendo os distintos períodos que acerca a problemática e o tema desta pesquisa com a participação humana na centralidade deste objeto de estudo.

Nesta pesquisa, utilizará a menor escala, pois esta tenta demonstrar a integração territorial e uma continuidade na ligação de vias, distâncias, espaços de controle em oposição a outros espaços e grupos de indivíduos políticos, que geram princípios centralizadores e hierarquizados. Raffestin (1993, p. 202) argumenta que “a informação é composta de mensagens, é comunicada por meios cuja natureza e utilização implica certa concepção do espaço e do tempo, para a gestão e controle dos quais a comunicação é indispensável”.

Os Estados Nacionais estão passando por uma transição referente às políticas integracionistas, sejam estas de ordem regional, nacional e internacional; no caso da América Latina o Mercado Comum do Sul - MERCOSUL confirma tais políticas e mecanismos que alcançam uma esfera globalizada perante o problema desta pesquisa sobre fronteiras e espaços transfronteiriços numa área de convergência entre três nações.

As cidades de fronteira na América Latina são muitas vezes casos distantes e de poucos estudos em função do distanciamento e da centralidade do poder nação no interior de seus estados; uma vez que das nove áreas de tríplice fronteira do Brasil, a de Foz do Iguaçu é a que apresenta o maior dinamismo com uma mancha urbana de aproximadamente 815 mil habitantes.

Este está estruturado em uma discussão conceitual sobre a geografia política e as territorialidades transfronteiriças; entre o Brasil, Argentina e Paraguai e seu contexto fronteiriço na América do Sul e associado as relações transfronteiriças entre estes países.

2. A GEOGRAFIA POLÍTICA E AS TERRITORIALIDADES TRANSFRONTEIRIÇAS

A Geopolítica como parte da Geografia Política, apresenta diferentes interpretações e enfoques ao longo da história o que modifica suas formas, funções para a tomada de decisões políticas.

O avanço sobre a reformulação de conceitos tradicionais de fronteira, espaços transfronteiriços sobre o Oeste do Paraná e os possíveis conflitos territoriais é a base desta pesquisa.

Os conceitos tradicionais de fronteira, linha, cercadura, separação ou de conflito entre os Estados, difere da área de fronteira como zona de transição política; “regiões de fronteira” (*frontiers* em inglês) e “limites fronteiriços” (*boundaries*); a primeira remete a um conceito de “a frente territorial” enquanto a segunda nos aproxima de um entendimento de “limite territorial”, orientada para dentro (TAYLOR E FLINT, 2002, P.179).

O território transfronteiriço pode ser entendido como um lugar vivo, negando conceituações macroeconômicas e geopolíticas. Constitui um lugar onde atores não institucionais estão mobilizados, onde pequenos espaços são confrontados com espaços nacionais e solidariedades locais têm o desempenho medido como acesso aos mercados internacionais (PINHEIRO, 2009).

As influências existentes, no plano econômico, articuladas pelos interesses dos poderes centrais dos Estados, estiveram apartadas dessas fronteiras, que até então foram vistas e conceituadas como marginais e distantes ou como um “fim de espaço” e, poucas vezes, relacionadas ao objetivo de integração entre tais países. Nesse contexto, intensificavam-se as ações de separação com delimitações territoriais; no lugar de se integrarem, dividiam-se. Isso se clarifica no século XIX, com a preocupação de criar “colônias” militares nessas terras distantes do poder central, com objetivos de manutenção da soberania nacional e/ou a própria configuração territorial.

Assim, a geografia está no cerne da formação dos que trabalham nas novas estruturas políticas e administrativas dos Estados integrantes da fronteira em estudo, bem como da economia, do urbanismo e da conservação do patrimônio e do meio ambiente. Homem de campo, o geógrafo desconfia das ideologias radicais e das soluções simplistas (CLAVALL, 2006, p.138). As considerações expostas conferem aos processos analíticos de que as fronteiras desenham novos e possíveis territórios. O ir e vir nas fronteiras criam relações e territorialidades; por isso, o turismo consiste em um objeto de estudo que também se refere à questão do território, a partir dos fluxos principalmente econômicos.

No tocante aos territórios transfronteiriços, Rogério Haesbaert afirma:

[...] pode-se observar traços de uma região transfronteiriça na medida em que começam a se realizar encontros de prefeitos de estados brasileiros e províncias argentinas, os vínculos comerciais se fortalecem com a integração para desenvolvimento do turismo entre Brasil, Argentina e Paraguai, realizam-se iniciativas ainda tímidas de integração do exército e da polícia federal dos dois países, há encontros inter-universitários entre Misiones, o Noroeste do Rio Grande do Sul e o oeste de Santa Catarina [...] (HAESBAERT, 1998, p.66).

Os Estados Nacionais estão passando por uma transição referente às políticas integracionistas, sejam estas de ordem regional, nacional e internacional; no caso da América Latina o Mercado Comum do Sul - MERCOSUL confirma tais políticas e mecanismos que alcançam uma esfera globalizada perante o problema desta pesquisa sobre fronteiras e espaços transfronteiriços numa área de convergência entre três nações.

As cidades de fronteira na América Latina são muitas vezes casos distantes e de poucos estudos em função do distanciamento e da centralidade do poder nação no interior de seus estados; uma vez que das nove áreas de tríplex fronteira do Brasil, a de Foz do Iguaçu é a que apresenta o maior dinamismo com uma mancha urbana de aproximadamente 815 mil habitantes. Nas cidades da tríplex fronteira, ocorre um povoamento intercalado com áreas destinadas à segurança nacional de cada país, áreas binacionais Brasil e Paraguai (Itaipu-Binacional), Parques Nacionais do

Iguaçu (Brasil e Argentina), enfim fixos estabelecidos no território nacional e que aproximam em suas funções geográficas.

A experiência histórica da chegada dos europeus neste território antes Guarani; a constituição dos Estados Nacionais e a significação tradicional de fronteiras fazem-se na atualidade um repensar do significado destas, frente os processos de integração e globalização o que não impede que sigam como uma linha tangível no avanço de novas perspectivas conceituais sobre também os conceitos de transfronteiriço.

Desde o surgimento dos Estados nacionais sul-americanos no século XIX, tais inquietações estão no cotidiano dos palácios, mas vão além deles e são mais complexos para os cidadãos que vivem a fronteira real com as aproximações, as similaridades e as diferenças. As condições mencionadas são mais claras quando se observam as realidades de países subdesenvolvidos, como os três em questão, que possuem uma herança colonial de exploração e que estiveram historicamente influenciados pela dominação econômica e também social portuguesa e espanhola. A partir das suas libertações no século XIX, então, herdaram a rivalidade das duas nações mencionadas. Devem-se ainda acrescentar a influência e o domínio econômico britânicos, que ampliaram tais rivalidades no subcontinente. Cury, 2010.

Ao se refletir, contemporaneamente, que se vive no final da primeira década do século XXI, e que mesmo assim não se tem uma ideia concreta do significado do poder das forças internacionais que regem as áreas de fronteira, às vezes, nem num plano sociocultural e econômico se depara com um problema secular, ou seja, o entendimento geopolítico entre as Nações, que em alguns elementos do cotidiano transfronteiriço não parece ter evoluído com o passar das décadas ou, até mesmo, séculos.

As influências existentes, principalmente no plano econômico, articuladas pelos interesses dos poderes centrais dos Estados, estiveram apartadas dessas fronteiras, que até então foram vistas e conceituadas como marginais e distantes ou como um “fim de espaço” e, poucas vezes, relacionadas ao objetivo de integração entre tais países. Nesse contexto, intensificavam-se as ações de separação com delimitações territoriais; no lugar de se integrarem, dividiam-se. Isso se clarifica no século XIX, com a preocupação de criar “colônias” militares nessas terras distantes do poder central, com objetivos de manutenção da soberania nacional e/ou a própria configuração territorial.

Haesbaert (2006) considera que os povos primitivos viviam sobre suas territorialidades e que, mais tarde, com a formação do Estado-Nação, transferiu-se para este sobre a condição do território nacional, mas seu território, advindo da sua territorialidade, não desaparece.

No tocante às relações de poder e das redes em si, Raffestin (1993, p. 83) descreve que “toda estratégia integra a mobilidade e, por consequência, elabora uma função circulação-comunicação” –, a qual é uma função de poder em que “a circulação imprime a sua ordem”. Nesse caso, o poder não consegue evitar o que pode ser visto ou controlado.

As redes, as circulações e comunicações estabelecidas pelos fluxos que atuam no território procedem de estratégias que modelam o quadro espaço-temporal, que é a visão holística do território. Faz-se imperativo observar a circulação e as redes concretizadas que estão em constante mutação em função da escala e de estratégias que partem do menor para o maior também, pois mostra a dinâmica que lhes é peculiar.

Para Moraes (2005, p. 31), ao pensar os territórios transfronteiriços, ele considera: “não que as representações espaciais de outros lugares sejam isentas de componentes ideológicos, apenas nesses espaços, tal característica exponencializa-se, ganhando destaque comparável ao que permeia as regiões de fronteiras”. Observam-se dimensões espaciais como relações de produção e difusão de ideologias. A geografia cumpre seu papel nas considerações de um conjunto de valores não explicitados.

Cury, 2010 afirma que a especificidade das Territorialidades Transfronteiriças em Iguassu - TTI está no fato de ser um território transfronteiriço. A ideia dessa confirmação é evidenciada pela experiência no espaço que une culturas e povos, sociedades que apresentam os princípios sociais de forma integrada na sua diversidade, sem que se dispense o fato de que os brasileiros são brasileiros, paraguaios são paraguaios e argentinos são argentinos. Mas a convivência num espaço de complexidade e multiterritorialidade com intimidades impostas pela realidade do mundo vivido os força a viver em constante contato, trocas e interconexões – estas se dão em todos os campos do mundo social (tais elementos serão aprofundados no decorrer deste trabalho). As conexões existem e se estruturam em redes de coexistência, de fluxos e de interações.

Mesmo que a mais conhecida saída e ponto fronteiriço do Oeste Paranaense sejam por Foz do Iguaçu, outros pontos serão objetos de estudo desta pesquisa como as cidades de Guaíra, Capanema, Santo Antônio do

Sudoeste e Barracão compõe saídas para o Paraguai (Guaíra) e Argentina os demais, em uma zona de 19 municípios brasileiros. O desenho transfronteiriço possui influência sobre outros 87 municípios regionais no Oeste e Sudoeste Paranaense.

Mesmo nos abstendo de grandes navegações exploratórias e voos rasantes para reconhecimento, podem-se estabelecer significados comuns em toda a sua amplitude do espaço geográfico. O desenvolvimento representado pelas novas tecnologias e aliado às construções e convenções sociais, ambientais, econômicas e políticas estabelece o que vem a ser o território para os estudos na Geografia e, especialmente, na Geografia Política, no caso aqui estudado.

A posição estratégica dessas territorialidades transfronteiriças, ao longo da história, foi construída com a presença humana, sobremaneira, a partir da existência dos povos indígenas guaranis, que primeiramente o fizeram território. No século XVI, as dominações espanholas e portuguesas estabeleceram relações de poder de ordem político-religiosa que traçaram a sociedade almejada para a então América do Sul. A força natural integradora pelos meios de navegação na Bacia do Prata é dinâmica na construção das comunicações e da economia.

O avanço pelos rios Paraná e Paraguai teve como função estratégica, durante os séculos XVII, XVIII e XIX, a fundação de cidades, quando da busca de novos espaços de ocupação, relacionada à economia mineradora na rota Buenos Aires – Paraguai, que fundou Assunção, adentrando os territórios nacionais da Bolívia e do Peru. As estratégias funcionais desse processo de “interiorização” realizada na bacia do Prata, no território continental estiveram ligadas à exploração comercial e aos transportes que, no século XX, minoraram-se pelos interesses do desenvolvimento e da modernidade das ferrovias e rodovias.

No decorrer desse período, estabeleceram-se relações amistosas e conflitos marcados por atas, acordos, tratados e guerras, à mercê da construção do poder dos Estados, sob a interferência direta e indireta da Igreja Católica. A formação de Estados, tais como o do Brasil, o da Argentina e o do Paraguai, que interessam como escopo de pesquisa, esteve centralizada nas sedes do poder palaciano em que se formam idiosincrasias e ideologias marcadas profundamente pelo período colonial. As regiões fronteiriças permaneceram, na maior parte do tempo, distantes e abandonadas, política e ideologicamente, do poder central, ou seja, do Rio

de Janeiro, Buenos Aires e Assunção. Mas isso não significa pensar que estavam totalmente alheias aos interesses desse poder centralizador, pois a fronteira sempre se constituiu como sagrada no processo de formação do Estado-Nação.

Não houve centralização em função do distanciamento geográfico do poder e dos interesses políticos sobre a fronteira, enquanto vista como linha distante, limite, zona de contato e militarizada em todos os seus segmentos para a proteção dos territórios nacionais.

O precípua de uma análise crítica das relações existentes nas fronteiras para o entendimento das territorialidades em questão urge. Por conseguinte, é fundamental e necessária uma reforma política dos Estados envolvidos referente às fronteiras. Apesar de distarem os poderes centrais, as políticas agem sobre as sociedades, mas tais sociedades possuem demandas de inúmeras necessidades que não são compreendidas por quem legisla sobre elas. Nestas regiões especiais, de fronteiras, ocorrem os processos mais significativos das relações internacionais, que diferem do fazer as políticas internacionais nos gabinetes ministeriais, pois a fronteira não fica num gabinete, mas numa territorialidade de complexidades sociais, que nem sempre os poderes centrais as entendem. Exemplificando, pode-se questionar, então, que a integração da rede fluvial ou a flutuação cambial que é realizada nesses territórios é, amiúde, destoante do mundo vivido e praticado em regiões distantes dos espaços transfronteiriços.

A Figura 1 ilustra o arco sul da fronteira brasileira, as áreas em estudo deste serão as de número XV e XVI.

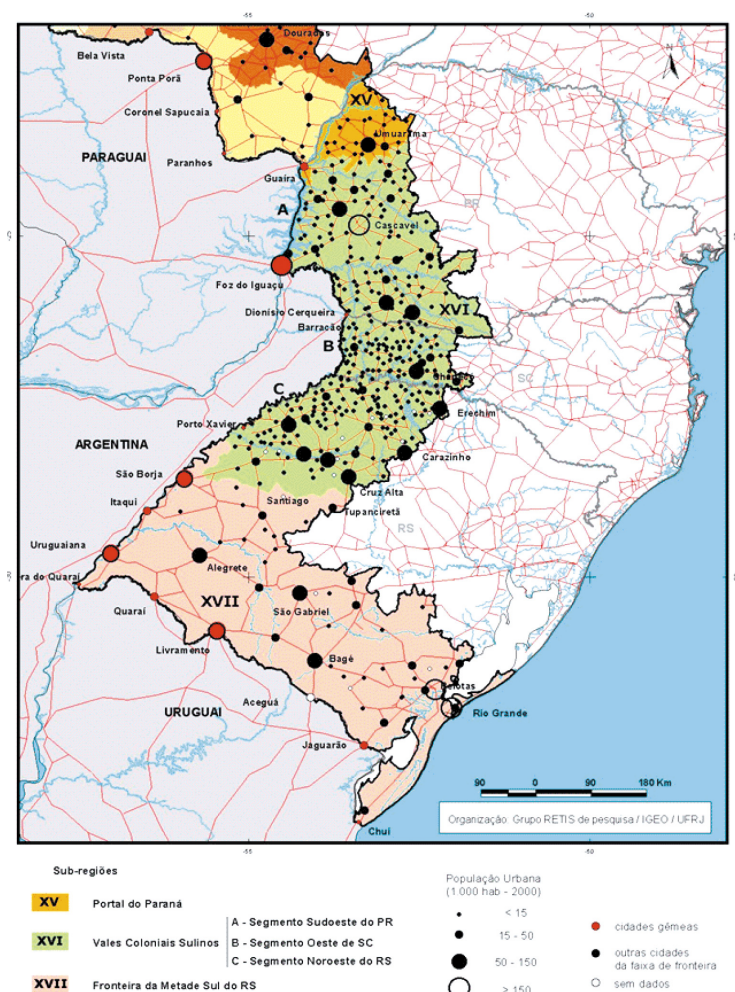

Figura 1 Faixa de fronteira arco sul

Fonte: IGEO-UFRJ Disponível em < <http://www.igeo.ufrj.br/fronteiras/programafronteira/t> > acesso em 25/03/2012

O objetivo de promover o diálogo entre nações latino-americanas envolvendo os distintos períodos que acerca a problemática e o tema desta pesquisa com a participação humana na centralidade deste objeto de estudo pouco estudado.

Deve-se ressaltar que as relações transfronteiriças partem de ações sociais, econômicas, políticas e ambientais das populações que vivem na

linha e na faixa de fronteira. O ir e vir de um país para outro e as mais distintas e complexas relações é o que se refere este artigo no oeste do Estado Paraná.

3. A FAIXA DE FRONTEIRA DO ESTADO DO PARANÁ E SEU CONTEXTO TRANSFRONTEIRIÇO NA AMÉRICA DO SUL

No Arco Sul em que se encontra o Estado do Paraná, caracteriza-se pela presença da colonização europeia. Existe também uma interessante diversificação interna, que distinguem a Campanha Gaúcha da área dos Vales Coloniais– trata-se da presença importante de negros na porção Centro-Leste da Campanha, antiga área de escravos vinculados à atividade charqueadora. (IICA, 2010) A presença da população amarela é mais frequente na área de Foz do Iguaçu com japoneses, chineses e coreanos motivados a se estabelecerem nesta área urbana em função do comércio de Ciudad del Este.

Sobre a paisagem convém ressaltar as belezas naturais das Cataratas do Iguaçu nos Parques Nacionais do Iguaçu no Brasil e na Argentina, os Saltos de Moconá e Monday no Paraguai, Eldorado na Argentina e no Rio Grande do Sul os Saltos de Yucumã. Com a instalação da Usina Hidrelétrica de Itaipu, seu reservatório cobriu as Sete Quedas em Guaíra. Trata-se de uma área de solos de terra roxa, férteis, favoráveis aos cultivos de soja, milho, fumo e outras atividades de subsistência.

Na Argentina, na Província de Misiones, destaca-se a atividade madeireira de eucaliptos e celulose e a base agrícola relaciona-se primariamente com o Paraguai na produção ervateira.

Ao todo em todo o território brasileiro existem 588 municípios na Faixa de Fronteira a Tabela 1 tem o objetivo de destacar um comparativo entre os estados e municípios nos arcos Norte, Central e Sul.

Tabela 1 – Distribuição dos municípios por estado de cada um dos Arcos na Faixa de Fronteira.

Fonte: CMN- 2008.

Arco	Estado	Quantidade de Municípios
Norte	Amapá	8
	Pará	5
	Roraima	15
	Amazonas	21
	Acre	22
	TOTAL	71
Central	Rondônia	27
	Mato Grosso	28
	Mato Grosso do Sul	44
	TOTAL	99
Sul	Paraná	139
	Santa Catarina	82
	Rio Grande do Sul	197
	TOTAL	418
	TOTAL DE MUNICÍPIOS	588

O Estado do Paraná está no Arco Sul juntamente com Santa Catarina e Rio Grande do Sul. Nota-se que é o estado que apresenta o maior número de municípios na Faixa de Fronteira com três cidades-gêmeas, totalizando 139.

Nos estudos da Faixa de Fronteira Arco Sul da UFRJ-IGEO está a sub-região cultural XV Portal do Paraná, composta pelos municípios de: Guaíra, Altônia, São José do Patrocínio, Esperança Nova, Vila Alta, Icaraíma, Querência do Norte, Santa Cruz do Monte Castelo, Santa Isabel do Ivaí, Santa Mônica, Nova Olímpia, Cidade Gaúcha, Rondon, Tapejara, Cruzeiro do Oeste, Perobal, Umuarama, Cafezal do Sul, Pérola, Xambrê, Ivaté, Tapira, Douradina e Maria Helena no estado do Paraná. E a sub-região cultural XVI Vales Coloniais Sulinos; segmento sudoeste do Paraná inclui os municípios de: Altamira do Paraná, Alto Piquiri, Ampére, Anahy, Assis Chateaubriand, Barracão, Bela Vista da Caroba, Boa Esperança, Boa Esperança do Iguaçu, Boa Vista da Aparecida, Bom Jesus do Sul,

Bom Sucesso do Sul, Braganey, Brasilândia do Sul, Cafelândia, Campina da Lagoa, Campo Bonito, Cândói, Capanema, Cap. Leônidas Marques, Cascavel, Catanduvas, Céu Azul, Chopinzinho, Clevelândia, Corbélia, Cel. Domingos Soares, Cel. Vivida, Cruzeiro do Iguaçu, Diamante do Sul, Diamante D'Oeste, Dois Vizinhos, Enéas Marques, Entre Rios do Oeste, Espigão Alto do Iguaçu, Flor da Serra do Sul, Formosa do Oeste, Foz do Iguaçu, Francisco Alves, Francisco Beltrão, Goioerê, Guaraniasçu, Honório Serpa, Ibema, Iguatu, Iporã, Iracema do Oeste, Itaipulândia, Itapejara d'Oeste, Janiópolis, Jesuítas, Juranda, Laranjal, Laranjeiras do Sul, Lindoeste, Manfrinópolis, Mangueirinha, Mal. Cândido Rondon, Mariluz, Mariópolis, Maripá, Marmeleiro, Matelândia, Medianeira, Mercedes, Missal, Moreira Sales, Nova Aurora, Nova Esperança do Sudoeste, Nova Laranjeiras, Nova Santa Rosa, Nova Prata do Iguaçu, Ouro Verde do Oeste, Palmas, Palotina, Pato Bragado, Pato Branco, Pérola d'Oeste, Pinhal de S. Bento, Planalto, Porto Barreiro, Pranchita, Quarto Centenário, Quatro Pontes, Quedas do Iguaçu, Ramilândia, Rancho Alegre D'Oeste, Realeza, Renascença, Rio Bonito do Iguaçu, Salgado Filho, Salto do Lontra, Sta. Helena, Sta. Izabel do Oeste, Sta. Lúcia, Sta. Tereza do Oeste, Sta. Terezinha de Itaipu, Sto. Antônio do Sudoeste, S. João, S. Jorge d'Oeste, S. José das Palmeiras, S. Miguel do Iguaçu, S. Pedro do Iguaçu, Saudade do Iguaçu, Serranópolis do Iguaçu, Sulina, Terra Roxa, Toledo, Três Barras do Paraná, Tuneiras do Oeste, Tupãssi, Ubitatã, Vera Cruz do Oeste, Verê e Vitorino no estado do Paraná.

Os municípios paranaenses que configuram como cidades gêmeas que se consideram aquelas cidades da linha de fronteira que estão intrinsecamente dependentes das relações de aproximação fronteiriça são três áreas: Barracão (PR), Dionísio Cerqueira (SC) e Bernardo de Yrigoyen (AR); Guaíra (PR), Mundo Novo (MS) e Salto del Guayrá (PY); e Foz do Iguaçu (PR), Ciudad del Este (PY) e Puerto Iguazu (AR), estas três manchas urbanas, configuram como aglomerações que vivem a mobilidade pendular nas fronteiras; que trazem inseridas em sua história uma evolução social, econômica, que enfrenta os desafios das políticas e que muitas vezes comungam seus problemas nas distintas esferas de forma solidária.

As interações nas fronteiras, principalmente nos municípios da linha de fronteira, especificamente nas maiores aglomerações nas cidades gêmeas nota-se a necessidade de integração entre países limites que provocam as relações transfronteiriças.

Por ora percebe-se que estas manchas ou adensamentos urbanos, cartograficamente delimitados pela linha de fronteira, seja esta fluvial ou seca, articulada ou não apresentam relevantes interesses econômicos, sociais e culturais. São forças perante o desenvolvimento regional que sinaliza as principais prioridades de planejamento para uma real integração entre os países envolvidos. De outra forma as relações econômicas pertinentes à fiscalização, diferenças na cobrança de impostos, encargos aduaneiros, vigilância sanitária, exigidos em cada país aumenta a burocracia e dificulta o intenso fluxo de passageiros e cargas principalmente nas TTI's.

4. AS RELAÇÕES TRANSFRONTEIRIÇAS ENTRE O BRASIL, ARGENTINA E O PARAGUAI

Nas escalas territoriais sejam elas locais, regionais ou globais os fluxos transfronteiriços são notáveis principalmente quando há o envolvimento da sociedade nas cidades gêmeas, no caso do estado do Paraná as manchas urbanas das TTI, de Guaíra e Barracão.

As necessidades diárias o fluxo econômico são os principais norteadores deste processo. No caso de trabalho é perceptível entre o Brasil e o Paraguai um forte envolvimento nas relações entre brasileiros e paraguaios. Da melhor infraestrutura urbana de Foz do Iguaçu que é escolhida pelos lojistas bem sucedidos de Ciudad del Este para morarem e ter o estudos de seus filhos, embora as atividades comerciais estejam no lado paraguaio. Com a Argentina e o Brasil isto não acontece devido a rigidez das leis trabalhistas que só permitem empregar cidadão argentinos em seu território.

Portanto entre os trabalhadores que fazem esse transfronteiriço entre o Brasil e Paraguai na TTI há um movimento sazonal, diário de trabalhadores, formais e informais, qualificados ou não, atravessadores de mercadorias “laranjas” que sobrevivem do contrabando, mas também ocorrem oportunidades para aqueles que têm melhor qualificação que alcançam melhores cargos e salários. Enfim, a população caminha conforme as melhores oportunidades sociais e econômicas são favoráveis, seja pela qualidade de vida e pelo valor do produto a ser adquirido perante o fluxo cambial de cinco moedas: Real, Peso Argentino, Guarani, Dólar Americano e o Euro proveniente do turismo.

Faz-se a necessidade de regulamentar a Lei Trabalhista para esta população que vive o transfronteiriço. O que existe é um forte preconceito que ainda não se modificou, as áreas de fronteiras carregam consigo a péssima imagem do contrabando, do ilícito e os que exercem o poder das leis esquece da população que vive, e faz deste transfronteiriço a sua casa, sua comunidade, sua cidadania enfim move fronteiras.

Outro elemento forte que estabelece o transfronteiriço envolve a costa oriental paraguaia e ocidental do Paraná, Santa Catarina e Rio Grande do Sul, são os brasiguaios. Do lado menos desenvolvido a terra foi mais barata, houve incentivos para o cultivo destas terras em Alto Paraná, Concepción e Canindeyú; brasileiros instalaram em suas propriedades rurais e assim construíram seus empreendimentos agrícolas.

Nas trigêmeas de Bernardo de Irigoyen, Dionísio Cerqueira e Barracão, predomine a população argentina, na área rural mais de 50 % dos habitantes são brasileiros. IICA, 2010.

Em Guaíra com a construção da Ponte Ayrton Senna as ligações com o Mato Grosso do Sul e a ligação com o Porto de Paranaguá para o escoamento da produção agrícola do Centro Oeste, vem se desenvolvendo um corredor de exportação e ainda o comércio de fronteira com o Paraguai em Salto del Guayrá vem aumentando a cada ano o numero de compristas brasileiros.

A dinâmica das fronteiras com a globalização as populações que vivem as cidades gêmeas ou trigêmeas no oeste paranaense são as mais representativas do desenvolvimento das redes que se relacionam com países vizinhos. Seja na sociedade marcada pela presença de brasileiros, argentinos e paraguaios, sem mencionar o elevado numero de imigrantes de origem árabe, chinesa, japonesa, coreana e de europeus na TTI.

As redes e os fluxos de transportes devem ser ampliadas com o projeto de ampliação de novas infraestruturas viárias fluvial e ferroviária. Nota-se as parcerias nos serviços de saúde como o SISFRONTEIRAS, projetos de educação como o ensino de espanhol nas escolas do Brasil e português nas escolas paraguaias e argentinas. Infelizmente o ensino superior ainda não é devidamente reconhecido entre o Brasil, Paraguai e Argentina, é necessário que isto seja feito de forma racional e solidária inclusive para o reconhecimento de profissionais.

Referencias

- CLAVAL, P. **História da Geografia**. Lisboa: Edições 70, 2006.
- CURY, M.J.F. **Territorialidades Transfronteiriças do Iguassu (TTI):** interconexões, interdependências, interpenetrações nas cidades da Tríplice Fronteira de Foz do Iguaçu (BR), Ciudad del Este (PY) e Puerto Iguazú (AR). Tese defendida no Programa de Pós Graduação em Geografia. Curitiba, 2010.
- CNM - Confederação Nacional dos Municípios - **Relatório Final do I Encontro dos Municípios de Fronteira** – A visão dos municípios sobre a questão fronteiriça - 2008.
- HAESBAERT, R. Região e redes transfronteiriças em áreas de migração brasileira nos vizinhos do MERCOSUL. In: **Fronteiras e espaço global**. Porto Alegre: AGB, 1998. 109 p.
- HAESBAERT, R. **O Mito da Desterritorialização**: “do fim dos territórios” à multiterritorialidade. 2. ed. Rio de Janeiro: Bertrand Brasil, 2006.
- IGEO-UFRJ Disponível em < <http://www.igeo.ufrj.br/fronteiras/programafronteira/t> > acesso em 25/03/2012
- Instituto Interamericano de Cooperação para a Agricultura – IICA. **Plano de Trabalho Interfederativo para a Integração Fronteiriça**. Brasília, 2010.
- PINHEIRO, José Luís Palmeiro. Transborder Cooperation and Identities in Galicia and Northern Portugal. **Geopolitics**: 14, pp. 79-107, 2009.
- RAFFESTIN, C. **Por uma geografia do poder**. São Paulo: Ática, 1993.
- SÁNCHEZ, J.E. **Geografía política**. Editorial Síntesis. Madrid. 1992.
- TAYLOR, Peter y Colin Flint. **Geografía política. Economía mundo, Estado nación y localidad**. Madrid: Trama. 2002.

4. GEOPOLÍTICA DA AMAZÔNIA: NOTAS SOBRE DEFESA DAS FRONTEIRAS, DESENVOLVIMENTO SUSTENTÁVEL E SABERES FLORESTAIS (португалски език)

Leandro Dias de Oliveira, Universidade Federal Rural do Rio de Janeiro¹
Carolina Nicácio Ganzer, Universidade Federal Rural do Rio de Janeiro²
Caroline Rocha Travassos Colbert, Universidade Federal Rural do Rio de Janeiro³

GEOPOLITICS OF THE AMAZON: NOTES ON DEFENSE OF FRONTIERS, SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND FOREST KNOWLEDGE

Leandro Dias de Oliveira, Universidade Federal Rural do Rio de Janeiro⁴

Carolina Nicácio Ganzer, Universidade Federal Rural do Rio de Janeiro⁵
Caroline Rocha Travassos Colbert, Universidade Federal Rural do Rio de Janeiro⁶

Abstract. Internationally, the Amazon Rainforest is recognized for its natural riches. Currently, this is a geopolitical issue of international spectrum. The Amazon has more than half of the planet's tropical rainforest vegeta-

¹ Graduado e Mestre em Geografia pela UERJ – Universidade do Estado do Rio de Janeiro e Doutor em Geografia pela UNICAMP – Universidade Estadual de Campinas. Professor do Departamento de Geografia e do Programa de Pós-Graduação em Geografia da UFRRJ – Universidade Federal Rural do Rio de Janeiro [Brasil]. Líder do Grupo de Pesquisa Reestruturação Econômico-Espacial Contemporânea [CNPq-UFRRJ]. E-mail: ldiasufrj@gmail.com.

² Graduada em Relações Internacionais pela UFRRJ – Universidade Federal Rural do Rio de Janeiro [Brasil]. E-mail: cnganzer@gmail.com.

³ Graduada em Relações Internacionais pela UFRRJ – Universidade Federal Rural do Rio de Janeiro e Mestranda no Programa de Pós-Graduação em Economia Política Internacional da Universidade Federal do Rio de Janeiro (PEPI-UFRRJ) [Brasil]. Pesquisadora do Laboratório de Simulações e Cenários / Projeto Cenários para Defesa e Segurança – tendências, metodologias e práticas, da Escola de Guerra Naval (LSC-EGN). E-mail: carolinertcolbert@gmail.com.

⁴ Professor, PhD, Dept. of Geography and PhD Program of Federal Rural University of Rio de Janeiro, ldiasufrj@gmail.com.

⁵ Graduated in International Relations, Federal Rural University of Rio de Janeiro, E-mail: cnganzer@gmail.com.

⁶ Graduated in International Relations, Federal Rural University of Rio de Janeiro, E-mail: carolinertcolbert@gmail.com.

tion with the highest biodiversity, with an average of 390 billion trees of 16,000 species. The objective of this analysis is to study three fundamental questions of the Amazon: [1] the defense of Amazon State borders; [2] the construction of sustainable development; and [3] the right of ownership of forest knowledge.

Keywords: Amazon Rainforest, Geopolitics, Sustainable Development, Traditional Knowledge.

1. INTRODUÇÃO

A Floresta Amazônica é internacionalmente reconhecida devido a sua imensidão de recursos. Utilizando como base a bacia amazônica, trata-se de uma área que apresenta cerca de sete milhões de quilômetros quadrados, dos quais mais de cinco milhões são cobertos por floresta tropical. É uma região composta por vários países, cuja maior parte está no território brasileiro — 60% da floresta —, seguido do Peru com 13% e a Colômbia com 10%; os demais países apresentam em seu território uma pequena parcela da floresta, como o caso de Venezuela, Equador, Bolívia, Suriname e Guiana. A Floresta Amazônica compreende mais da metade das vegetações florestais tropicais-equatoriais do planeta e abrange a maior biodiversidade existente, com um total de em média 390 bilhões de árvores de 16 mil espécies. A Amazônia Sulamericana corresponde a 1 / 20 da superfície terrestre e a dois quintos da América do Sul e ainda contém quase um quinto da disponibilidade de água doce (17%) do mundo (BECKER, 2004). A geógrafa brasileira Bertha Becker (2004) considerava a Amazônia o coração ecológico do planeta — um genuíno *heartland* — devido a sua extensão de massa terrestre e florestal, à posição geográfica estratégica entre os blocos regionais e à sua biodiversidade, base da fronteira da ciência com biotecnologia e a biologia molecular.

Figura 1: Floresta Amazônica.

Fonte: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Amazon_rainforest.jpg.

A Amazônia é um verdadeiro desafio para nações latino-americanas; seu povoamento e desenvolvimento foram constituídos como uma espécie de “economia de fronteira”, vinculando o crescimento econômico a algo linear e infinito, pautado na contínua incorporação de terra e de recursos naturais (BECKER, 2004). Fruto de debates históricos sobre sua cobiça em escala mundial (REIS, 1960; DINIZ, 1994), trata-se de tema inesgotável [geo]política (TAMBS, 1974), [geo]econômica e ecologicamente. Como em seu território localiza-se a maior parte da Amazônia e no âmbito de uma geopolítica onde o escopo primaz é a apropriação da natureza enquanto mercadoria de alto valor — saliente-se que se trata do país com o nível mais alto de desmatamento a nível mundial (CALDERÓN, 2007) —, o Brasil se tornou o epicentro da questão amazônica, mediante suas riquezas atuais e futuras.

Serão três seções de análise que irão compor este trabalho: a primeira seção terá como debate central a segurança internacional e o debate sobre as fronteiras estatais; a segunda terá como foco a geopolítica do

desenvolvimento sustentável e o exame da cooperação regional, com prioridade à análise da OTCA — Organização do Tratado de Cooperação Amazônica; por fim, a terceira seção partirá da não-assinatura da Convenção da Biodiversidade por parte dos Estados Unidos, por ocasião da realização da Conferência das Nações Unidas sobre Meio Ambiente e Desenvolvimento, a ECO-92, no Rio de Janeiro, e a atual apropriação dos saberes tradicionais dos povos florestais.

2. DEFESA E SEGURANÇA NAS FRONTEIRAS AMAZÔNICAS

Quando se trata de geopolítica e de defesa nacional, destacam-se as questões internacionais que envolvem o controle territorial e a soberania do Estado, pois dependem da existência de um espaço no qual a soberania pode ser exercida. Mesmo tratando o Sistema Internacional como “anárquico”, há que se fazer uma reflexão sobre o significado de fronteira e da sua importância, observando as ações de organizações estatais e não-estatais, assim como alianças para a proteção da Amazônia.

No contexto do pós-Guerra Fria houve uma mudança no conceito de segurança internacional e nacional e uma maior tendência a regionalização dos conflitos. As ameaças se tornaram mais disseminadas e não somente de cunho militar: as novas ameaças vão desde uma desestabilização política até a incidência do crime organizado em outros Estados-Nação, que acabam com a sua soberania ameaçada. Portanto, o apaziguamento das relações com os países do Sul e o novo olhar sobre o tema Segurança Internacional fez com que a Amazônia se tornasse uma das prioridades da segurança estratégica dos países abrangidos, especialmente do Brasil. Pelo fato de 60% de todo este patrimônio natural estar situado em terras brasileiras, várias políticas públicas são capitaneadas pelo Brasil, com destaque para a criação da Amazônia Legal, compreendendo os limites geograficamente demarcados para tratar da parte que representa a Amazônia Brasileira. A criação da Amazônia Legal, segundo a própria Superintendência de Desenvolvimento da Amazônia (SUDAM), é uma invenção geopolítica, formada a partir de conceitos políticos e não um imperativo geográfico (COLBERT, 2016).

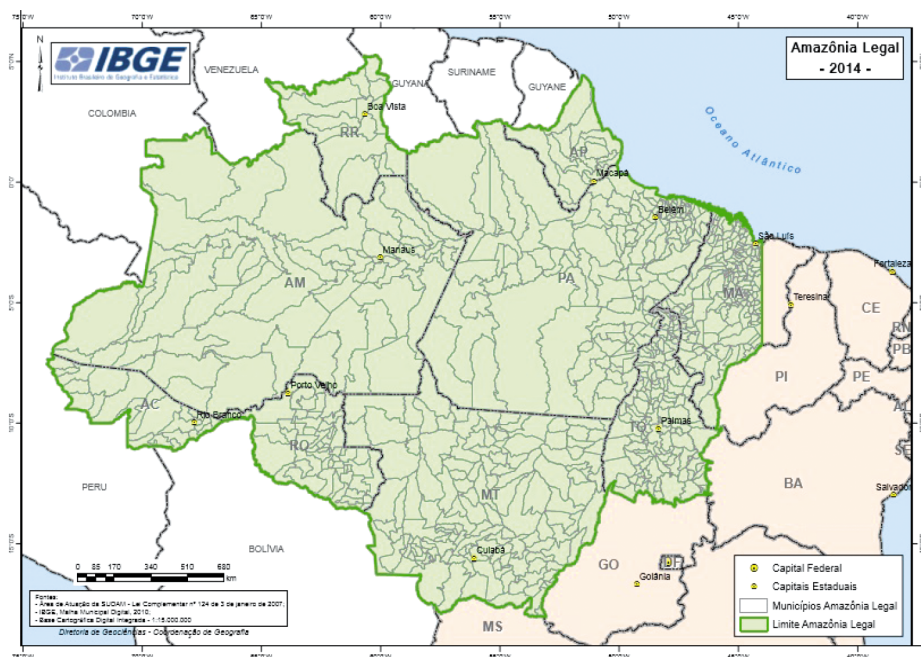

Figura 2 – Mapa da Amazônia Legal

Fonte: IBGE – Instituto Brasileiro de Geografia e Estatística, disponível em: <http://www.ibge.gov.br/home/geociencias/geografia/amazonialegal>.

O controle desta porção territorial sempre foi uma preocupação do governo, mesmo quando a Amazônia era posta em segundo plano nas questões estratégicas do país. A gerência da Amazônia e a defesa das suas fronteiras ainda hoje em dia é dificultada pela imensidão do território e pela própria densidade da floresta, muitas vezes intransponível. Ainda que o desenvolvimento tecnológico tenha colaborado para o monitoramento, a magnitude do território combinada com a baixa densidade populacional representam grandes desafios ao governo na tentativa de proporcionar a presença do Estado nas fronteiras nacionais e no território amazônico.

Além da segurança das fronteiras em si, outra questão de grande importância geopolítica é a chamada “internacionalização” da Amazônia, baseada com um aspecto de questão ambiental. Houve uma pressão principalmente durante a Conferência das Nações Unidas sobre Meio Ambiente e Desenvolvimento (Eco-92, Rio de Janeiro, 1992), onde se apontou o fato do Brasil ter uma “soberania limitada” e pouco controle sobre esta porção do território. A falta de um planejamento dos recursos

naturais aqui contidos era vista pelos ambientalistas como um perigo para a humanidade e, caso não houvesse um gerenciamento efetivo, tal premissa permitiria maior abertura para intervenções. Estas críticas eram feitas pelas grandes potências mundiais, que apontavam que sequer havia políticas de sustentabilidade para o próprio país.

Depois desta pressão “ambientalista” nos anos 90, atualmente cabe citar a busca da securitização dos recursos naturais presentes na Amazônia, bem como a tentativa da “ajuda” militar proposta pelos norte-americanos para conter atividades ilícitas, como o narcotráfico e o contrabando em terras brasileiras. O Plano Colômbia foi basicamente a entrada dos Estados Unidos na América Latina para combater o narcotráfico, mas acabou de tornando combate ao terrorismo, conforme informações dos próprios norte-americanos. Além da controvérsia sobre o assunto narcoterrorismo, a questão do tráfico de drogas é um impasse quando se trata da segurança regional latina atual. Como esse tipo de ameaça não é composta por um ator não-estatal, o narcotráfico demanda um aperfeiçoamento na política nacional de defesa brasileira e uma destas inovações foi a busca de alianças com os países vizinhos para o melhor controle da fronteira nesta questão da defesa (COLBERT, 2016).

Outro ator não-estatal que influencia na geopolítica amazônica são as ONGs (Organizações Não-Governamentais). Com propostas majoritariamente socioambientais e educacionais, adentram comunidades indígenas, interferem na sua cultura e se apropriam de conhecimentos locais. Muitas destas ameaças são relevantes para a soberania nacional, mas algumas — assim como de certo modo toda a questão ambiental — não são tratadas pelo governo com o mesmo grau de securitização que o narcotráfico é tratado, por exemplo. Afinal, o tráfico de narcóticos é um problema mais tangível e pode oferecer um risco de atividades ilegais no território brasileiro, o que poderia ser interpretado como fragilidade da segurança estatal.

Não obstante, no que se refere ao narcotráfico, foram criadas as operações Ágata e Cobra como resposta a este impasse, além da aliança entre Colômbia e Venezuela intitulada de Plano Nacional de Segurança Fronteiriça, o Combifron (Comissão Binacional Fronteiriça), firmado em 2012 na cidade colombiana de Medellín, com o objetivo de combater o crime organizado e garantir a proteção e defesa dos recursos naturais da zona da fronteira amazônica.

No Brasil, foi durante o governo de Luiz Inácio Lula da Silva (Brasil, 2003-2010) que houve o maior avanço nas políticas de defesa e segurança nacional e da Amazônia. Dentre os acontecimentos regionais, era presenciado o aprofundamento do Plano Colômbia e suas ações militares, bem como a criação, liderada pelo Brasil, do Conselho de Defesa Sul-americano no interior da União de Nações Sul-Americanas – UNASUL (BORGES, 2006; FUCCILLE e REZENDE; 2013). Nesta seara, a primeira mudança ocorreu no antigo Projeto Calha Norte, que fora renomeado para Programa Calha Norte. Sua abrangência, que até 2002 era de 74 municípios entre os estados do Amazonas, Pará, Amapá e Roraima, passou a uma nova contemplação envolvendo 194 municípios, além dos estados originais, mais o Acre e Rondônia. O novo programa Calha Norte, agora cobrindo um terço do território nacional, passou a destinar 87% do seu orçamento à vertente civil e social e o restante (13%) à vertente militar, mostrando maior preocupação com a questão social do que propriamente militar, como no governo anterior.

A retomada do Projeto Rondon depois de mais de uma década de seu término também deve ser considerada. Este projeto, liderado pelo Ministério da Defesa, promove atividades voluntárias de universitários buscando aproximá-los da realidade do país — principalmente na Amazônia Legal; além do mais, contribui para o desenvolvimento das comunidades carentes. Este projeto de extensão universitária e ação cívico-social visa diminuir a lacuna que separa as regiões brasileiras de menor Índice de Desenvolvimento Humano (IDH). Já o SIVAM (Sistema de Vigilância da Amazônia), o qual tinha como meta ser concluído ainda no governo Fernando Henrique Cardoso (1995-2002), só completou a sua instalação no governo Lula. Como integrante do SIPAM (Sistema de Proteção da Amazônia), os propósitos civil e militar ficaram mais nítidos. A interação entre as áreas “azul” (responsável pela vigilância das fronteiras e a defesa do espaço aéreo e fluvial da região e apoio a unidades militares) e “verde” (informações meteorológicas, monitoramento de queimadas, comunicação com o IBAMA, entre outras funções) tornou-se palpável e factível.

Formulada em 2005, a nova Política de Defesa Nacional do Brasil elegia, finalmente, a Amazônia como ator central do planejamento de defesa, assim como a priorização da Amazônia Azul (PND, 2005). No final de 2008, uma iniciativa inédita foi a criação da Estratégia Nacional de Defesa, que aprofundou ainda mais as questões sobre a segurança nacional.

Neste sentido, o Sistema Integrado de Monitoramento de Fronteiras (SISFRON — Exército Brasileiro) supervisiona uma extensão de 16.886 km de fronteiras terrestres do país, abrangendo 11 estados e atendendo à 27% do território.

Além destas iniciativas, o Plano Amazônia Sustentável (PAS), criado em 2008, incluiu ações imprescindíveis para a discussão de um conjunto de políticas públicas com rebatimentos para a vertente civil, sob a Coordenação da Casa Civil da Presidência da República e dos Ministérios do Meio Ambiente e da Integração Nacional e com envolvimento de segmentos civis por meio de consultas públicas que mobilizaram milhares de pessoas na região. Com objetivos como “promover o ordenamento territorial e gestão ambiental” e “fomentar atividades econômicas com base na inovação”, tornou-se patente o foco na defesa da Amazônia, ainda que considerada de pouca magnitude mediante a importância desta região para o Brasil.

3. ORGANIZAÇÃO DO TRATADO DE COOPERAÇÃO AMAZÔNICA (OTCA) E A CONSTRUÇÃO DO DESENVOLVIMENTO SUSTENTÁVEL

O Tratado de Cooperação Amazônica foi criado em julho de 1978 e possui como países membros: Brasil, Bolívia, Colômbia, Suriname, Guiana, Equador, Peru e Venezuela — a Guiana Francesa, apesar de possuir em seu território parte da Floresta Amazônica, não foi incluída no tratado. O tratado “*é o instrumento jurídico que reconhece a natureza transfronteiriça da Amazônia*”⁷ (TCA, 1978), além de reafirmar a soberania dos países membros e promover a cooperação regional.

A OTCA é uma organização criada a partir do Tratado de Cooperação Amazônica no ano de 1995 e oficializada em 1998. Possui como função ratificar o Tratado e fortalecê-lo institucionalmente, garantindo o cumprimento de suas obrigações legais, exercendo seu caráter político, diplomático, técnico e estratégico. Além disso, a OTCA possui como um de seus focos a *cooperação sul-sul*, o que fomenta a relação da organização com movimentos sociais, outros atores nacionais e organismos multilaterais (GANZER, 2014)

⁷ Disponível em: <http://otca.info/portal/>; acesso em 26/6/2014.

Por conseguinte, “a OTCA realiza estudos e executa projetos-pilotos sobre as potencialidades econômicas geradoras de renda e oportunidade para a região amazônica, proporcionando a efetiva cooperação — integração dos países que estão inseridos dentro dela”⁸. Ademais, “uma de suas funções como organismo regional é coordenar sua atuação com a Iniciativa para a Integração da infraestrutura Regional Sul-Americana (IIRSA), foro de diálogo entre as autoridades responsáveis da infraestrutura de transporte, energia e comunicação nos doze países sul-americanos, estimulando o cumprimento dos compromissos internacionais assumidos pelos Países Membros”⁹. Visando contribuir para o desenvolvimento sustentável da Amazônia e fomentar um consenso e uma cooperação entre os países membros, a OTCA instalou sua sede em Brasília e sua secretaria permanente em São Paulo — Brasil.

A secretaria, a partir de sua criação, passou a representar uma grande aliada aos países amazônicos, defendendo seus interesses regionais e protegendo-os devidamente. Ela se divide em cinco coordenações (áreas de atuação da organização), que são: Coordenação de Meio Ambiente — que nos interessa diretamente nesta análise — Coordenação de Ciência, tecnologia e Educação, Coordenação de Saúde, Coordenação de Assuntos Sociais, Transporte, Infraestrutura, Comunicação e Turismo e Coordenação de Assuntos Indígenas.

No que se refere à construção do Desenvolvimento Sustentável, a Coordenação de Meio Ambiente tem como objetivo a “*conservação, proteção e aproveitamento sustentável dos recursos naturais renováveis, com atividades estabelecidas em um Plano de Trabalho*”, além de promover a “*formulação de propostas e iniciativas de cooperação regional, que torne possível a consolidação gradual da Bacia Amazônica como um espaço de conservação e uso sustentável da biodiversidade*”¹⁰. Esta coordenação se subdivide em assuntos como: Florestas; Recursos Hídricos; Gestão, Monitoramento e Controle de espécies de fauna e flora florestais ameaçadas pelo comércio; Áreas Protegidas; Uso sustentável da biodiversidade e promoção do biocomércio; Investigação, tecnologia

⁸ Disponível em: <http://otca.info/portal/a-otca.php?p=otca>; acesso em 26/6/2014.

⁹ Disponível em: <http://otca.info/portal/a-otca.php?p=otca>; acesso em 26/6/2014.

¹⁰ Disponível em: <http://otca.info/portal/coordenacao-interna.php?p=otca&coord=2>; acesso em 26/06/2014.

e inovação em biodiversidade amazônica e ainda possui como tema emergente a questão das mudanças climáticas.

A OTCA conta com a cooperação internacional de diversas agentes, aumentando sua visibilidade. Banco Mundial, Agência Brasileira de Cooperação (ABC); Ministério Federal de Cooperação Econômica e Desenvolvimento, da Alemanha (BMZ); Organização dos Estados Americanos (OEA), União Europeia (UE) são apenas alguns exemplos dentre as diversas instituições e organizações que fazem parceria com ela. O orçamento da Organização do Tratado de Cooperação Amazônica atualmente é de US\$ 1.157.600,00/ano e a escala de cotas entre os países é a seguinte¹¹: Brasil: 35%; Colômbia: 16%; Peru: 16%; Venezuela: 16%; Bolívia: 6,5%; Equador: 6,5%; Guiana: 2% e Suriname: 2%.

Uma das preocupações centrais da OTCA é a devastação da Floresta Amazônica. Segundo o INPE (Instituto Nacional de Pesquisas Espaciais — Brasil), 20% da Floresta Amazônica já está desmatada e mais 20% degradada. Esse nível de desmatamento e degradação já seria capaz de influenciar diretamente na regulação do clima da América do Sul e, em vista disso, a Amazônia já estaria perdendo o seu papel de bombear umidade do oceano para o interior da América do Sul. As chuvas dentro do próprio bioma e num polígono ao sul do continente, a leste dos Andes, podem ficar desreguladas neste quadro de mudanças¹².

¹¹ Dados retirados de: <http://otca.info/portal/transparencia.php?p=otca>; acesso em 26/06/2014.

¹² “Amazônia já está entrando em pane, afirma cientista.” **Folha de São Paulo**, Brasil. Disponível em: <http://otca.info/portal/clipping-interno.php?p=agc&id=4504>. Acesso em: 31/10/2014.

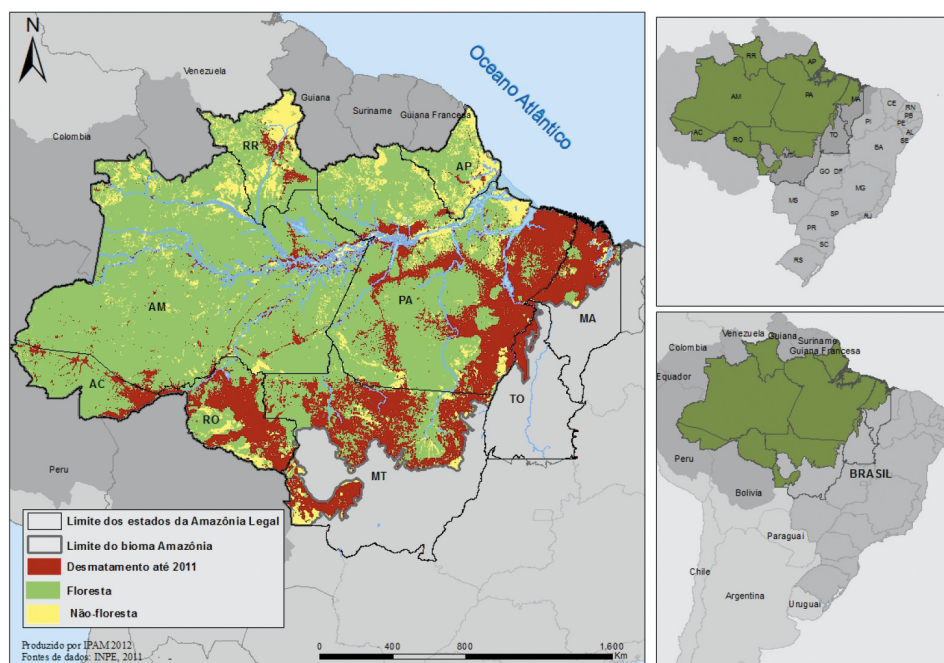

Figura 3: Desmatamento da Floresta Amazônica [Brasil]

Fonte: <http://www.ipam.org.br/saiba-mais/Desmatamento-em-Foco/9>

Reforça-se que há grande intervenção internacional na Floresta Amazônica por parte de empresas — nacionais e internacionais —, ONGs e Estados. Alguns exemplos dessas empresas são: Camargo Corrêa, Odebrecht, VALE, Suez e ALCOA. Há também a interferência financeira, com bancos como Santander, BNDES, Banco Mundial, FMI, Bradesco, além da forte presença da Organização Mundial do Comércio (OMC)¹³. Assim, se de um lado essa contínua interferência internacional massiva coloca em questionamento a força da OTCA enquanto organização independente das antigas amarras exploratórias, por outro não se pode negar que a organização tem promovido — pelo menos no campo teórico — importantes avanços com grandes projetos fomentados pelas várias coordenações existentes.

O Plano de Trabalho de 2013, traçado pela Coordenação do Meio ambiente, indica importantes projetos como o de „*Monitoramento do*

¹³ Disponível em: <http://wrm.org.uy/pt/artigos-do-boletim-do-wrm/secao1/amazonia-disputa-territorial-e-conflitos/>. Acesso em: 21/10/2014.

Desmatamento, Aproveitamento Florestal e Mudanças, no Uso do solo, no Bosque Panamazônico“, o “*Programa Regional para a Gestão, Monitoramento e Controle de Espécies da Fauna e Flora Silvestres Ameaçadas pelo Comércio*”; além destes, há a assinatura do acordo de implantação do projeto “*Fortalecimento institucional dos Países Membros da OTCA, no manejo integral e sustentável dos bosques para uma gestão florestal ecologicamente responsável e conservação da biodiversidade, na Amazônia, com ênfase nos bosques manejados*”¹⁴”, entre muitos outros projetos.

Todavia, a construção deste modelo sustentável muito mais reflete interesses gestados nos organismos internacionais do que os próprios anseios da população local. Como há uma metamorfose da fórmula de domínio do território, antes sob a forma de conquista, agora em forma de patente, propriedade intelectual e controle do capital técnico-científico, podemos enxergar a crise ambiental como uma possibilidade de criação de um novo olhar para com o espaço, que de forma alguma afasta a condição de “recurso” que o sistema vigente enxerga natureza e ainda mantém o território como fonte de riqueza a ser controlada por poucas mãos. Ou seja, o desenvolvimento sustentável consolidou-se como uma forma impositiva e neoliberal [todavia, possui maleabilidade econômica] de tratar o desenvolvimento, que mantém a natureza enquanto reserva de valor pela prática de um “novo colonialismo” (REBÊLO Jr., 2002) ou até mesmo um “novo imperialismo” (HARVEY, 2005).

Destarte, emerge a necessidade de maior gestão e regulação da natureza dos territórios de países como os pertencentes à OTCA. A “proteção” da natureza passa a ser uma necessidade mundial, para que a mesma seja apropriada racionalmente para a utilização adequada de todos. Marcos Nobre (2002, p. 71) demonstra como a construção do desenvolvimento sustentável é uma operação diplomática, ideológica e social, de grande envergadura, que aproxima desenvolvimento e meio ambiente. De certa forma, o autor relata que o *Desenvolvimento* venceu o *Sustentável*: a vitória das propostas do Banco Mundial obtidas desde a Conferência das Nações Unidas sobre Meio Ambiente e Desenvolvimento (Eco-92, Rio de Janeiro) mostrou com clareza como se privilegiou o desenvolvimento e o

¹⁴ Organização do Tratado de Cooperação Amazônica, **Plano de Trabalho de 2013**. Coordenação do Meio Ambiente. Disponível em: <http://otca.info/porta1/coordenacao-interna.php?p=otca&coord=2>. Acesso em: 21/10/2014.

quanto a crise ambiental seria enfrentada, a partir dali em definitivo, com a manutenção das diferenças centro-periferia. Conforme já alentado em ocasiões anteriores (OLIVEIRA, 2005, 2011 e 2014), o desenvolvimento sustentável e o neoliberalismo econômico tornaram-se faces da mesma moeda deste grande processo de adaptação do modelo econômico às novas necessidades dos dias atuais, neste processo em curso de reestruturação produtiva do capital.

Neste sentido, a Geopolítica do Desenvolvimento Sustentável é um projeto político de dominação territorial com base no controle das riquezas naturais, articulado estrategicamente de forma diplomático-protocolar, destacadamente através das grandes conferências. E para compreender os pressupostos da Geopolítica do Desenvolvimento Sustentável em sua plenitude, é necessário empreender “uma releitura da relação entre poder e território” (RODRIGUES, 1998). A ONU e seus organismos, como o Banco Mundial e o Fundo Monetário Internacional (FMI), são os grandes patrocinadores dos projetos ambientalmente sustentáveis e da adoção dos fundamentos deste modelo de desenvolvimento em escala global. A natureza permanece como uma espécie de combustível para máquina econômica mundial.

4. SABERES FLORESTAIS: ENTRE AS PATENTES E A CONSECUÇÃO DE LIBERDADE

Quando ocorreu a Segunda Conferência das Nações Unidas sobre Meio Ambiente e Desenvolvimento (ECO-92, Rio de Janeiro, 1992), ficou patente a intransigência do então presidente dos Estados Unidos, George Bush, em relação à não-assinatura da Convenção sobre Diversidade Biológica (Convenção da Biodiversidade). Em comum acordo com os interesses da indústria da biotecnologia norte-americana, Bush não seguiu os interesses demonstrados nas 153 adesões ao documento durante a conferência e tornou inócua esta convenção pela falta de objetivos, prazos e métodos (MARQUES, 1993). Estava em jogo mais do que a questão da biodiversidade, que envolve desde microrganismos às milhares de espécies vegetais e animais, das florestas aos alagadiços: o ponto central era o controle sobre os saberes por vezes ocultos no meio da floresta.

Afinal, no território dos Estados Unidos localizava-se, na década de 90, cerca de dois terços da capacidade científico-tecnológica mundial

sobre biodiversidade e biotecnologia, um grau de centralidade em um só Estado-Nação que não se repete em nenhuma outra questão vinculada à problemática ambiental mundial (VIOLA, 1996). Além de possuir recursos menos vultuosos, o Brasil, por exemplo, segundo dados de dez anos após a Conferência do Rio de Janeiro, aplicava somente 0,6 % de seu Produto Interno Bruto em ciência e tecnologia, enquanto o Japão e os Estados Unidos — que possuem PIB muitas vezes maior — aplicavam 2,8 %, a Alemanha 2,7 %, a Suécia 2,6 %, a França 2,3 %, assim como Holanda e Inglaterra (NOVAES, 2002). Fazendo um exercício analítico, Novaes (2002) aponta que o Japão gastava US\$ 619 por habitantes com pesquisa, a Alemanha US\$ 576, os Estados Unidos US\$ 507, a França US\$ 390, a Grã-Bretanha US\$ 296, enquanto o Brasil investia módicos US\$ 15 por habitante.

De um lado, é sobre todo este patrimônio natural que estão depositadas as esperanças de cura de doenças, de energias limpas ou mesmo formulações de constituição de uma vida mais saudável, mas de outro é a este patrimônio que a Agenda 21 denomina “capital com grande potencial de produção sustentável” (AGENDA 21, 1996, p. 255), o que poderia ser sintetizado como “capital genético”. Afinal, a biodiversidade se tornou recurso estratégico para o desenvolvimento das nações, fazendo com que só nos Estados Unidos se movimentassem recursos da ordem de 50 bilhões de dólares anuais no ano de 1992 (VIEIRA, BREDARIOL, 1998) — ano de realização da Conferência do Rio de Janeiro [Eco-92]. Além disso, segundo os mesmos autores, a biodiversidade está relacionada com temas como biotecnologia, controle de desmatamento, patenteamento, proteção de culturas locais e agricultura sustentável, assuntos fundamentais no mundo atual. É por este motivo que possivelmente o fato político mais importante da Conferência tornou-se a recusa do presidente dos Estados Unidos em assinar a Convenção da Biodiversidade, clarificando os interesses envolvidos nesse tratado. Esta convenção valorizaria as novas normas que deveriam orientar as políticas de preservação e exploração das espécies e as relações internacionais ambientais decorrentes, bem como definiria os direitos de propriedade sobre plantas e espécies nativas em cada território e codificaria o acesso às tecnologias necessárias para sua exploração (CANDOTTI, 1992).

Para Darrel Posey (1997), a indústria não se interessava apenas pelos recursos bioenergéticos, mas também pelo conhecimento tradicional que

as comunidades locais têm sobre a utilização da flora e da fauna. *Em nossa opinião, é rigorosamente o conjunto de conhecimentos tradicionais que é o foco de interesse do grande capital do setor.* Afinal, o processo de bioprospecção ocorre através da aproximação com as comunidades tradicionais, onde as compensações financeiras são irrisórias comparadas com os gigantescos lucros proporcionados. Trata-se de um processo de usurpação do conhecimento adquirido através dos saberes da ancestralidade, onde as negociações são desigualmente constituídas, na medida em que as sociedades tradicionais não têm instrução suficiente em direito e de economia e tampouco consciência do valor do patrimônio genético que estão negociando.

Darrel Posey cita a ação de empresas como Shaman Pharmaceuticals e The Body Shop como exemplos claros de interceptação de conhecimentos tradicionais. A Shaman Pharmaceuticals (atualmente Shaman Botanicals) é uma empresa norte-americana que realiza bioprospecção em países de grande biodiversidade, como o caso do Brasil. Marcelo Dias Varella (1998) aponta que a Shaman realiza parceria com tribos indígenas que provêm o conhecimento ancestralmente adquirido. Assim, pesquisadores da empresa ficam durante determinado tempo em convívio com as comunidades indígenas, constituindo aproximações e apreensão de conhecimentos com posterior compensação monetária e não-monetária pelo material fornecido. Segundo o mesmo autor, o acordo de bioprospecção da Shaman Pharmaceuticals com as comunidades indígenas viola diversas prescrições legais sobre os direitos indígenas, já que os mesmos desconhecem o real valor econômico dos recursos naturais ao seu redor e não têm condições de estabelecer cláusulas contratuais equitativas.

Já a empresa The Body Shop é uma transnacional de origem inglesa, com 1407 lojas em 45 países e faturamento anual superior a US\$ 1 bilhão, cujo *marketing* está baseado em causas como o “ambientalismo”, os “índios” e os “povos pobres dos países do terceiro mundo”. Segundo Marcelo Dias Varella (1998), no Brasil, esta empresa realizou contrato com os índios Mebêngôkre — ou índios kayapós — para a compra de óleo de amêndoas para aplicação em cosméticos como xampus. Assim, o acordo foi feito em 1989 diretamente com os índios e não respeitou qualquer norma da legislação brasileira, uma vez que não houve autorização da FUNAI (Fundação Nacional do Índio — Brasil). Representantes indígenas abriram processo contra a empresa por uso indevido da imagem

e descumprimento do acordo preestabelecido, mas, como de praxe nas empresas que contratam com tribos indígenas, após o acordo todas as 1400 lojas da rede começaram a exibir fotos do chefe indígena Pykati-re, como se a empresa estivesse ajudando a tribo, o que não fazia parte do contrato. Além disso, segundo o mesmo autor, a empresa havia prometido US\$ 800 mil para as comunidades, mas apenas os US\$ 100 mil iniciais foram pagos. A empresa, que havia faturado cerca de US\$ 28 milhões com a venda de condicionadores derivados do óleo brasileiro e pago US\$ 686 mil aos índios, ou seja, US\$ 35 o quilo de óleo, alegou no processo que a utilização da imagem já estava paga, uma vez que o preço pago pelo óleo estava acima do valor internacional. Tratam-se claramente de exemplos de capitalização dos saberes tradicionais.

Está na valoração da natureza — diferente para o capitalista e para as comunidades tradicionais — o grande problema: trata-se de uma usurpação de saber, de natureza e, por que não, das vidas envolvidas. Por isto, Posey (1997) aponta a economia destas empresas em até 40 % de custos com pesquisas e desenvolvimento através da atuação dos “garimpeiros da biodiversidade”, que não estão apenas à procura de genes, mas também à procura da informação existente nas comunidades indígenas e locais. Este conjunto que integra as riquezas naturais com o saber tradicional pode ser denominado, segundo Laymert Garcia dos Santos (1998) de “bio-sociodiversidade”, que faz lembrar que no Brasil tradição envolve a relação entre cultura e natureza. Concordamos com Carlos Walter Porto-Gonçalves (2008), quando este afirma que a usurpação de riquezas naturais nos países periféricos não se trata de pirataria (ou somente biopirataria), mas sim de “etnobiopirataria”, o que implica afirmar que a defesa contra esse roubo deva ser a defesa, ao mesmo tempo, desses povos e não simplesmente da floresta. Afinal, quando um cientista desenvolve uma pesquisa em solo amazônico, por exemplo, é prática comum se aproximar das comunidades tradicionais e observar seus costumes e tradições, como a utilização de plantas por estas sociedades como recurso medicinal. É a partir deste conhecimento tradicional, e não da retirada ao acaso de uma espécie qualquer do labirinto da biodiversidade, que se constituem as patentes em biotecnologia.

Assim, os Estados Unidos recusam-se a pagar pelo conhecimento extraído de pesquisas em seres vivos localizados para além de seu território e não reconhecem a soberania dos Estados detentores dos mesmos

(RIBEIRO, 2005). Em contraposição, preocupados em manter pesquisas na área de biotecnologia e cientes da importância da biodiversidade, os Estados Unidos aprovaram desde a ECO-92 a regulamentação rígida sobre a preservação das florestas, localizadas em grande parte nos territórios dos países situados na periferia econômica mundial. Com a negativa dos Estados Unidos em ratificar a Convenção da Biodiversidade, o processo de etnobiopirataria permanece enquanto tônica de utilização da biodiversidade.

Fábio Eduardo Iaderozza (2007) vincula a ofensiva neoliberal com o processo de propriedade intelectual sobre microorganismos, processos não-biológicos e microbiológicos — ou seja, “patentes sobre a vida”. O autor aponta a Rodada Uruguai — acordo internacional que extinguiu o GATT (Acordo Geral para Tarifas e Comércio) e instituiu a OMC (Organização Mundial de Comércio) — como ponto nevrálgico para, sob pressão dos Estados Unidos, o estabelecimento do Acordo TRIPS (Acordo sobre Aspectos do Direito de Propriedade Intelectual relacionados ao Comércio), que consolidou um sistema mais rigoroso de patentes e direitos autorais para os países periféricos. Laymert Garcia dos Santos (2001) nos lembra que se até a década de 80 não havia propriedade intelectual, a partir da Rodada Uruguai, iniciada em 1986 e concluída em 1994, estava em curso um processo de privatização da biodiversidade através do mercado de patentes. Enquanto a Convenção sobre a Diversidade Biológica propugnava uma valorização dos conhecimentos tradicionais e da localização territorial da biodiversidade, o Acordo TRIPS assegurava o monopólio aos detentores de patentes, em geral vinculados às universidades de grande porte dos países centrais e que vestiam uma indumentária científica nos conhecimentos tradicionalmente constituídos.

Além da ofensiva neoliberal sob forma de patentes, é importante ressaltar que existem ameaças reais à biodiversidade. Jorge Paiva (1993) fala em “bioecoenfarte”, uma espécie de catástrofe ecológica global da biosfera. O mesmo autor já alertava para o ritmo de devastação das florestas tropicais que originavam anualmente de 0,2 % a 0,3 % de extinções de espécies, lembrando que mais da metade das espécies existentes viviam nas florestas tropicais. Os saberes das florestas, mais que fornecedores de patentes e constituição de ganhos econômicos, podem significar uma tão sonhada liberdade socioambiental e o contraponto tão necessário à dura relação sociedade-natureza em curso.

5. CONSIDERAÇÕES FINAIS

Segundo os Indicadores de Desenvolvimento Sustentável (2010), do IBGE, o Brasil adentrou esta década: [1] entre os dez maiores emissores de gases de efeito estufa para a atmosfera, devido, principalmente, à destruição da vegetação natural, com destaque para o desmatamento da Amazônia e as queimadas no Cerrado; [2] como possuidor de uma área desflorestada aproximadamente 20 % da área da floresta original da Amazônia; [3] assistindo o aumento do número de espécies ameaçadas de extinção, o que demonstra a destruição de áreas naturais. Centro da discussão sobre a obliteração da Floresta Amazônica, o Brasil permanece como um péssimo exemplo, algo não muito diferente do que ocorre nos demais países amazônicos.

Neste sentido, podemos apontar, em linhas gerais, que os desafios são grandes no que se refere à Floresta Amazônica, mas alguns caminhos podem ser tomados o quanto antes: [1] o fortalecimento dos tratados de cooperação — o OTCA permanece como uma importante alternativa —, mas com olhos voltados para as necessidades local-regionais, de maneira que se estimule uma sustentabilidade para além dos ditames de organismos como ONU, FMI e Banco Mundial; [2] a construção de uma noção ampliada de fronteira, que deve ser vista não somente como “hipótese de guerra” para atividade militar, mas como espaço de diálogo e troca internacional de conhecimentos; por fim, [3] a valorização, respeito e preponderância dos saberes tradicional-florestais, capazes de oferecer conhecimentos muito mais amplos, fundamentais e progressistas do que é possível patentear com interesses únicos voltados para o mercado. São desafios tão urgentes quanto oportunos.

Referências Bibliográficas

- AGENDA 21. CONFERÊNCIA DAS NAÇÕES UNIDAS SOBRE MEIO AMBIENTE E DESENVOLVIMENTO. **A Agenda 21**. Brasília: Senado Federal, Subsecretaria de Edições Técnicas, 1996.
- BECKER, Bertha. **Amazônia**: Geopolítica na Virada do III Milênio. Rio de Janeiro: Garamond, 2004.
- BORGES, Samuel Silva da Fonseca. **A eficácia invertida da guerra às drogas**: gestão diferencial das ilegalidades e dominações sociais. Trabalho de conclusão de curso (Bacharelado em Ciência Política) — Universidade de Brasília, Brasília, 2016.
- CALDERÓN, Andrés Fernando Piedra. **A Organização do Tratado de Cooperação Amazônica e a Consolidação do Processo de Integração Sul-Americana**. Mestrado (Dissertação em Ciência Política). Programa de Pós-Graduação em Ciência Política, Instituto de Filosofia e Ciências Humanas, Universidade Federal do Rio Grande do Sul, Porto Alegre, 2007.
- CANDOTTI, Ennio. Reflexões e retrações de uma Eco. **Estudos Avançados** [on-line]. São Paulo, v. 6, nº. 15, Agosto de 1992. Disponível em: http://www.scielo.br/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0103-40141992000200009&lng=em&nrm=isso. Acesso em: 11 de setembro de 2011.
- DINIZ, Eugênio. **O Projeto Calha Norte**: Antecedentes Políticos. Dissertação (Mestrado em Ciência Política) – Faculdade de Filosofia, Letras e Ciências Humanas, Universidade de São Paulo (USP), São Paulo – SP, 1994.
- COLBERT, Caroline Rocha Travassos. **Defesa e Segurança do Brasil no Governo Lula (2003-2010)**: um estudo de caso sobre a Questão Amazônica. Trabalho de Conclusão de Curso (Graduação em Relações Internacionais) - Universidade Federal Rural do Rio de Janeiro, 2016.
- FUCCILLE, Alexandre; REZENDE, Lucas Pereira. Complexo regional de segurança da América do Sul: uma nova perspectiva. **Contexto Internacional**, v. 35, n. 1, p. 77, 2013.
- GANZER, Carolina Nicácio. **Relações Internacionais e Meio Ambiente**: Um estudo sobre a OTCA – Organização do Tratado de Cooperação Amazônica. Trabalho de Conclusão de Curso (Graduação em Relações Internacionais) - Universidade Federal Rural do Rio de Janeiro, 2014.

HARVEY, David. **O Novo Imperialismo**. São Paulo: Editora Loyola, 2004.

IADEROZZA, Fábio Eduardo. O Consenso de Washington e o debate sobre o sistema de patentes no Brasil da década de 1990: a privatização da biodiversidade nacional. In: RODRIGUES, Arlete Moysés (Org.). **Problemática Ambiental Urbana: Abordagens Contemporâneas**. Textos Didáticos. Campinas, SP, n.º 63, IFCH / UNICAMP, Novembro / 2007.

MARQUES, Viriato Soromenho. 1972-1992: Vinte Anos entre o Perigo e a Esperança. In: COTRIM, João Paulo (Coord.). **De Planeta nas Mãos: No pós Eco-92**. Lisboa: Edições Colibri, 1993.

NOVAES, Washington. **A Década do Impasse: Da Rio-92 à Rio + 10**. São Paulo: Estação Liberdade, Instituto Socioambiental, 2002.

OLIVEIRA, Leandro Dias de. A Ideologia do Desenvolvimento Sustentável: Notas para Reflexão. **Revista Tamoios**, Rio de Janeiro, UERJ-FFP, v. I, n. 2, p. 33-38, 2005. Disponível em: <http://www.e-publicacoes.uerj.br/index.php/tamoios/article/viewFile/648/683>.

OLIVEIRA, Leandro Dias de. **A Geopolítica do Desenvolvimento Sustentável: um estudo sobre a Conferência do Rio de Janeiro (Rio-92)**, 2011. Tese (Doutorado em Geografia) – Instituto de Geociências, Universidade Estadual de Campinas (UNICAMP), Campinas – SP, 2011.

OLIVEIRA, Leandro Dias de Rio + 20: Reflexões sobre Geopolítica e Ideologia. **Espaço & Economia: Revista Brasileira de Geografia Econômica**. Rio de Janeiro, Ano II, Número 4, 2014. Disponível em: <https://journals.openedition.org/espacoeconomia/854>.

PAIVA, Jorge. Biodiversidade e Bioeconofarte. In: COTRIM, João Paulo (Coord.). **De Planeta nas Mãos: No pós Eco-92**. Lisboa: Edições Colibri, 1993.

PORTO-GONÇALVES, Carlos Walter. Temporalidades amazônicas: uma contribuição à Ecologia Política. **Desenvolvimento e Meio Ambiente**, Curitiba, PR, n.º 17, p.21-31, Editora UFPR, jan./jun. 2008.

POSEY, Darrel A. Exploração da biodiversidade e do conhecimento indígena na América Latina: desafios à soberania e à velha ordem. In: CAVALCANTI, Clóvis (Org.). **Meio Ambiente, Desenvolvimento Sustentável e Políticas Públicas**. São Paulo: Cortez Editora / Fundação Joaquim Nabuco, 1997.

REBÊLO JÚNIOR, Manoel. **O Desenvolvimento Sustentável: A Crise do Capital e o Processo de Recolonização**. 2002. 213 f. Tese (Doutorado

em Geografia Humana) – Departamento de Geografia, Universidade de São Paulo (USP), São Paulo, 2002.

REIS, Arthur Cezar Ferreira. **A Amazônia e a Cobiça Internacional**. São Paulo: Companhia Editora Nacional, 1960.

RIBEIRO, Wagner Costa. **A Ordem Ambiental Internacional**. 2. ed. São Paulo: Editora Contexto, 2005.

RODRIGUES, Arlete Moysés. **Produção e Consumo do e no Espaço: Problemática Ambiental Urbana**. São Paulo: Hucitec, 1998.

SANTOS, Laymert Garcia dos. Tecnologia, natureza e “redescoberta” do Brasil. In: ARAÚJO, Hermetes Reis de. (Org.). **Tecnociência e Cultura: ensaios sobre o tempo presente**. São Paulo: Estação Liberdade, 1998.

SANTOS, Laymert Garcia dos. A desordem da nova ordem. In: VIANA, Gilney; SILVA, Marina; DINIZ, Nilo (Orgs.). **O Desafio da Sustentabilidade: Um Debate Socioambiental no Brasil**. São Paulo: Editora Perseu Abramo, 2001.

TAMBS, Lewis. Geopolitics of the Amazon. In: WAGLEY, Charles. **Man in the Amazon**. Gainesville: The University Presses of Florida, 1974.

VARELLA, Marcelo Dias. Proteção Jurídica da Biodiversidade: **Recursos genéticos e desenvolvimento**. Dissertação (Mestrado em Direito) — Universidade Federal de Santa Catarina, UFSC, Brasil, 1998. Disponível em: <http://www.geocities.ws/marcelodiasvarella/arquivos/livros/Dissertacao.PDF>. Acesso em: 15 de outubro de 2011..

VIEIRA, Liszt; BREDARIOL, Celso. **Cidadania e Política Ambiental**. Rio de Janeiro: Record, 1998.

VIOLA, Eduardo. A multidimensionalidade da globalização, as novas forças sociais transnacionais e seu impacto na política ambiental no Brasil, 1989-1995. In: FERREIRA, Leila da Costa; VIOLA, Eduardo. (Orgs.). **Incertezas da sustentabilidade na globalização**. Campinas, SP: Editora da UNICAMP, 1996.

Documentos Consultados

BRASIL. **Estratégia Nacional de Defesa**. Brasília: Imprensa Oficial, 2008.

BRASIL. **Política de Defesa Nacional**. Brasília: Imprensa Oficial, 1996.

IBGE (Fundação Instituto Brasileira de Geografia e Estatística) / Coordenação de Recursos Naturais e Estudos Ambientais [e] Coordenação

de Geografia. **INDICADORES DE DESENVOLVIMENTO SUSTENTÁVEL — BRASIL 2010**. Rio de Janeiro: IBGE, 2010.

Organização Do Tratado de Cooperação Amazônica, **Plano de Trabalho de 2013**- Coordenação do Meio Ambiente. Disponível em: <http://otca.info/portal/coordenacao-interna.php?p=otca&coord=2>.

SUFRAMA. **O que é o projeto ZFM?** Disponível em: http://www.suframa.gov.br/zfm_o_que_e_o_projeto_zfm.cfm.

Tratado de Cooperação Amazônica, 1978. Disponível em: http://www.otca.org.br/portal/admin/_upload/tratado/O_TRATADO_DE_COOPERACAO_AMAZONICA_PT.pdf.

5. BRASIL E AMÉRICA LATINA NA PERSPECTIVA DA GEOGRAFIA CONTIDA NA COOPERAÇÃO SUL-SUL

André Santos da Rocha, Universidade Federal Rural do Rio de Janeiro ¹
Jaqueline Bastos de Freitas, Universidade Federal Rural do Rio de Janeiro ²

Mariana Herreira Gonçalves Pertile, Universidade Federal Rural do Rio de Janeiro ³

BRAZIL AND LATIN AMERICA IN THE PERSPECTIVE OF GEOGRAPHY CONTAINED IN SOUTH-SOUTH COOPERATION

André Santos da Rocha, Federal Rural University of Rio de Janeiro ⁴
Jaqueline Bastos de Freitas, Federal Rural University of Rio de Janeiro ⁵
Mariana Herreira Gonçalves Pertile, Federal Rural University of Rio de Janeiro ⁶

Abstract. This article addresses the geographic debate on South-South Cooperation (CSS), taking into account the technical cooperation projects between Brazil and Latin American countries in the historical-geographic cut of 1994-2014. South-South relations emerged more intensely at the end of the Cold War, and consolidated as a geopolitical strategy for the countries of the Global South to seek approximations between their peers alternatively to the traditional North-South model. Brazil and Latin America are very important in these contexts, on the one hand because

¹ Doutor em Geografia pela UFRJ. Professor do Departamento de Geografia – IA/ UFRJ. Docente Permanente do Programa de Pós-Graduação em Geografia- UFRRJ. Coordenador do LAGEP – laboratório de Geografia Econômica e Política da UFRRJ E-mail: asrgeo@gmail.com

² Graduanda em Geografia UFRRJ, Bolsista IC – Faperj. E-mail: jaakyb@gmail.com

³ Graduanda em Geografia UFRRJ, Bolsista PIBIC – CNPq. E-mail: mariana.herreira@gmail.com

⁴ Professor, PhD, Dept. of Geography, Federal Rural University of Rio de Janeiro, E-mail: asrgeo@gmail.com

⁵ Graduated in Geography, Geography, Federal Rural University of Rio de Janeiro, E-mail: jaakyb@gmail.com

⁶ Graduated in Geography, Geography, Federal Rural University of Rio de Janeiro, E-mail: mariana.herreira@gmail.com

Brazil consolidates itself as a global player with hegemonic world projection and the territoriality of its institutions, on the other, because in recent years new political tendencies have emerged in Latin America that have made possible new spaces of interlocution. We understand that new geographies of power are drawn from these cooperative relations between the Latin American countries, and that they bring up important questions to think about the notions of hegemony and territoriality, especially on the aspects of technical cooperation between these countries.

Keywords: South-South Relations, Brazil, Latin America, Technical Cooperation, Geopolitical.

INTRODUÇÃO - O QUE ENTENDEMOS SOBRE GEOGRAFIA DA COOPERAÇÃO SUL-SUL PARA PENSAR O BRASIL E A AMÉRICA LATINA.

Os estudos sobre o tema das “relações” ou cooperação Sul-Sul (CSS) são comuns na literatura no campo científico da Economia, da Ciência Política e das Relações Internacionais. No campo da geografia latinoamericana os estudos ganharam pouca ênfase, sobretudo porque a produção nos últimos anos se dedicou pouco aos estudos de escalas globais/internacionais⁷. Todavia, alguns estudos vêm emergindo de forma mais sistemática no Brasil, além disso, tem ganhado estudiosos na Europa - na Geografia Italiana com os estudos de Valério Bini (2016) e Egídio Dansero et. All (2008) e na Geografia inglesa com Emma Mawdsley (2015) Danilo Marcondes e Emma Mawdsley (2017).

O termo “relações Sul-Sul” ou Cooperação Sul-Sul (CSS) é bastante polissêmico, pois indica uma miríade de ações de política externa, entre as quais para Maria Regina Soares Lima e Carlos Milani (2016, p.30):

Inclui a formação de alianças e coalizões em espaços multilaterais formais e ad hoc, acordos de comércio e investimentos, processos de integração regional, cooperação científica e tecnológica, cooperação técnica e cooperação para o desenvolvimento (Leite et

⁷ Algumas pesquisas acabam trazendo elementos mais pontuais, que tem conotações diversas, seja nos estudos sobre defesa e fronteira ou gestão dos recursos hídricos.

al., 2015). Portanto, pode-se referir a formas políticas, comerciais, científicas e técnicas de cooperação entre os países do Sul.

As aproximações entre países do Sul Global acabam sendo sedimentados na ajuda mútua em âmbitos técnicos, econômicos, políticos. Esse tipo de relação diplomática nasce 1955 com “conferência de Bandung”, todavia é nos anos após 1970 que emergem com mais intensidade, e no início dos anos 2000 tem grande projeção na política externa dos países periféricos e semiperiféricos como uma estratégia geopolítica destes, no que tange suas projeções de poder por buscarem aproximações entre seus pares de forma alternativa ao tradicional modelo norte-sul (MILANI, 2012).

Entendemos que há uma Geografia constituída nesta Cooperação Sul-Sul no contexto latino americano, em pelo menos três aspectos:

[a] na projeção hegemônica e geopolítica que media novas relações de poder, que no caso específico da CCS, envolve países periféricos e semiperiféricos e/ou emergentes (KRASNER, 1989; PAUTASSO, 2010; LIMA, 2005), e no caso latino-americano media uma “rede solidária” de manutenção ou mesmo de empoderamentos de alguns países no sistema mundial – Como é o caso do Brasil;

[b] na transformação materiais na escala da Região, por exemplo a partir dos modelos de integração regional e territorialização de instituições projetos de desenvolvimento (ROCHA, 2014; ROCHA, 2016), na América Latina pode ser reverberada pela constituição da UNASUL (União das Nações Sul-Americanas) e materialização na execução de projetos de defesa de obras de infraestrutura do IIRSA (Iniciativa para a Integração da Infraestrutura Regional Sul-Americana) e na territorialização de projetos e instituições; e

[c] na promoção geoeconômica da região criando circuitos de capitais e de cooperação econômica que materializa regiões que podem ser exemplificados nos inúmeros blocos na América Latina (tais como Mercosul, Pacto Andino, CARICOM, Acordo Transpacífico), uma vez que grande parte dos acordos contém dinâmicas contidas na CSS, embora por vezes possam estabelecer diálogos com o Norte, sobretudo no comércio com E.UA e U.E.

Neste contexto da CSS contido na escala mundial, o Brasil e América Latina são personagens importantíssimos, em especial porque nos últimos anos a região sofreu grandes transformações em sua dinâmica interna,

marcada por mudanças na estrutura econômica e de governança de alguns países, que entre 1998 e 2014 se voltaram a uma perspectiva de valorização da América Latina, “pró Sul Global” - como popularmente é chamada a “perspectiva bolivariana”⁸ (CAIRO, 2008).

Aqui claramente estamos tratando da inclinação à “esquerda” dos governos que acenderam em alguns países além de Cuba (FIORI, 2006), tais como: na Venezuela com Hugo Chaves (1999-2013); na Bolívia com Evo Morales (2006 e ainda em curso); no Brasil com Luiz Inácio Lula da Silva (2003-2010) e primeiro mandato de Dilma Rousseff (2011-2014); na Argentina com o governo da família Kirchner (2003-2015); no Equador com Rafael Correa (2007-2017); no Chile Ricardo Lagos (2000-2006) de Michele Bachelet (2006-2010; 2014-2018), na Nicarágua com Daniel Ortega (2007 e ainda em curso); no Uruguai com Pepe Mujica (2010-2015 e Tabaré Vázquez (2005-2010; 2015 e ainda em curso); no Paraguai com Fernando Lugo (2008-2012); em Honduras com Manuel Zelaya (2006-2016), entre outros⁹.

De modo singular, esse movimento iniciou uma série de processos que intensificaram a aproximação entre esses países, seja negação da América Latina como um “território-quintal” da hegemonia norte-americana; seja pela busca de alternativa de consolidação da identidade latino-americana diante de novas perspectivas políticas, libertárias e democráticas. Assim, o marco da CSS na perspectiva latino americana serve como estratégia geopolítica neste quesito, em especial, porque surpreende a construção do “poder com os outros” (ALLEN, 2002), num sentido que articula força conjuntamente entre pares.

Ao pensar a América Latina na teoria do Sistema-Mundo de Immanuel Wallerstein (1998) percebemos que a região tem em sua singularidade o

⁸ O termo Bolivarianismo remete a tendência que entendemos como estratégia geopolítica, que consiste em valorizar as relações internas América Latina sobre a meta de tê-la livre de interferências externas em sua economia e política. Tal termo ganhou força nos governos de esquerda e ganhou maior sonoridade nos discursos de Hugo Chaves, que cunhou o termo em alusão a Simón Bolívar – conhecido como uma figura histórica que lutou pela liberdade das Américas no século XIX.

⁹ Cabe destacar que desde 2014 se presencia uma retomada de governos sobre auspícios neoliberais, desencadeada por disputas internas entre as elites econômicas destes países somados a movimentos (golpes) jurídico-parlamentares questionáveis que interoperam e fragilizaram governos democraticamente eleitos - casos de Honduras (2009); Paraguai (2012) e do Brasil (2016) - sob uma série de acusações, abrindo flanco para gestões afinadas com interesses do capital externo.

desenvolvimento desigual e contraditório entre seus países, expressão, ao mesmo tempo, da forma de execução do capitalismo ocidental e das marcas da colonialidade de poder (PORTO-GONÇALVES, 2011) que impetram elementos próprios a sua identidade (QUIJANO, 2005). Mesmo que sejam vistos em conjunto, os seus países façam parte do Sul Global, há posições diferentes exercidas em cada Estado, sendo que alguns se destacam em suas condições financeiras e tecnológicas. A exemplo, é caso do Chile e da Argentina que possuem projeções regionais de poder, e o Brasil que possui e até mesmo projeções globais (HURRELL, 2009) – vide seu espraiamento para a África e outras regiões do mundo.

O Brasil tem se destacado nitidamente dentro deste contexto por guardar uma série de predicativos que vão desde a consolidação de sua economia no contexto latino-americano e mundial - uma vez que chegou a ser a 7ª maior economia do Mundo em 2014, oriundo das políticas neodesenvolvimentistas dos governos que marcaram os anos de 2002 à 2014 (OLIVEIRA & ROCHA, 2014) e de uma marcha de crescimento econômico acima da média Mundial iniciada juntamente com os demais países dos BRICS, conjunto que recebeu grades elogios do mercado financeiro global no início da década de 2000¹⁰.

Além disto, neste período houve o fortalecimento de instituições Brasileiras, tanto as empresas de capital privado quanto Instituições de pesquisa e empresas ligadas ao Estado, como EMBRAPA (Empresa Brasileira de Pesquisa Agropecuária) e a FIOCRUZ (Fundação Oswaldo Cruz) que reforçam os traços de empoderamento tecnológico – sobretudo na transferência de um *Know-How* em setores específicos como Agricultura, Saúde e Educação.

Assumidamente podemos pensar com Daniel Flesmes (2010) que o Brasil se revela como uma potência Regional na Economia Mundo, e suas estratégias ganharam espaços numa dinâmica da globalização. A representatividade diplomática e econômica brasileira no mundo que

¹⁰ Aqui indicamos o acrônimo para Brasil, Rússia, Índia, China e África do Sul. Oliver Stuenkel (2017) indica que a participação efetiva da África do Sul ao desse bloco de poder inicia-se em 2009 e é consolidada 2010. Tal ação que materializa a expressão da cooperação Sul-Sul como uma estratégia de aproximação entre esses países. Lembrando que antes o BRICS foi criado pelo mercado financeiro em global por Jim O'Neill em 2001 quando trabalhava na Glodman Sachs - agência de investimentos internacionais que realizou estudos sobre investimentos nos países Emergentes – na qual não expressava nenhuma perspectiva de aliança interna entre os mesmos.

foi assumida nos últimos anos merece ser observada e não pode passar largo do seu olhar para a América Latina na estratégia de projeção de sua hegemonia no contexto da CSS. Por isso, apresentaremos a seguir algumas indicações da aproximação entre o Brasil e os países latino-americanos no campo diplomático, enfatizando os últimos anos da gestão de “guinada à esquerda” e de um componente elucidativo da CSS que é a Cooperação técnica, vista aqui como um elemento estratégia na manutenção da projeção do poderio brasileiro e da percepção de sua hegemonia.

BRASIL E OS PAÍSES LATINO AMERICANOS – BREVE DE HISTÓRICO DE APROXIMAÇÕES E DISTANCIAMENTOS

A política de aproximação entre o Brasil e os países latinoamericanos não é nova. A proximidade geográfica exerceu um papel crucial nas trocas econômicas e diplomáticas no que tange a gestão das suas fronteiras, vide o papel do diplomata Barão de Rio Branco, exercido no final do século XIX e início do XX, que se debruçava na construção das fronteiras do Brasil na América do Sul e de tentar consolidar a posição do país na diplomacia mundial (SANTOS, 2014). Todavia, o que marca a prática da política externa da maior parte destes países foi a aproximação Bilateral, sem pensar políticas em longo prazo de aproximação, além de serem privilegiados mais a relação Norte-Sul, em especial aqueles advindos das parcerias com os Estados Unidos e países da Europa.

Segundo Santos (2014, p.96) é nos anos de 1950 que iniciam perspectivas mais incisivas do Brasil para a América Latina, uma vez que *“a tradicional atitude de alinhamento aos Estados Unidos e de busca de uma relação especial com Washington foi abandonada no governo de Juscelino Kubitschek. Com o lançamento, em 1958, da Operação Pan-Americana (OPA)”*. Na prática, buscou-se uma maior identificação com os demais países latinos, reivindicando num plano discursivo elemento pró-desenvolvimento e industrialização da região, além de valorizar uma perspectiva multilateral e maior participação em espaços que pensassem o caráter regional das Américas com participações na OEA (organização dos Estados Americanos) e na ALAC (Associação Latino-Americana de Livre Comércio).

Neste mesmo seguimento de política externa, em 1960 nos governos de Jânio Quadros e João Goulart, é instituída a PEI – Política Externa

Independente -, que fomentou possibilidades ainda maiores de aproximação com países da América Latina. Esta pensava elemento capazes de buscar articulações com países periféricos e semiperiféricos, o que incluiria no rol os seus países vizinhos. Tal iniciativa desenha claramente o interesse na relação Sul-Sul, tentando escapar das diretrizes clássicas de alinhamento com os Estados Unidos ou sobre seu jugo (ROCHA, 2016), todavia, tal iniciativa foi suprimida diante do avanço do golpe militar, ocorrido em 1964, que desencadeou por consequência, o fim desta aproximação e o retorno a um alinhamento norte-sul e uma política externa mais pragmática (LIMA, 2005).

O retorno do alinhamento com os E.U.A foi marca da gestão do governo militar no Brasil, muito embora houvesse aproximações com países latinos em planos bilaterais¹¹, tanto o Brasil quanto os governos da região até os anos de 1990. Governos esses que durante a maior parte do período, em sua maioria eram ditaduras militares, que obtiveram amplo apoio estadunidense, refletindo numa política externa dependente das filiações norte-sul.

O processo de redemocratização que se inicia nos anos 1980 em alguns países latinos ganha consolidação nos anos de 1990, ao mesmo tempo presencia a consolidação de governos que caminham sobre uma perspectiva neoliberal (LIMA, 2011) e que produzem transformação na política externa e na forma como esses países irão se relacionar numa perspectiva sul-sul (SARAIVA, 2007).

No Brasil a passagem dos primeiros governos diretamente eleitos entre 1990-1994 de Fernando Collor de Mello/ Itamar Franco, e posteriormente na gestão de Fernando Henrique Cardoso (FHC) entre 1995-1998 e 1999-2002, reverberaram políticas neoliberais - que de um lado promoveram uma primeira onda globalização da economia e práticas privatizantes da estrutura nacional; de outros a em suas posturas globalistas – estas aqui mais presentes no governo de Fernando Henrique Cardoso - ajudaram a consolidar políticas na escala regional, tendo com primeiro foco a América do Sul, que se materializa na fundação do MERCOSUL (Mercado

¹¹ Um bom exemplo desta relação bilateral é o Tratado de Itaipu (assinado em 1973) que deu cabo da construção da Maior Usina Hidrelétrica da Região que foi finalizada em 1982 – Hidrelétrica de Itaipu, construída na fronteira entre Paraguai e o Brasil. Cabe lembrar que essa construção tinha clara conotações geopolíticas e hoje representa bem uma cooperação nos moldes Sul-Sul pensando no fomento de infraestrutura na área de energia.

Comum do Sul) criando em 1991 e que tinha como signatários Brasil, Argentina, Paraguai e Uruguai¹² mas “adquiriu personalidade jurídico-institucional, como região aduaneira” apenas no tratado e ouro preto em 1994 (VISENTINI, 2013,p.105).

Paulo Fagundes Visentini (ibdem) indica que o MERCOSUL se tornou uma peça chave da estratégia brasileira, mesmo passando por um período crítico entre 1998-1999. De certa forma esse bloco serviria de antítese as projeções Estadunidenses para América Latina via ALCA (Associação de Livre Comércio das Américas)¹³ que sempre foi visto com uma extensão do NAFTA (Tratado de Livre Comércio da América do Norte). Neste sentido, vale destacar que mesmo no governo neoliberal de FHC as interferências via ALCA nunca foram vistas com bons olhos, pois minaria os auspícios hegemônicos brasileiros para o continente latino americano, bem como essa associação era repudiada pelos “governos de esquerda” que começavam emergir, como o de Hugo Chaves na Venezuela – este que atuava fortemente na perspectiva de uma América Latina independente e lança em 2006 a ALBA (Alternativa Bolivariana para as América), que acrescentaria uma proposta de unificação das américas numa área de livre comércio sem a ingerência estadunidense.

É, portanto, no contexto dos anos 2000 que ocorrem marcos no associativismo de cooperação aprofundada sobre os marcos Sul-Sul na América Latina.

No que tange a aproximação Brasileira com a América Latina, temos como grande marco a eleição do Luiz Inácio Lula da Silva que assume o primeiro mandato em 2003, pois deliberadamente utiliza a CSS como uma estratégia de sua base econômica e diplomática nas relações exteriores, além disso, fomenta a intenção de desenvolver uma “diplomacia ativa e afirmativa” (VISENTINI, 2013). Além de alimentar articulações com os países vizinhos da América do Sul, se estabelece relações diplomática mais ampla ao buscar consolidar coletivamente políticas de alcance regional na

¹² Para maiores informações sobre o Mercosul e sua história recomentando ver < <http://www.mercosul.gov.br/saiba-mais-sobre-o-mercossul>> data do cesso 17/04/2017.

¹³ Trata-se de uma um bloco econômica que ganharia os mesmos atributos do NAFTA, como um espraiamento das ações do Estados Unidos por todos os países da América Latina com a exceção de Cuba, que invalidaria outras formas de associação entre os países latino americanos. As discussões de criação deste bloco iniciaram em 1994 com a perspectiva de ser implementado entre 2002 e 2005, todavia, com acessão dos governos pró-américa Latina, as discussões foram-se esgotando.

América Latina, neste sentido a consolidação do Mercosul, com criação de política de fomento político, científico e tecnológico houve aproximações do bloco de países originais do Mercosul com países do CAN (Comunidade Andina)¹⁴ e o Chile.

Além disto, projetos de integração Regional a parti da construção de infraestruturas de circulação - ferrovias, hidrovias, rodovias e dinamização de portos e aeroportos – como a Iniciativa para Integração da Infraestrutura Regional Sul-Americana (IIRSA) e o Sistema de Integração Centro Americana (SICA) começam a serem mobilizados, o primeiro com forte atuação do governo Brasileira, sendo o segundo voltado para os países da América Central, a qual o Brasil apenas participa como observador regional. Pode-se incluir no rol das perspectivas de aproximação Política e coletiva as iniciativas Brasileiras em conjunto com os países da América do Sul na formulação da União das Nações Sul-Americanas (UNASUL) que se consolidou na terceira cúpula dos Chefes de Estado na cidade de Brasília, realizado em 23 abril de 2008.

POLÍTICA EXTERNA E A GEOGRAFIA DA COOPERAÇÃO TÉCNICA DO BRASIL COM A AMÉRICA LATINA

O redirecionamento da Política externa Brasileira para orientação Sul-Sul tornou a América Latina um espaço privilegiado para a construção de espaços de diálogos e aproximações econômicas e tecnológicas. Neste contexto, o governo brasileiro atuou na promoção de diferentes frentes no contexto da CSS. Uma destas formas foi a promoção da cooperação técnica para o desenvolvimento que passa pela organização da ABC (Agência Brasileira de Cooperação) (MILANI, 2017)¹⁵.

No caso da política externa brasileira no contexto da CSS, as iniciativas de cooperação técnica servem como importantes indicadores da projeção Hegemônica Brasileira neste tipo de cooperação, em especial porque: [A] segue os trâmites de *Demand Driving* - a construção de agendas desta cooperação não se dá por imposição, mas numa condição horizontal onde são obedecidas as demandas dos países solicitantes (ABC,2013);

¹⁴ Associação composta pelo Países andinos Bolívia, Colômbia, Equador, Peru. O CAN foi chamado de Pacto Andino nos anos de 1990

¹⁵ Durante os anos de 2003-2014 foi fortalecido a ABC que é ligado ao Ministério das Relações Exteriores.

[B] catalisa as potencialidades técnicas e produtivas Brasileiras – uma vez que as solicitações de parcerias de cooperação técnicas evidenciam o potencial e determinadas áreas na qual o Brasil possui expertise como nos exemplos da grande demanda de cooperação na área de Saúde, Educação e Agricultura – Áreas que ganharam maior ênfase na América Latina; e [C] tem se colocado como uma possibilidade de correção de assimetrias – embora seja apontado pela própria ABC como uma premissa da política externa no contexto da CSS, não se pode ignorar que o modelo de desenvolvimento capitalista se revela extremamente assimétrico, logo tal discurso valida e fundamenta as projeções Brasileiras e seus projetos de alcance global sub o paradigma oposto a cooperação Norte-Sul

Em um contexto mais amplo no Continente Americano, o Brasil, destinou no período de 2003-2014 cerca de 14.009.188,00 US\$, onde pode ser percebido o crescimento de investimentos no contexto do Governo Lula, com o destaque do ápice de investimento ano de 2010, e com indicativos de queda em 2014, já no segundo mandato de Dilma Rousseff. Assim é possível ver que os projetos e ações isoladas passaram de 35 em 2003 para 562 em 2011 e revelando uma diminuição para 333 em 2014. (ver gráfico I)

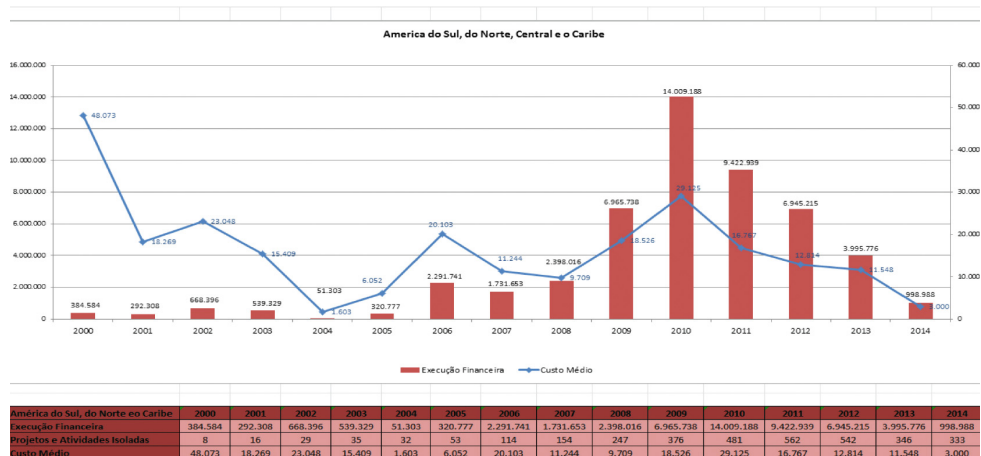

Gráfico I – Execução financeira de projetos e atividades Isoladas Brasileira para o Continente Americano.

Fonte: ABC, 2014.¹⁶

No contexto geral a ABC, contabilizou os investimentos aglutinando dados para todo o continente Americano, todavia, a maior parte da concentração dos acordos de cooperação técnica se destinou para América do Sul, Central e Caribe (a base territorial da América Latina). É importante destacar que as áreas que tiveram maior demanda de cooperação são respectivamente, Agricultura, Saúde, Educação e Defesa.

Neste sentido, fizemos uso dos dados disponíveis pela ABC para mapear a distribuição espacial dos projetos e ações isoladas brasileiras nos países da América Latina, de modo que permita identificar a presença e o espraçamento brasileiros na América Latina.

Utilizamos o *software QGis, que permitiram projetar espacialmente os números e cada países destes projetos e ações isoladas de cooperação*¹⁷ – aqui limitados a cooperação técnica nas três áreas supracitadas. Essa cartografia produzida reflete uma geopolítica Brasileira da CSS uma vez que ela indica claramente as projeções brasileiras em países que não eram privilegiados nas ações da política externa (ROCHA, 2016). Neste sentido apresentaremos cada cartografia e suas respectivas tendências de projeção hegemônica e territorial Brasileira para América Latina.

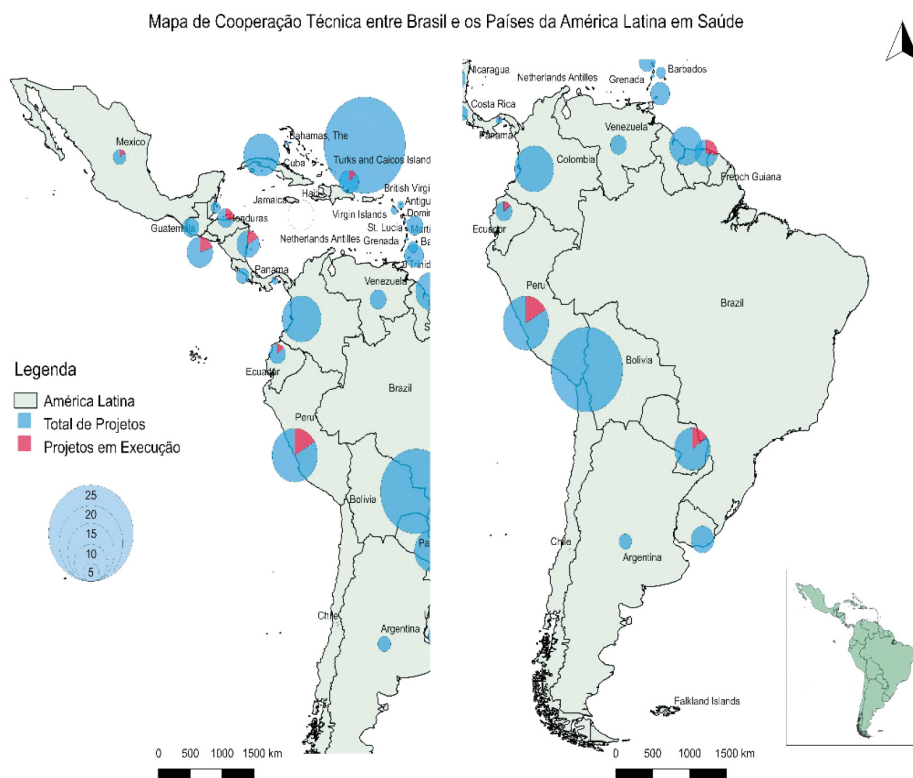
CARTOGRAFIA DOS PROJETOS NA ÁREA DA SAÚDE

No que se refere aos projetos na área de Saúde, são desenvolvidas, principalmente, através do intercâmbio de conhecimentos e tecnologias, desde a capacitação de técnicos para o tratamento e de doenças (destaque para a malária e HIV/Aids), bem como sua prevenção, até apoio para o desenvolvimento dos sistemas de saúde universal. Vale aqui destacar o papel da Fundação Oswaldo Cruz (Fiocruz) exerce enquanto fundação referência na pesquisa e produção, além do desenvolvimento de novas tecnologias, como vacinas, novos métodos de diagnósticos e medicamentos. Outra importante frente de desenvolvimento de projetos é no tratamento,

¹⁶ Dado disponível em http://www.abc.gov.br/Content/ABC/imagens/americas_financeiro.png. Acesso em 12/05/2017.

¹⁷ Trata-se de uma terminologia utilizada pela própria ABC para designar Projetos estruturantes como aqueles que revelam maior impacto processual na execução e também maior fôlego de investimento financeiro e atividades isoladas aquelas destinadas a resolução de questões pontuais que podem estar dentro ou não de ações de projetos estruturantes.

diagnóstico, fortalecimento da prestação de serviços à epidemias mortais e, no que tange a América Latina, o destaque é dado a HIV/aids. Foram 18 projetos desenvolvidos em 11 países, os quais permitiram a capacitação em ações de prevenção, atuando na esfera social com materiais de divulgação e informação sobre a doença e seu tratamento. Além, da capacitação das equipes de saúde que prestam serviços como a realização de diagnóstico, acompanhamento do tratamento da doença. há relevante quantitativo de projetos desenvolvidos no setor de nutrição e alimentação (mais de 20 projetos em 10 países). Tais projetos atingiram principalmente a América Central, região com elevados índices de mortalidade infantil. Para isso, o enfoque recai sobre o aleitamento materno e na expansão de atividades dos Bancos de Leite Humano (coleta, processamento e estocagem do leite materno). Ao observar o mapa de cooperação técnica na área da Saúde, percebe-se o espraiamento das ações Brasileiras com grande presença na região do Caribe.

Organizado: LAGEP, 2017.

Fonte: ABC – Agência Brasileira de Cooperação.

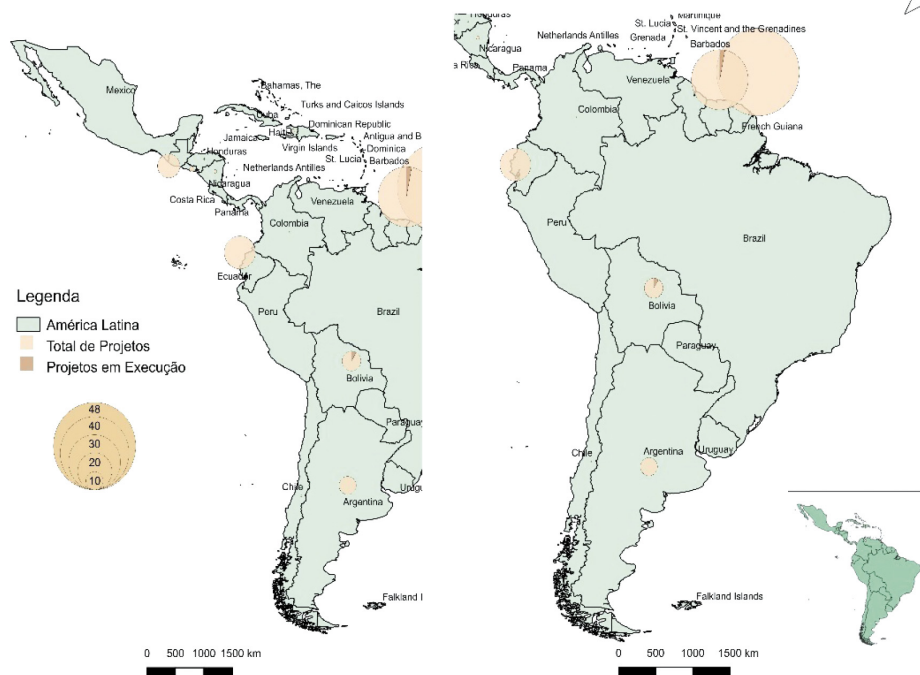
Ganha destaque que neste contexto, a cooperação proporciona o resgate do sistema público, sobretudo com a utilização do SUS (Sistema Único de Saúde) como modelo. Tal projeto é desenvolvido no Peru, Venezuela, Bolívia com o intuito de auxiliar no fortalecimento da regulamentação do sistema de saúde a ser implantado nos países (Sistema Público Nacional de Saúde, no caso da Venezuela), favorecendo a troca de experiências. Para mais, torna-se interessante a apresentação do funcionamento do SUS para técnicos bolivianos e peruanos, o que demonstra o interesse e compromisso desses países na democratização do acesso aos serviços. Vale mencionar que no caso boliviano, apenas 30% da população (menores de 5 anos e maiores de 60 anos) possuía a cobertura do seguro de saúde pública.

É importante sublinhar que as parcerias visam respostas a longo prazo ao optarem pelas intervenções, e principalmente por valorizarem a troca de conhecimentos e experiências como forma de aprendizado, também para adaptar modelos a sua realidade.

CARTOGRAFIA DOS PROJETOS NA ÁREA DE DEFESA

Já em relação a cooperação no âmbito da defesa, percebe-se a prevalência dos projetos no âmbito da defesa para a América Sul podendo inferir que uma das razões dessa preferência seja a construção de uma identidade regional. Cabe aqui ressaltar o papel da UNASUL enquanto ator que visa o fortalecimento dessa identidade, Por isso visualiza-se no mapa a maior quantidade de projetos em países da América do Sul, com destaque para países como Guiana (33 projetos), Suriname (48 projetos), Equador, Bolívia e Argentina. Na América Central tem destaque para Guatemala com 13 projetos em sua maioria voltados para o treinamento de militares.

Mapa de Cooperação Técnica entre Brasil e os Países da América Latina em Defesa

Organizado: LAGEP, 2017.

Fonte: ABC – Agência Brasileira de Cooperação

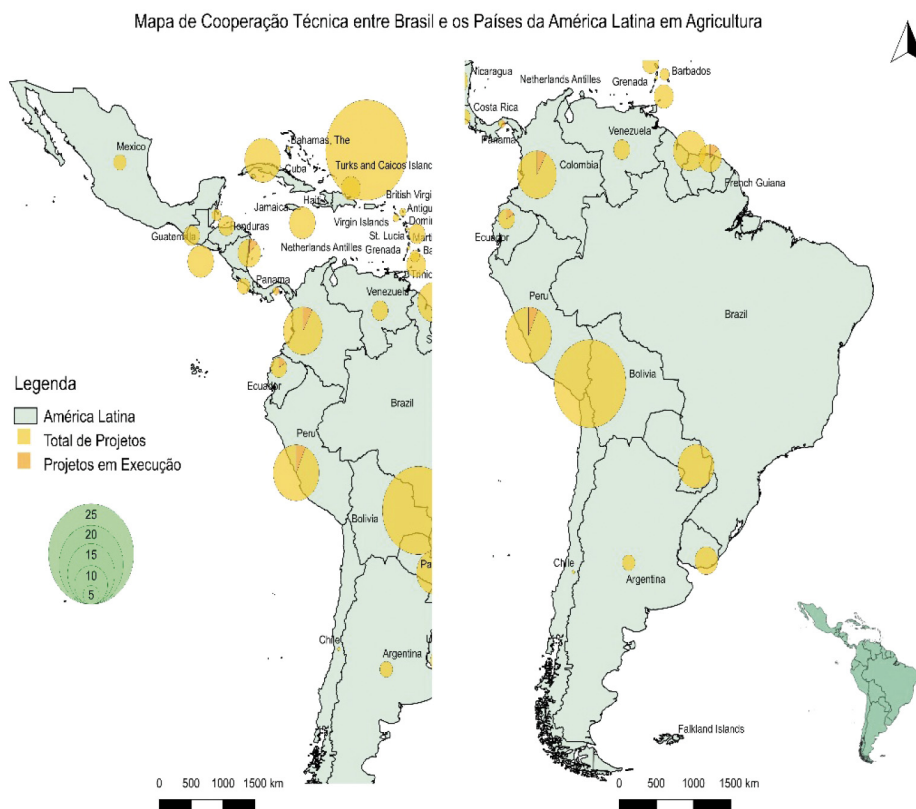
Ainda com dificuldades, a UNASUL revela sua importância como ferramenta na dinamização da cooperação, além de se colocar frente política internacional como interlocutor capaz de representar o interesse dos países (articulação da integração regional como reação ao cenário global, para melhor se posicionar neste último). Para o Brasil, tal iniciativa possui reflexos positivos para sua política externa ao auxiliar na sua projeção enquanto potência regional no sistema internacional.

Assim, observa-se a eleição de temas, ou melhor, ameaças a nível regional a serem combatidas no âmbito da defesa, dentre elas: narcotráfico, guerrilha e meio ambiente. Para isso, a vigilância das fronteiras torna-se importante estratégia para o combate dessas ameaças, sobretudo ao verificar a fragilidade na fiscalização das mesmas ainda mais na região da Amazônia, que acaba servindo como porta de entrada e saída de drogas, armas, migrantes clandestinos. Envolve também o combate a questões so-

bre o meio ambiente, como a biopirataria, exploração ilegal de madeira. Para tal, a cooperação busca pelo fortalecimento das unidades militares, também o monitoramento aéreo. Atua na oferta de cursos de capacitação e treinamentos para oficiais e suboficiais das Forças Armadas

CARTOGRAFIA DOS PROJETOS EM AGRICULTURA

No que tange a distribuição espacial desta cooperação técnica, percebe-se a grande presença tanto na América Central quanto em países da América do Sul. Pode-se observar que os países que mais se destacam em número de projetos é o Haiti, Bolívia, Colômbia e Peru.

Organizado: LAGEP, 2017

Fonte: ABC – Agência Brasileira de Cooperação.

Os projetos na área da Agricultura têm como missão o melhoramento do solo, técnicas avançadas em cada país no plantio, por exemplo, de batata, soja, café, mandioca e outras sementes. A maioria dos projetos são na área de agricultura familiar e buscam capacitar, melhorar e desenvolver as tecnologias aplicadas nas áreas agrícolas, na agroindústria e nas agroflorestais. A pesquisa e as políticas públicas têm o papel central para a expansão dos manejos tanto da soja e do milho, quanto das seringueiras e produção de biodiesel a partir de outras fontes.

No Haiti, os projetos desenvolvidos e/ou em desenvolvimento concentram-se no melhoramento agrícola e na segurança alimentar, a instituição brasileira que se destaca na empreitada é a Embrapa, também atuando em conjunto com as universidades Brasileira e outras instituições e programas como o PNUD – Programa das Nações Unidas para o Desenvolvimento. O projeto intitulado “Missão de acompanhamento do processo de Revitalização da Fazenda de Fond-des-Nègres – Haiti – para a implementação de uma Unidade de Demonstração e Validação de Tecnologias Agrícolas”, o objetivo é desenvolver a estrutura da fazenda com tecnologia brasileira para a produção de milho, principal item agrícola do Haiti que por vários problemas socioeconômicos perdia destaque na produção interna.

A Embrapa realizando este projeto dentro da fazenda Fond-des-Nègres incorporou tecnologias para o desenvolvimento do milho e do sorgo, semente ao qual tem substituído o milho em áreas que o solo não está completamente adequado, preparando-o para receber as sementes geneticamente modificadas. O termo, “desenvolvimento sustentável” emerge quando analisamos os projetos isoladamente. O que muda, por exemplo, na produção do milho quando o Brasil começa a cooperar é o manejo da cultura, mesmo no terreno da agricultura familiar para abastecimento interno, o Brasil se destaca na produção sustentável colocando-o no mesmo nível técnico de cultivo agrícola que é realizado pelos países centrais.

Outras culturas que se destacam no Haiti que são desenvolvidas pelas instituições brasileiras é o “desenvolvimento sustentável” da cultura de Caju, a produção sucro-alcooleira e no terreno da agricultura familiar, a produção de hortaliças. Para o caráter social dos projetos, a intenção é Segundo a ABC, estimular a inclusão social e o combate à pobreza a partir por meio do incremento da produção da agricultura familiar da região; a

construção de um instrumento de política pública para compras locais da agricultura familiar; o desenvolvimento de uma estratégia de aquisição de parte da produção agrícola familiar e sua doação simultânea aos programas públicos de alimentação nas escolas que promovam a segurança alimentar e nutricional de crianças e jovens.

Na Bolívia, os projetos desenvolvidos ou em desenvolvimento que mais se destacam é nas áreas de agricultura familiar, extensão rural, agroflorestal e agroindústria. A pesquisa tem um papel fundamental para a implementação dos projetos e as instituições mais atuantes são a Embrapa e o INSA – Instituto Nacional do Semiárido. Os objetivos principais são o manejo e melhoramento das técnicas bolivianas no cultivo de palmito, aumento da produção agrícola de alimentos e conservação dos recursos energéticos; e o destaque, a Cooperação Técnica de pauta bilateral Brasil-Bolívia nas áreas de formação profissional, agricultura familiar, agropecuária, abastecimento, saúde e empreendedorismo.

O projeto em especial que materializa a atuação do Brasil, não apenas meramente econômica realizado em 2010 é intitulado por “Capacitação de técnicos bolivianos para o uso de ferramentas de cadastro e georreferenciamento de imóveis rurais” que busca soluções tecnológicas usada em programas brasileiros de cadastro dos imóveis rurais, assentamento rural e regulação fundiária. Este em especial, tem o cunho mais político, pois trata do uso da terra.

Na Colômbia, os projetos desenvolvidos são nos setores de produção de soja, cultivo de seringueiras, sistema agroflorestal para produção de cacau, produção sustentável do gado e o desenvolvimento de tecnologias brasileiras nas regiões semiáridas. As empresas atuantes são a Embrapa, o INSA e a CEPLAC – Comissão Executiva do Plano de Lavoura Cacaueira. Com objetivos desenvolvimentistas, por exemplo, o plantio de seringueiras no interior do país, permite transferir conhecimentos e técnicas brasileiras. O controle biológico para o desenvolvimento de modelos agroflorestais e outras formas de manejo para as plantações.

Os projetos com maior destaque, em primeiro é a “Cooperação Técnica para o Incremento do Conhecimento sobre a Palma Azeiteira e da Mamona como Fonte de Biomassa para a Produção de Biodiesel” que cria um sistema de produção sustentável, a partir de fontes ecologicamente corretas para a produção de biodiesel a partir do óleo de dendê e da mamona. E o segundo que ainda está em Execução e começou em 2017, “Fortalecimento

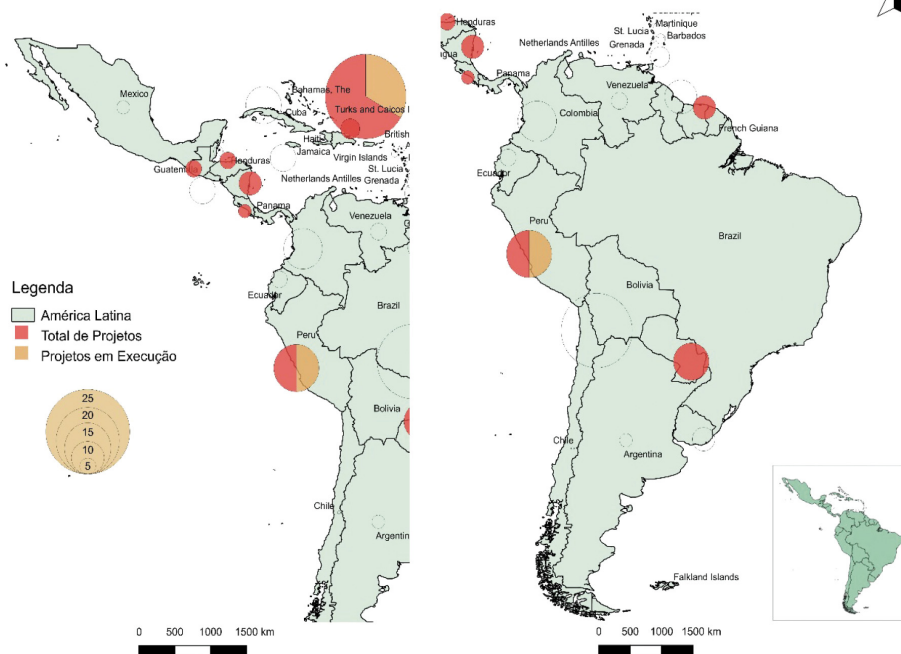
para Elaboração e Atualização de Protocolos de Avaliação Agronômica de Pastos e de Soja” que segundo a ABC – Agência de Cooperação Brasileira (2017), a atuação da equipe técnica do ICA (Embrapa) da área de regulamentações e procedimentos de ensaios de avaliação agronômica para o registro e uso de novos cultivares de pastos e de soja. Indiretamente, serão beneficiadas empresas privadas e instituições de pesquisa que participam no desenvolvimento e registro de novos cultivares de pasto e de soja, uma vez que os novos protocolos e padrões serão estabelecidos com esta finalidade.

No Peru, os projetos desenvolvidos e em execução são nos âmbitos da agricultura familiar, agroecologia, agroindústria, extensão rural e cultivos anuais. As instituições atuantes são a Embrapa, o INSA e o CEPLAC, os objetivos de modo geral tratam do intercâmbio de experiências que promovem o desenvolvimento sustentável do país. E um elemento novo para o Peru é a implementação da cultura de café e projetos de pesquisa e desenvolvimento agrário. Destaca-se o projeto que começou em 2010 e ainda está em execução, “Fortalecimento de capacidades locais para o desenvolvimento de Sistemas Agroflorestais (SAF) em comunidades fronteiriças da Amazônia peruana”, cujo objetivo é o intercâmbio de experiências que promovam o desenvolvimento de sistemas de produção agroflorestal e, conseqüentemente, o desenvolvimento sustentável do país.

CARTOGRAFIA DOS PROJETOS NA ÁREA DE EDUCAÇÃO

Os projetos na área de educação, visam a alfabetização, formação profissional e políticas públicas. Nesse setor apresenta um menor número em relação as áreas já apresentadas. Ganha destaque em quantidade os projetos na Guatemala com 7 e o Haiti com 3.

Mapa de Cooperação Técnica entre Brasil e os Países da América Latina em Educação

Organizado: LAGEP, 2017

Fonte: ABC – Agência Brasileira de Cooperação

A princípio, o que chama mais atenção é o projeto realizado no Paraguai, Haiti e Suriname, “Capacitação de Diplomatas 2014 Angola, Cabo Verde, Guiné-Bissau, Moçambique, São Tomé e Príncipe, Timor Leste, Haiti, Suriname e Paraguai”, mediado pelo IRBr – Instituto Rio Branco que teve como função a formação profissional e foi um Curso de treinamento para diplomatas africanos e americanos durante o período letivo de 2014 – bem representativo das articulações Brasileiras no plano Sul-Sul. Previstas vagas para diplomatas dos países lusófonos, bem como do Suriname, Haiti e Paraguai.

Na Guatemala, as instituições atuantes nos projetos concluídos foram o SENAI – Serviço Nacional de Aprendizagem Industrial, o MEC – Ministério da Educação, a AAS – Alfabetização de Associação Solidária e a Missão Criança. Os objetivos desses projetos foi a discussão em torno da implementação de um Centro de Formação Profissional Brasil-Guatemala, a redução das taxas de analfabetismo por meio da elaboração de políticas

públicas; o auxílio ao governo da Guatemala na definição das técnicas e instalações de equipamentos que seriam usados neste Centro de Formação Profissional Brasil-Guatemala, este projeto que é um projeto estruturante recebeu investimentos na ordem de recursos cerca de 2.760.654,17 US\$.

Os projetos realizados pelo SENAI mais relevantes são chamados: “Missão técnica para detalhamento do projeto de implementação do Centro de Formação Profissional Brasil-Guatemala em Suchitepéquez” e “Missão técnica de especialistas do SENAI a Guatemala na área de gestão de centros de formação profissional”. O objetivo principal foram as reuniões técnicas entre representantes do Brasil e da Guatemala para discussão dos termos do projeto de implementação do Centro de Formação Profissional Brasil-Guatemala em Suchitepéquez; e auxílio para o governo da Guatemala nas instalações dos equipamentos.

No Haiti, Destaca-se também outro projeto estruturante: “Modernização de revitalização do centro de formação profissional Brasil-Haiti”, que conta com a parceria executora o SENAI, recebeu o montante de 11.178.977,00US\$. Observa-se que embora existam poucos projetos executados e em execução na área de educação eles receberam quantias consideráveis e conta com o papel formativo do Brasil no desenvolvimento de cursos técnicos especializados, por isso a demanda de participação do SENAI.

CONSIDERAÇÕES FINAIS

A aproximação existente nos últimos anos (2003-2014) entre o governo Brasileiro e os países da América Latina denota uma estratégia geopolítica na qual tem na CSS uma forma de potencializar os acordos e demandas internas de integração dentro da Região. O histórico de aproximações e distanciamentos são percebidas nas flutuações das gestões destes países que não adotam políticas de longo prazo no que tange sua política externa e seus acordos de cooperação, uma vez que é perceptível a desarticulação das políticas construídas América Latina deste 2003 até o final de 2014.

Essa desarticulação vai desde o retorno de governos liberais, como já se consolidou na Argentina, Paraguai, e no Brasil. No caso Brasileiro, mesmo em 2014, sob governo de Dilma Rousseff percebe-se uma queda nos investimentos de cooperação técnica, que minaram ainda mais após a

gestão de Michel Temer desde 2016 – presidente que assume o país após *impeachment* da ex-presidente Dilma.

No plano macro, as iniciativas entorno da CSS desenhou geografias singulares que vão desde a instituição de sistemas de integração regional, até a criação de fóruns de articulação política que privilegiaram a América latina em seus contextos regionais na formulação de Políticas de desenvolvimento. Neste sentido, entendemos que esse espaço aberto e consolidado entre 2003 e 2014 deveria ser interpretado como um elemento geoestratégico para a região, seja para dirimir distanciamento social e econômico, visto pelo papel da cooperação técnica, que permite a troca de um certo *Know-How*, até o fomento de dinamismos econômicos via consolidação de regiões econômicas.

Assim, pensar a Cooperação Sul-Sul para América Latina é percebê-la mais do que uma simples aproximação, é tornar a pensar novas perspectivas de desenvolvimento, por isso, é possível ver a região como uma possibilidade emancipatória. Assim, finalizamos esse texto com o pensamento do artista uruguaio de Joaquin Torres Garcia (1941), em alusão de seu famoso desenho da América do Sul ao contrário, que diz:

*“..porque en realidad, **nuestro norte es el Sur**. No debe haber norte, para nosotros, sino por oposición a nuestro Sur. Por eso ahora ponemos el mapa al revés, y entonces ya tenemos justa idea de nuestra posición, y no como quieren en el resto del mundo.”*

Referências

- ALLEN, Jonh. Power. In: Agnew, J. et all. *A Companion to political Geography*. Oxford: Blackwell, 2003. pp.95-108.
- AGÊNCIA BRASILEIRA DE COOPERAÇÃO. *Manual da gestão da Cooperação técnica Sul-Sul*. Brasília: ABC, 2013.
- BINI, Valério. *Coperazione allo sviluppo in Africa*. Teorie, politiche, pratiche.MImezis edizione. Milão,2016.
- CAIRO, Heriberto. A América Latina no século XXI: geopolítica crítica dos Estados e os movimentos sociais, do conhecimento e da representação. *Cad. CRH [online]*. 2008, vol.21, n.53, pp.201-206
- DANSERO, E. et all.. *Geografia e cooperazione allo sviluppo. Temi e prospettive per un approccio territoriale*. FrancoAngeli: Milão, 2008.

FLEMES, Daniel. Brasil na iniciativa BRIC: soft balancing numa ordem global em mudança? *Revista Brasileira de Política Internacional*. nº53. Vol1, ano 2010, pp. 141-151

FIORI, José Luis da Costa. Olhando para a Esquerda. *Margem Esquerda*, v. 07, p. 1-23, 2006.

HURRELL, Andrew, et all. *Brics e a Ordem Global*. Rio de Janeiro: FGV, 2009.

KRASNER, Stephen D. *Strucutural conflict*. The Third World against global liberalism. Berkeley: University of California Press, 1985.

LIMA, Marcos Costa. O Estado e as políticas de Ajuste na América Latina. In LIMA, M. *Região e desenvolvimento no capitalismo contemporâneo*. São Paulo: EDUNEP, 2011. P.167-190.

LIMA, M.RS; MILANI, C. Política Externa, Geopolítica e Modelos de Desenvolvimento. In: LIMA, Maria Regina Soares et all (org's). *Cooperación Sur-Sur, politica exterior y modelos de desarrollo en América Latina*. Buenos Aires: CLASCSO, 2016. pp.21-39

LIMA, Maria Regina Soares. A política externa brasileira e os desafios da cooperação Sul-Sul. *Revista Brasileira de Política Internacional*, nº 48 (1): 24-59, 2005.

MAWDSLEY, Emma. Development geography 1: Cooperation, competition and convergence between 'North' and 'South'. *Progress in Human Geography*, 1-10, 2015.

MARCONDES, Danilo; MAWDSLEY, Emma. South-South in retreat? The transitions from Lula to Rousseff to Temer and Brazilian development cooperation. *International Affairs* **93**: 3 (2017) 681-699;

MILANI, Carlos. *ABC 30 anos. História e desafios*. Brasília: Agência Brasileira de Cooperação, 2017.

MILANI, Carlos. Aprendendo com a História: críticas à experiência da cooperação Norte-Sul e atuais desafios à cooperação Sul-Sul. *Cadernos CHR*, Salvador V.25, n. 65, p.211-231, Maio-Ago, 2012.

OLIVEIRA, Leandro Dias de; ROCHA, André Santos da. Neodesenvolvimentismo e reestruturação produtiva: O processo de reordenamento territorial no Oeste Metropolitano Fluminense (Rio de Janeiro, Brasil). In: PINA, Helena; REMOALDO, Paula; RAMOS, Maria Conceição; MARQUES, Helder.. (Org.). *Grandes Problemáticas do espaço Europeu*. 1ed.Porto: FUNDAÇÃO UNIVERSIDADE DO PORTO - Faculdade de Letras da Universidade do Porto, 2014, v. 1, p. 126-142.

PAUTASSO, Diego. O fortalecimento das relações sul-sul: estratégia e realidade para os países emergentes. *Revista Conjuntural Austral*, vol.2, nº8 out-nov, 2010. pp.48-62.

Porto-Gonçalves, Carlos Walter. OU INVENTAMOS OU ERRAMOS – ENCRUZILHADAS DA INTEGRAÇÃO REGIONAL SUL-AMERICANA. In: VIANA, André Rego et all (org's). *Governança global e integração da América do Sul*. Brasília: IPEA, 2011. P.65-94.

QUIJANO, Anibal. Dom Quixote e os moinhos de vento na América Latina. *Revista Estudos Avançados* 19 (55),pp. 9-31, 2005.

ROCHA, André Santos. Território e Hegemonia no tear das Relações Internacionais na cooperação Sul-Sul: Apontamentos sobre a aproximação Brasil-África. In: *Anais do I Congeo*. Porto Alegre / Rio de Janeiro: Editora Letra 1 / REBRAGEO, 2014. v. 1. p. 39-48.

_____. Cooperação Sul-Sul como marco geopolítico e hegemônico na política externa brasileira: a Era Lula e a cooperação com a África. In: *Anais do II Congeo*. NATAL: REBRAGEO 2016 v. 1. p. 78-90.

SANTOS, Luis Cláudio Villafañe G. A América do Sul no discurso diplomático brasileiro. In: *Revista Brasileira de Política Internacional*. V. 48(2), p. 185-204, 2005.

SARAIVA, Miriam Gomes. As estratégias de cooperação Sul-Sul nos marcos da política externa brasileira de 1993 a 2007. *Revista Brasileira de Política Internacional*, v. 50, n. 2, p. 42-59, 2007.

VISENTINI, Paulo Fagundes. *A projeção Internacional do Brasil 1930-2012*. São Paulo: Elseuvier, 2013.

КОЛУМБИЯ: ПРОСТРАНСТВЕНО И СОЦИАЛНО РАЗВИТИЕ В УСЛОВИЯТА НА ПОСТКОНФЛИКТ

COLOMBIA: SPATIAL AND SOCIAL DEVELOPMENT IN POST-CONFLICT'S CONDITIONS

6. LA PAZ COMO OPORTUNIDAD PARA REESTRUCTURAR EL ORDENAMIENTO TERRITORIAL EN COLOMBIA: ANÁLISIS CRÍTICO DE LA PLANIFICACIÓN REGIONAL

Jorge Enrique Gonzalez Gelvez, Fondo de Adaptación ¹

PEACE AS AN OPPORTUNITY TO RESTRUCTURIZE SPATIAL PLANNING IN COLOMBIA: CRITICAL ANALYSIS OF REGIONAL PLANNING

Jorge Enrique Gonzalez Gelvez, Adaptation Fund²

Abstract. The recent signing of the Peace Agreement in Colombia represents a historic opportunity to rebuild the territories most affected by the armed conflict which existed between different unlawful groups for decades.

Currently, the insufficient evaluation presented by the processes of spatial planning, which processes are promoted in the framework of decentralization and municipal autonomy, together with the impact of the Peace Agreement introduction, generate a reflection on the evolution of the spatial planning paradigm concerning subregions or provinces in particular.

The proposed model is based on socio-economic and spatial analyses carried out in low-level municipalities, which, due to their limited governing capacity, require the intervention of the state in the construction of a joint vision of the territory, in order to implement the policy of the

¹ Arquitecto; Magister en Planificación Territorial y Gestión Ambiental de la Universidad de Barcelona;

Consultor del Fondo de Adaptación (Gobierno de Colombia).

² Architect, Msc., Advisor of Adaptation Fund, Government of Colombia

Integral Rural Reform, as a fundamental axis of the Peace Agreement, which will ensure productive and economic reactivation of the country. The results presented here validate the relevance of the immediate introduction of a political agenda that establishes the debate towards creation of a sub-regional scale, based on the success of the Peace Agreement and the general interests of the population, as a fundamental basis for objective consolidation of a stable and lasting peace

Keywords: Spatial planning, Subregion, Peace Agreement, Model of subregional planning, Colombia, Armed conflict.

INTRODUCCIÓN

El desarrollo del presente estudio³ se centra en el contexto actual de la República de Colombia, con ocasión del Acuerdo de Paz⁴ suscrito con una de las gúerillas más antiguas del país y del continente americano, (FARC-EP)⁵ cuyo dominio tuvo presencia en cerca de 281 municipios distribuidos a lo largo del territorio nacional, es decir el equivalente a la cuarta parte del mismo aproximadamente.

Colombia es un país situado en la región noroccidental de América del Sur, el cual está organizado políticamente en 32 departamentos y 1.101 municipios descentralizados, en una extensión de 1.141.748 km² en donde habitan cerca de 49 millones de habitantes. Asimismo, es el único de América del Sur que tiene costas en el océano Pacífico y Atlántico, tres cordilleras con nevados, volcanes, altiplanos, sabanas, valles que albergan el mayor número de ecosistemas y ocupa el tercer lugar con más agua dulce en el mundo, según datos de Global Water Partnership (GWP). Paradójicamente, este conjunto de atributos no se compadece con el nivel desarrollo socioeconómico de sus regiones, dado que ocupa el puesto 29 a nivel mundial según las cifras del PIB nominal.

Los grupos que han liderado el conflicto armado han sido gestados en buena parte en oposición al sistema político tradicional, y en promulgación

³ Trabajo final para la titulación del Master en Planificación Territorial y Gestión Ambiental - Universidad de Barcelona.

⁴ El Acuerdo final para la terminación del conflicto y la construcción de una paz estable y duradera, fue refrendado por el congreso de la república de Colombia el 30 de noviembre de 2016.

⁵ Fuerzas Armadas Revolucionarias Colombianas. Ejército del Pueblo

de ideologías fundadas en el movimiento socialista o “revolucionario”. No obstante, dichas ideologías han sido también reencarnadas en actividades ilícitas representadas en el narcotráfico, la extorsión y otros crímenes de lesa humanidad que le ha costado a país 218.094 muertes (19% combatientes – 81% civiles) y el desplazamiento forzado de 10.456.552 personas, según datos del Centro Nacional de Memoria Histórica y la Unidad de Víctimas.

La firma del Acuerdo de Paz nos hace reflexionar ante la necesidad inmediata de construir una visión prospectiva, basada en la recomposición de los territorios afectados por la violencia, la cual no solo debe manifestarse en el establecimiento de acuerdos políticos, sino desde los procesos de planificación territorial integrados por los diferentes niveles de gobierno, haciendo énfasis en las relaciones funcionales que se originan de manera espontánea entre los municipios, dado que comparten un conjunto de atributos culturales, morfológicos, de cercanía y entorno, y que de alguna manera, bien constituyen un ámbito de subregión o provincia.

En este sentido lo que se trata es de dar la relevancia necesaria a la escala de subregión, como instrumento esencial que permita trascender la toma de decisiones de gobierno, más allá de lo local y/o sectorial, esto en función de lograr una mayor estabilidad a la implementación del Acuerdo de Paz, mediante la ejecución de los planes, programas y proyectos derivados del mismo en las regiones más afectadas.

Para la validación de la propuesta, nos apoyaremos en las teorías de los Modelos de Ordenación Territorial, perfeccionadas por Zoido F (2.006, p5), destacando que: *“La idea del modelo de ordenación se hace necesaria cuando los espacios son tan amplios o complejos que precisan un esquema o interpretación sintética que permita comprender su estructura y funcionamiento más allá de su aparente abigarramiento.”*

METODOLOGÍA

El estudio desarrolla un análisis descriptivo en la evolución de los procesos de ordenamiento territorial en Colombia, y de su situación de conflicto armado hasta la suscripción del reciente Acuerdo de Paz. Como resultado de lo anterior, se desarrolla un modelo aplicado al departamento del Chocó, considerado uno de los más afectados en materia de conflicto armado y que a pesar de la retirada de las FARC, ha tenido que asumir una herencia delictiva disidente que como consecuencia, ha generado un

atraso cultural a una población que ha tenido que tomar partido de alguno de los dos únicos bandos posibles en medio de una guerra, la de víctimas o victimarios, en ausencia de medidas estructurales y de largo plazo que permitan incorporar este territorio a la dinámica productiva del país.

BALANCE DE LOS PROCESOS DE ORDENAMIENTO TERRITORIAL

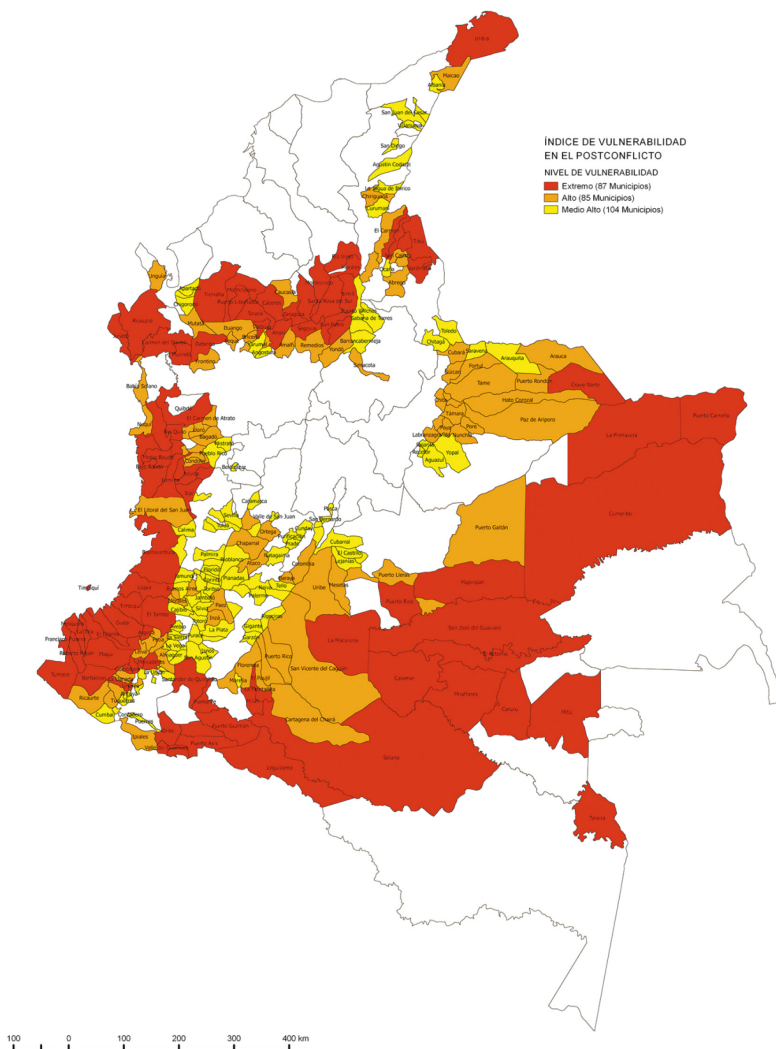
Según lo demuestran algunos de los resultados del estudio de diagnóstico presentados para el año 2017, el Departamento Nacional de Planeación en adelante (DNP), manifiesta que las debilidades en la formulación de los Planes de Ordenamiento Territorial (POT)⁶ en Colombia, arrojan un panorama deficiente en cuanto a su contenido y resultados de ejecución, especialmente en los municipios de más baja categoría y por ende menor capacidad técnica y económica, en donde el suelo rural es el predominante con un promedio del 95% de ocupación.

Dicha deficiencia se manifiesta principalmente en los siguientes aspectos:

- De los 1.101 municipios, 281 (26% del territorio nacional) han sido intensamente azotados por el conflicto armado.
- 718 municipios de baja categoría tienen sus Esquemas de Ordenamiento Territorial (EOT) vencidos, en buena parte por negligencia, capacidad fiscal y técnica.
- En el componente rural persisten desventajas asociadas a la falta de una clasificación de los usos de explotación agropecuaria, y de estrategias para el fomento y desarrollo regional.

⁶ Instrumento para el ordenamiento territorial de los municipios, establecido por la Ley 388 de 1.997. (POT para población superior a 100.000 habitantes – PBOT para población entre 30.000 y 100.000 habitantes – EOT para población hasta 30.000 habitantes)

ANÁLISIS DE LA VULNERABILIDAD DE LAS ZONAS DE POSTCONFLICTO

Mapa con índice de vulnerabilidad de los 281 municipios donde las FARC y el ELN están presentes desde hace 30 años

Fuente: Fundación Paz y Reconciliación (febrero de 2015), Disponible en: <https://www.las2orillas.com>

La Fundación Paz y Reconciliación (2015)⁷, localiza un índice de vulnerabilidad en los municipios que han sido dominados por las guerrillas de las FARC y el ELN principalmente, representado a su vez en 4 variables de análisis; i) la presencia institucional dada por la implementación de hospitales, oficinas bancarias y juzgados, entre otros; ii) los factores de violencia que tienen que ver con la presencia de minería ilegal y áreas de cultivos y procesamiento de coca; iii) un componente geográfico que sería el índice de ruralidad y cobertura de vías terciarias; y iv) la variable social que tiene que ver con el cubrimiento de las necesidades básicas insatisfechas.

El informe de la Fundación concluye afirmando que la consolidación del éxito o fracaso en la implementación del proceso del postconflicto, dependen del nivel de atención que se le ponga a estos municipios y regiones; esto refrenda la pertinencia de implementar el Acuerdo de Paz sobre la base del ordenamiento territorial, en función de proyectar de manera integral las decisiones sectoriales de largo plazo.

Por otra parte, en Colombia los esfuerzos que se han llevado a cabo en el intento de generar mecanismos asociativos para la concertación y planificación conjunta del territorio entre municipios, han sido infructuosos en la gran mayoría de los casos, teniendo en cuenta que estos adolecen de un carácter vinculante en lo normativo, haciendo que los hechos de concertación sean muy vulnerables ante las marcadas diferencias políticas existentes entre un municipio y otro, situación que bien podría ser derrotada, si las decisiones sobre el territorio no dependieran exclusivamente de la gobernabilidad local, sino del pacto de intereses establecido por un conjunto de municipios representados en una subregión, como un ente territorial con mayor autoridad en el establecimiento de directrices vinculantes de superior jerarquía que estructuren de manera integral a la región y subregión.

Cabe mencionar que el nivel departamental que asume el rol de intermediación entre la Nación y los Municipios, tampoco cuenta con un carácter vinculante en cuanto a los procesos de planificación regional. Sin embargo, no seríamos del todo justos al decir que Colombia no ha llevado a cabo iniciativas hacia la conformación de nuevas escalas o esquemas de asociación de municipios, en función de un desarrollo regional o subregional, el esfuerzo más reciente en esta misión se da con los debates y posterior sanción de la Ley 1454 de 2011, (Ley Orgánica de Ordenamiento

⁷ Índice publicado en la página web las2orillas.com (28 de febrero de 2015)

Territorial – LOOT), la cual reúne una variación de figuras y esquemas de asociación entre municipios e incluso departamentos.

No obstante, en opinión del Observatorio Legislativo, Instituto De Ciencia Política (2011, p.4): *“La lectura de la Ley realiza efectivamente pocos aportes a los vacíos que hoy se presentan en materia de ordenamiento territorial, no evidencia con claridad cómo se pondrán en marcha los principios de coordinación, concurrencia y subsidiariedad para articular las relaciones entre la nación y la región.”*⁸

PROPUESTAS DEL ACUERDO DE PAZ CON INCIDENCIA EN EL ORDENAMIENTO TERRITORIAL EN COLOMBIA

Con base en el contenido del reciente Acuerdo de Paz, se citan a continuación los puntos que establecen una relación directa e indirecta en los procesos de ordenamiento territorial:

Reforma Rural Integral (RRI): i) Disminución en un 50% de la pobreza en el campo en un plazo de 15 años y el cierre de la brecha entre campo y ciudad; ii) Construcción de vías terciarias, distritos de riego y drenaje, electrificación, acceso al agua potable constante y conexión a internet; iii) Asistencia técnica y acceso a crédito para los campesinos en las zonas más afectadas por el conflicto, iv) Creación un fondo de tierras para la RRI con 3 millones de hectáreas durante los 12 primeros años para víctimas y campesinos, v) Formalización masiva de la Propiedad Rural (7 millones de hectáreas); vi) Preparación para mitigar los riesgos originados por el cambio climático y vii) Formación y actualización del catastro e impuesto predial rural.

Implementación, verificación y refrendación: i) Reformas normativas necesarias con el fin de que los planes de desarrollo departamentales y municipales incorporen medidas para garantizar la implementación de los acuerdos; ii) Las Regalías⁹ y el Presupuesto Nacional financiarán los puntos acordados así como los recursos económicos aportados por la cooperación internacional, organismos multilaterales y sector privado.

⁸ *Lo Orgánico de la Ley de Ordenamiento Territorial.* - Boletín N° 186. Observatorio Legislativo del Instituto de Ciencia Política.

⁹ Recursos económicos recibe el Estado por la explotación de actividades económicas asociadas a la minería.

El Acuerdo establece que su implementación se realizará a través de Programas de Desarrollo con Enfoque Territorial, en adelante (PDET) así como de la ejecución de los CONTRATOS PLAN – PAZ, los cuales, debido a su naturaleza de carácter temporal, no pueden considerarse prenda de garantía para la sostenibilidad de dicho Acuerdo, y por tanto fundamentalmente deben estar incorporados y sustentados en la prospectiva de largo plazo de los planes de ordenamiento territorial, en armonía con los planes de desarrollo municipal y departamental, los cuales definen las inversiones a realizar en el territorio.

Asimismo, el punto de la RRI establece que la ejecución del Acuerdo de Paz deberá realizarse sin perjuicio de las competencias de las autoridades locales, establecidas en el marco de la formulación y aprobación de los planes y esquemas de ordenamiento territorial, en ese sentido de alguna manera se reconoce la necesidad de viabilizar la ejecución de los PDET y los Contratos Paz en el marco de los procesos de planificación del territorio local.

Desarrollo de la propuesta del Modelo de Ordenamiento Territorial Subregional.

Los resultados aquí presentados, se derivan principalmente del análisis y estudio de caso aplicado al departamento del Chocó, cuyo territorio cuenta con una superficie de 46.530 km² y 505.046 habitantes, situado al occidente de Colombia en la región de la llanura del Pacífico Colombiano, comparte límites entre la República de Panamá y el mar Caribe y se encuentra conformado por un total de 30 municipios, de los cuales 26, han sido intensamente afectados durante décadas por la situación de conflicto armado. Asimismo, el departamento registra un 64% de índice de pobreza, representando el más alto del país, situación que paradójicamente contrasta con la exuberante riqueza de su biodiversidad.

En materia de distribución de la población, se tiene que solo su ciudad capital Quibdó supera los 100.000 habitantes y que el 90% del territorio, representado en 27 municipios, cuenta con una población promedio de 11.000 habitantes, con una ocupación de 8.34 hab/km².

En el departamento del Chocó, la ruralidad de las zonas de postconflicto puede llegar a representar más del 95 % del territorio, las cuales se encuentran comúnmente rodeadas de un espacio dominante

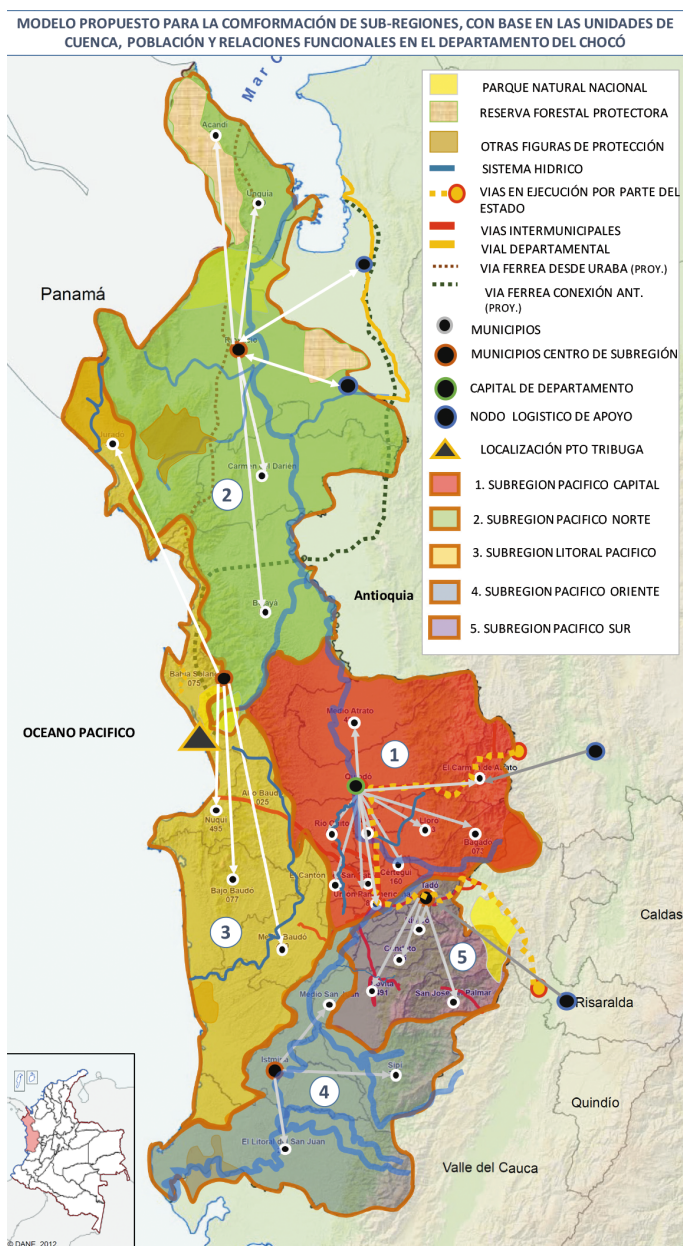
natural, marcado por la estructura hídrica y las unidades topográficas y ambientales que conforman un paisaje uniforme e integrado, habitado por Comunidades Negras y Resguardos Indígenas, constituidos en consejos comunitarios con gran injerencia en la toma de decisiones respecto al aprovechamiento del suelo, situación que resulta bastante relevante en los escenarios de concertación que deben darse en la definición de los modelos de ordenamiento territorial.

Con la entrada en vigencia de la Ley 70 de 1993¹⁰, se reconoce de manera explícita a las Comunidades Negras, otorgándoles el derecho a la propiedad colectiva de los territorios baldíos de la cuenca del pacífico colombiano y a la protección de su identidad cultural, hecho que se considera después de la abolición de la esclavitud, como uno de los acontecimientos más relevantes trascendentales en la historia cultural del País.

El Esquema de Ordenamiento Territorial (EOT) que formulan los municipios en la región del Chocó, en su mayoría debe validar e incorporar las decisiones que se establezcan en los planes de “Etnodesarrollo” determinados por los consejos comunitarios, especialmente en función del establecer la vocación de los usos del suelo y su explotación, con base en las actividades principales de pesca, coto de caza, cultivos transitorios y extracción de productos del bosque entre otras.

Estudios realizados por el Estado e inversionistas extranjeros determinan la importancia estratégica de construir el Puerto marítimo de Tribugá, que se sitúa con frente al litoral del pacífico en el Municipio de Nuquí (Chocó), esto complementado con la cercanía con Panamá que le otorga una posición de privilegio en el escenario marítimo de las cuencas del Pacífico y el Atlántico para dar una apertura al mercado internacional. Cabe mencionar que la consolidación del modelo de ordenamiento subregional propuesto a continuación, no depende expresamente de la viabilidad de la construcción del puerto de Tribugá, como sí lo es la construcción de la infraestructura vial asociada para tener acceso al mismo desde las regiones vecinas del Eje cafetero y Antioquia, situación que promovería un mayor desarrollo socioeconómico y productivo del departamento del Chocó, en la medida que se logre avanzar con la concertación de las Comunidades Negras e Indígenas para tal fin.

¹⁰ Ley por medio de la cual se desarrolla el artículo transitorio 55 de la Constitución Política de Colombia de 1.991, adoptada tras los acuerdos de paz con la guerrilla del M19.

Esquema del modelo propuesto para la conformación de subregiones en el departamento del Chocó

Fuente: Elaboración propia con cartografía DANE e IDEAM 2016.

Particularmente el modelo propuesto para la conformación de 5 subregiones en el Chocó, se apoya en parte de las teorías de ordenación del territorio de Zoido F, (2.006) no solo en lo que corresponde a las relaciones funcionales que se dan entre los municipios y la subregión, sino también en las que se dan con las demás localidades por temas accesibilidad, cercanía y oferta de servicios en general, que a pesar de no situarse dentro del límite del departamento, representan un nodo logístico estratégico complementario para la subregión. En este sentido, dicho modelo resulta perfectamente aplicable para el resto de la geografía colombiana.

En el proceso de definición de la escala de subregión, el papel de las Corporaciones Autónomas Regionales (CAR), resulta esencial teniendo en cuenta el rol que éstas desempeñan frente al establecimiento de directrices de ordenamiento regional, principalmente asociadas a la protección y conservación de cuencas hidrográficas y demás áreas protegidas, mediante la formulación de los POMCAS¹¹, los cuales deben vincularse como uno de los insumos técnicos determinantes para la conformación de las Subregiones.

CONCLUSIONES

Para el caso de las regiones colombianas rezagadas por el conflicto armado, resulta hoy en día aún más pertinente, la creación de una escala intermedia de planificación (en subregiones o provincias), que ejerza en calidad de ente territorial, con competencias en la definición de las directrices y componentes estructurales para el ordenamiento del territorio.

Lo anterior, significa reestructurar por parte del Estado, el alcance en la definición de la “Autonomía municipal”, la cual no puede ir en detrimento de la prevalencia del interés general sobre el particular. Dicha reestructuración debe establecer que los municipios y sus gobernantes, asuman un rol específico enfocado en la gestión y ejecución de las decisiones previamente establecidas y concertadas en un ámbito planificación subregional,

¹¹ Plan de Manejo y Ordenamiento de Cuencas. Reconocido en el Decreto 1640 de 2012, como *instrumento a través del cual se realiza la planeación del adecuado uso del suelo, de las aguas, de la flora y la fauna; y el manejo de la cuenca, entendido como la ejecución de obras y tratamientos, con el propósito de mantener el equilibrio entre el aprovechamiento social y el aprovechamiento económico de tales recursos, así como la conservación de la estructura físico -biótica de la cuenca y particularmente del recurso hídrico.*

apoyados en la concurrencia de la institucionalidad del departamento y la nación.

El proceso de redefinir y fortalecer el ámbito de ordenamiento del territorio en la escala de subregión, debe estar liderado por el (DNP), los Ministerios de Ambiente y Desarrollo Sostenible, el Ministerio de Vivienda Ciudad y Territorio y la CAR de cada región.

La conformación territorial de una nueva escala de superior jerarquía de carácter vinculante, aplicable al ordenamiento subregional y el conjunto determinado de los municipios que la conformen, requiere no solo la sanción de una nueva ordenanza por parte del Estado en el marco de sus políticas de desarrollo y de la implementación del reciente Acuerdo de Paz, sino también de la valoración y redefinición de los siguientes aspectos:

En lo técnico y normativo: Se debe sustituir la figura del Esquema de Ordenamiento Territorial (EOT), por la de el “Plan de Ordenamiento Territorial Subregional” (POTS), que debe ser asumida institucionalmente por el Comité de Integración Territorial reglamentado por la Ley 614 de 2.000¹².

El alcance en la formulación de los POTS, debe trascender hacia la definición de directrices en materia de: i) Estructura ecológica principal regional y nacional; ii) Protección, ordenación y manejo de cuencas hidrográficas; iii) Clasificación y vocación de los usos del suelo, en función del desarrollo sustentable y la huella ecológica de la región; iv) Determinantes para el manejo de la gestión del riesgo y su adaptación al cambio climático; v) Vías, logística y transporte; vi) Redes de infraestructura de servicios públicos regionales; vii) Seguridad alimentaria; viii) Equipamientos de escala regional; ix) Caracterización y validación del rol funcional que desempeña el municipio en la región; y x) la formalización de la propiedad predial de que trata la Reforma Rural Integral en el Acuerdo de Paz.

El alcance en la planificación del territorio en los centros urbanos, corregimientos o centros poblados de estos municipios, debe enfocarse en la gestión de cobertura de las necesidades básicas de la población. Así mismo, la definición de las normas de crecimiento de los asentamientos, el control urbanístico y la gestión integral del riesgo en lo local, deben

¹² Por medio de la cual se adiciona la Ley 388 de 1997 y se crean los comités de integración territorial para la adopción de los planes de ordenamiento territorial.

ser asumidas en el marco de un código de urbanismo producto de las directrices del ordenamiento establecido en la escala de la subregión.

Normativamente, la vía sobre la cual se puede motivar el establecimiento de la escala subregional, se debe construir sobre las bases de lo contemplado en la Ley Orgánica de Ordenamiento Territorial (LOOT), generando los mecanismos legales de asociación y de carácter vinculante, con ocasión de la formulación de los nuevos POTS.

En lo institucional. El Estado debe fortalecer, liderar y legislar de manera decidida en materia de conservación del medio ambiente, en todo el territorio nacional, especialmente en las zonas de postconflicto. Para ello debe realizar la plena identificación de las áreas susceptibles a ser declaradas como de interés patrimonial natural y definir la estructura ecológica principal que acoja la incorporación de un mayor número de áreas, destinadas para la oferta de servicios ambientales y el desarrollo ecoturístico de las regiones. Igualmente, resulta fundamental que esta incorporación pueda realizarse en el corto plazo, es decir en un periodo no superior a 5 años, obteniendo así la primera versión de la estructura ecológica del país.

Los planes, programas, y proyectos del Acuerdo de Paz a ejecutar en los territorios de post- conflicto, deberán estar identificados, concertados y georreferenciados en el ordenamiento local y regional, con el fin de realizar las previsiones de suelo necesarias junto con la declaratoria de utilidad pública, que le permita acceder de manera óptima oportuna al mismo. Asimismo, se debe contemplar un componente específico de sostenibilidad económica en la implementación de los proyectos, cualquiera que sea su naturaleza.

En lo fiscal. Incrementar las inversiones y transferencias para el ordenamiento territorial de los municipios de Postconflicto, en el marco del Sistema General de participaciones del Estado y de la asignación de regalías, destinando partidas presupuestales específicas para la creación de la subregión como ente territorial y el fortalecimiento de los Comités de Integración Territorial. Igualmente, se debe promover la ejecución de proyectos de inversión por parte del sector privado y alianzas público privadas, que incentiven el desarrollo productivo de los territorios.

En el seguimiento operativo. En el marco de la política de ciudades inteligentes y gobierno abierto promovidas por el DNP, se hace necesario generar una plataforma de gobierno en línea que administre de manera

integral la información geo estadística, al servicio de la gestión del ordenamiento territorial y la ejecución de los planes, programas y proyectos de la Reforma Rural Integral como eje fundamental del Acuerdo.

En el contexto de la difícil y crítica situación de violencia, que han tenido que vivir por más de 5 décadas las poblaciones de municipios dispersos y apartados del desarrollo, se espera que las reflexiones y propuestas aquí planteadas, sirvan como insumo para el desarrollo de los mecanismos hoy ausentes para la implementación del presente y de los futuros Acuerdos de Paz, a fin de lograr un impacto mayor en las metas y objetivos trazados por el mismo y en beneficio de toda una nación.

Bibliografía

Departamento Nacional de Planeación. (2013). *Definición legal y funcional de los esquemas asociativos de entidades territoriales en Colombia*. Documento en pdf disponible en: <https://colaboracion.dnp.gov.co/CDT/Desarrollo%20Territorial/DEFINICI%C3%93N%20LEGAL%20Y%20FUNCIONAL%20DE%20LOS%20ESQUEMAS%20ASOCIATIVOS%20DE%20ENTIDADES%20TERRITORIALES%20EN%20COLOMBIA.pdf>.

Comité Internacional de la Cruz Roja (2016). *Retos del fin del conflicto armado y del acuerdo de paz en Colombia*. Disponible en: <https://www.icrc.org/es/retos-del-fin-del-conflicto-armado-y-del-acuerdo-de-paz-en-colombia?gclid=CLPFv4Lz8tICFRAHhgodfzYIJQ>

ARANGO GAVIRIA, ÓSCAR (2011). *De las limitaciones de la Ley Orgánica de Ordenamiento Territorial a las nuevas tareas políticas*. Artículo disponible en: <http://viva.org.co/cajavirtual/svc0261/articulo09.html> Edición N° 00261 – Semana del 1 al 7 de Julio de 2011

DUQUE ESCOBAR, GONZALO (2007) *Contexto para el puerto de aguas profundas en Tribugá, Colombia, Manizales, Universidad Nacional de Colombia*. Artículo disponible en: <http://www.galeon.com/economiay-transportes/tribuga-contexto.htm> - Concejo Municipal de Manizales, abril 15 de 2007.

ESRI. (2016) *Los orígenes, las dinámicas y el crecimiento del conflicto armado en Colombia*. Story Maps disponible en <http://geoapps.esri.co/conflictoarmado/> Copyright © Nobel Media

MALDONADO, ALBERTO (2014). *La ley de ordenamiento territorial es una farsa*. Artículo disponible en: <https://www.razonpublica.com/index.php/politica-y-gobierno-temas-27/2099-maldonado.html>

OBSERVATORIO LEGISLATIVO (2011). *Lo Orgánico de la Ley de Ordenamiento Territorial*. - Colombia: Boletín N° 186. Observatorio Legislativo del Instituto de Ciencia Política. Disponible en: <http://www.icpcolombia.org/dev/wp-content/uploads/2016/08/2011.08.01-Boleti%C-C%81n-186-Ley-Orga%CC%81nica-de-Ordenamiento-Territorial-2011.pdf>

RED TERRITORIOS POR LA PAZ (2016). *Entérese del proceso de paz*. Disponible en: <http://territoriosporlapaz.gov.co/enterese-del-proceso-de-paz>. Curso virtual.

ZOIDO NARANJO, FLORENCIO (2008). *Modelos de Ordenación Territorial*, España: Universidad de Sevilla. Editorial

LAS2ORILLAS (2015). *Este es el mapa de los municipios donde mandan las Farc y el ELN hace 30 años*. Artículo disponible en: <https://www.las2orillas.co/los-281-municipios-donde-las-farc-el-eln-estan-presentes-hace-30-anos/>

7. СОЦИАЛНИ СТРАТУСИ (СЛОЕВЕ) НА НАСЕЛЕНИЕТО И ЗНАЧЕНИЕ НА СТРАТИФИКАЦИЯТА ЗА ОБЩЕСТВОТО В РЕПУБЛИКА КОЛУМБИЯ

Велислава Симеонова, Centro Universitario Internacional de Barcelona
(UNIBA)¹

Димитър Желев, Софийски университет²

*SOCIAL STRATA OF POPULATION AND THE IMPORTANCE OF
STRATIFICATION IN THE SOCIETY OF REPUBLIC OF COLOMBIA*

*Velislava Simeonova, UNIBA (Centro Universitario Internacional de
Barcelona)³*

Dimitar Zhelev, Sofia University⁴

Abstract. This article discusses the socio-economic stratification system in Republic of Colombia established as governmental instrument providing social justice between rich and poor citizens in the 1980s and still in legal force. The stratification divides the space and the population in terms of basic living conditions and availability of public services such as accessibility to electricity, natural gas, communications, potable water, etc. A brief description of the 6-sectored strata scale has been made. The 3-leveled policy making and executive institutional hierarchy has been described – national, regional and local. Additionally, the socio-economic and the demographic background of the country has been depicted and analyzed.

Major outcomes have been drawn and discussed as a final remark of the study. The socio-economic stratification system in Colombia is a unique

¹ Преподавател в UNIBA (*Centro Universitario Internacional de Barcelona*) към Барселонски университет, Испания, e-mail: velislavasimeonova@gmail.com

² Главен асистент д-р, Катедра Ландшафтознание и опазване на природната среда, Геолого-географски факултет на Софийски университет „Св. Климент Охридски“, e-mail: dimitar.zhelev@gmail.com

³ Lecturer, PhD, UNIBA (*Centro Universitario Internacional de Barcelona*), velislava-simeonova@gmail.com

⁴ Chief Assistant, PhD, Dept. of Landscape Geography and Environment Protection, Faculty of Geology and Geography, dimitar.zhelev@gmail.com

example of mutual aid between rich and poor members of communities organized and conducted by the government.

Keywords: socio-economic stratification, segregation, living conditions, public services, urbanization

ВЪВЕДЕНИЕ

Социално-икономическите промени в градската среда и пространство са маркирани от появата на т.нар. „дуалистични градове“. Градската дуалистичност (двойственост) задълбочава от своя страна пространственото фрагментиране и социалното сегрегиране на урбанизирани територии, свързани с ускореното образуване на неформални и маргинални жилищни образувания (*за бедни*), но и затворени пространства на жилищни комплекси и резиденции (*за богати*).

Пространствената сегрегация на латиноамериканските градове е свързана с организацията и диференциацията на зони със силна вътрешна социална хомогенност и силно несъответствие между тях. Тя е свързана и с йерархизация на тези зони. Разбира се, тук терминът *несъответствие* не трябва да бъде разбиран в смисъла на расово, етническо или религиозно различие. В този контекст, процесът на социални различия и групиране на обществото въз основа на определени характеристики, създава пространствена стратификация (разслояване) на обществено пространство, т.е. дефиниране на определени градски ареали, окупирани от сходни социални групи, живеещи в морфологични еднотипни условия. В този смисъл, „неравномерното развитие“ е очевиден процес, в който социалното развитие не се случва във всички части на града с една и съща скорост или посока.

Съществуват не малко класически фокуси на изследване на социалната стратификация (марксистки, веберов, функционален). Съвременните анализи на стратификацията могат да бъдат класифицирани в три категории:

- *индекси на „здравия разум“*, или тези които без особени теоретични основи, определят социалните класове в йерархичен ред;
- *анализи на престижа или професионалния статус*, които подреждат класите спрямо обхвата или стойността на професиите;

- *теоретично-релационни схеми*, организирани около идеите на класическите подходи на изследване (*Camilo Sémblér R., 2006*).

Настоящото изследването се базира на анализ на проучване на международни и национални изследвания и доклади. Основополагащи са непосредствените лични наблюдения на авторите в Република Колумбия през периода ноември-декември, 2017 г., както и проведени срещи и дискусии с местни специалисти в областта на териториалното и пространствено планиране, архитектура и икономическа и регионална география.

СЪЩНОСТ НА СОЦИАЛНАТА СТРАТИФИКАЦИЯ В РЕПУБЛИКА КОЛУМБИЯ

Република Колумбия е единствената южноамериканска страна, в която съществува нормативно урегулирана социална стратификация с фокус към разпределянето на субсидии и териториалното планиране. Предвид демографския профил на държавата, тематиката със социално-пространствените процеси ще придобива все по-голямо значение. През 2017 г. населението на Колумбия е близо 48 млн. души, като над 77% от него живеят в урбанизирани територии. Общият прираст на населението е 1% годишно, а средната възраст на населението е 30 години. Най-големите урбанизирани територии са на столицата Богота (10 млн. души), Меделин (4 млн. души), Кали (2,5 млн. души), Баранкиля (2 млн. души), Букараманга (1,2 млн. души), Картахена (1 млн. души) и др. (*CIA World Factbook*). Урбанизационният и демографски „бум“, съпроводен с процеси на метрополизация през последните десетилетия е съпроводено с появата и задълбочаването на т. нар. пиратски или неформални урбанизации, в които днес живеят най-бедната част от населението. В градове като Богота, статистиката посочва, че дори когато хоризонталният растеж на градското пространство забавя темпове, измерването на териториалните единици показва увеличение на площта им с процесите на повторно уплътняване и/или притегляне към съседни общини (*Симеонова, 2015*).

По данни на Световната Банка към 2017, Колумбия остава втората най-неравнопоставена страна в Латинска Америка, където към 2016 г. под линията на бедност живеят 28% от населението, или 13,5 млн.

души. Въпреки тенденциите към намаляване (от 52,5% през 1994 г. до 42, 8% през 2008 и 34% към 2011 г.), проблемът с бедността остава все още тревожен, въпреки нарастването на реалния доход на глава от населението с 36% между 2002 и 2011 г. (*Uribe Mallarino u Jaramillo Marín, 2016*).

Социално-икономическата стратификация в тази сравнително слабо позната в България страна съществува под формата на обществени политики в колумбийските градове от 80-те години на XX в. насам. Оформена е през 1994 г. с приемането на Закона за обществените услуги (*Ley de Servicios Públicos*). Състои се от система за класифициране (вкл. йерархизирането) на жилищните единици в колумбийските градове в категории, определени според качеството на физическата среда и използваните материали за конструиране на жилища с цел предоставяне на субсидии или държавни помощи на най-бедните жители на обществото. Този тип стратификация е организирана като схема за кръстосано субсидиране, в която по-високите социални слоеве плащат по-високи разходи една и съща услуга спрямо ниските слоеве. Тази идея води до предположението, както обяснява Uribe-Mallarino (2008), че жилищата, в които се намират различни домакинства, отразяват платежоспособността на своите обитатели.

Според Националния административен департамент по статистика (DANE), социално-икономическата стратификация е вид класификация на слоеве на жилищните недвижими имоти, които трябва да получават обществени услуги. Тя се упражнява в отговор на режима на вътрешните услуги в Република Колумбия (Закон 142 от 1994 г.).

Разпределянето на субсидии е важен инструмент в латиноамериканските общества, белязани от десетилетия от дълбоки различия и контрасти. В Колумбия, тези субсидии, насочени към по-ниските социални класи, предопределят тарифите на комуналните услуги на отделните домакинства. В този смисъл, на домакинства от дефинирани „високи стратуси“ – високи слоеве (5 и 6) се начисляват допълнително облагаеми такси към месечното потребление и пазарната цена. Домакинствата от „ниските стратуси“ (1, 2 и 3) получават субсидии за същите комунални услуги, т.е. те плащат стойност на комуналните услуги под реалната пазарна цена. Най-ниският стратус получава най-голям процентен дял в субсидията, а вторият и третият – съответно по-малки. За разлика от тези две категории: на високи и ниски

стратуси, стратус 4 (среден) заплаща реалната пазарна стойност на услугите. По сходен начин, промишлените и търговските единици заплащат същите допълнителни начисления върху таксите от слоевете 5 и 6, за да покрият субсидиите за домакинствата от първите три „най-ниски“ (бедни) стратуса. По този начин по-платежоспособните плащат повече за обществени услуги, с което допринасят за облекчаването тежестта върху по-ниските слоеве

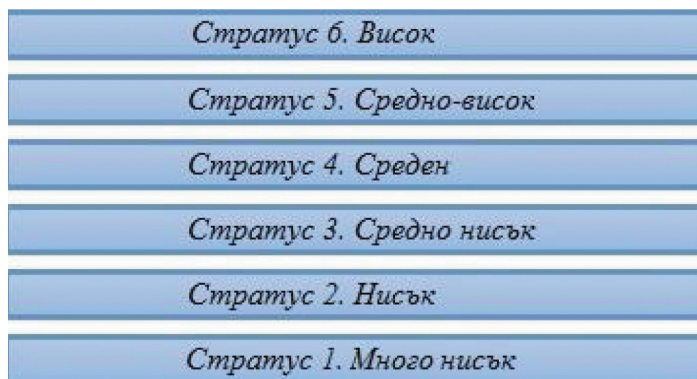
Както обяснява Uribe-Mallarino (2008), колумбийската система за организиране и насочване на субсидиите за домашни обществени услуги притежава географски характер и измерение на потребление. В този смисъл субсидирането или финансирането има определен размер или количество на обществени услуги. Тези елементи превръщат Колумбия и нейната система за целеви субсидии на услуги в уникална спрямо останалите държави в Латинска Америка.

СТРАТУСИ И ТЕХНИТЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ

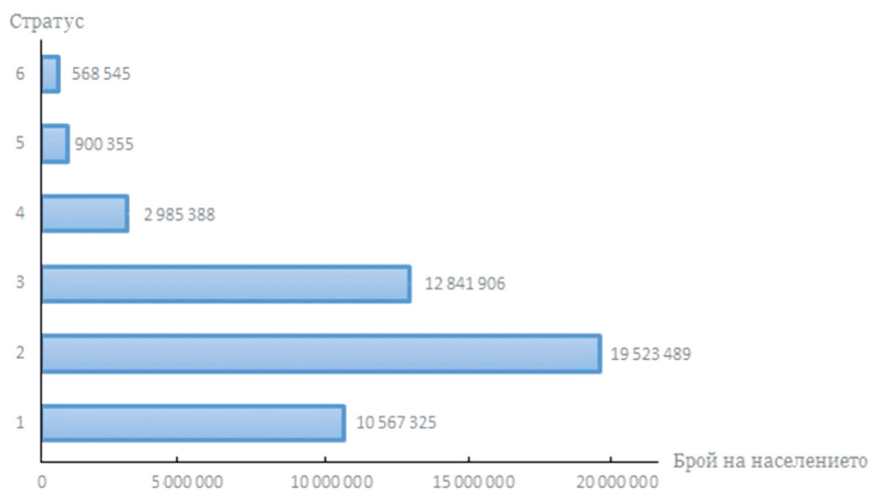
Според DANE, социално-икономическите стратуси (слоеве), в които могат да се класифицират домовете или жилищните имоти, са 6 на брой (фиг. 1). Слоевете 1 и 2 обхващат над 60% от населението на Колумбия, докато 5 и 6 по-малко от 4 % (фиг. 2). В градове като Богота, повече от 50% от населението населява стратусите 1 и 2. Тези пропорции потвърждават измерението на различията в колумбийската столица и прилежащата ѝ агломерация като ясна проекция на социално-икономическите контрасти в страната.

Според характеристиката на DANE, стратусите от 1 до 3 съответстват на ниски социално-икономически слоеве на обществото (фиг. 3). Хората тук се характеризират като базови потребители и представители от населението с по-малко ресурси. Хората традиционно тук с висока степен на неграмотност и трудно намират високоплатена професионална реализация. Те получават субсидии при употребата на различни обществени услуги като част от дългосрочна визия за социално интегриране и цялостно развитие на обществото. Традиционно това са крайните квартали с най-влошен екологичен статус – мръсен въздух, липса на зелени площи, презастроеност, нефункционираща канализационна мрежа и др. Местните и централни власти активно прокарват политики за повишаване на модернизация на жилищните

условия и „повишаване“ стратусното ниво от текущото на следващото ниво на отделни жилищни квартали и райони в големите урбанизирани територии.

Фиг. 1. Модел на социално-икономически стратуси (слоеве)
в Колумбия;
Източник: DANE

Фиг. 2. Брой на населението в Колумбия по стратуси, 2013,
Източник: DANE

Фиг. 3. Жилищен квартал в стратус 3, Богота;
Източник: Авторите

Стратус 4 е изключение в допълнителното заплащане на тарифи за услуги, същевременно обаче неговите представители не са бенефициенти на субсидии. Жителите на този слой заплащат пазарната цена, която е предопределена от съответната компания за предоставяне на дадена услуга. В европейските и северноамерикански представи това са хората от средната класа.

Фиг. 4. Луксозни жилищни комплекси в стратус 6, Картахена;
Източник: Авторите

Стратусите 5 и 6 съответстват на високи социални слоеве (фиг. 4), с високи икономически ресурси и голяма покупателна способност. Жителите в тях заплащат допълнителни разходи, дефинирани като „принос“, към стойността на комуналните услуги. Много домакинствата, представители на тези стратуси, са локализирани в затворени жилищни комплекси в предградията на средно големи градове като Перейра, Армения или Манисалес, както и ясно обособени жилищни квартали в близост до историческия център на града, както е в големи регионални градове като Богота и Кали.

Класификацията, независимо в кой от шестте слоя, е съотносителна с тази на йерархичната социално-икономическа диференциация, т.е. подялба на бедни и богати. Въпреки това, методологията на DANE посочва, че стратификацията в Република Колумбия се реализира въз основа на физическите характеристики на жилищата и пространството около тях или което ги дефинира визуално. Официалната статистика не взема предвид доходите по домакинство, въпреки че физическите вътрешни и външни условия на домакинствата, тяхната среда (градска или селска), всекидневен контекст и функционалност имат значителна асоциация и понякога се наблюдава очевиден израз на социално-икономическия модел на живот на представителите на тези домакинства.

Разработването на методическите насоки за характеристика на жилищата взимат предвид важни аспекти за анализ, сред които: достъп на пътища и тяхната типология; зелени и рекреационни зони; пешеходно пространство; гаражно пространство (тип, покритост, разположение); материал на изграждане на фасадата на жилището (гипс без боя, гипс с боя, фурнир, без покритие и др.); материал на тавана и покрива и т.н.

Органите, които са институционално отговорни за стратификацията са йерархично отделени на три нива – национално, регионално (департаменти) и общинско. На национално ниво водеща роля има Националният административен департамент по статистика (DANE). Регионалното ниво е представено чрез усилията на регионалните местни власти, които улесняват процеса и предоставят техническа помощ на общините. Кметовете на общините са отговорни за стратификацията на селищата в общината. Те организират и гарантират

актуализацията на стратификацията; анализират проучвания и ги предоставят на компаниите, които предоставят услуги за домакинствата.

ДИСКУСИЯ

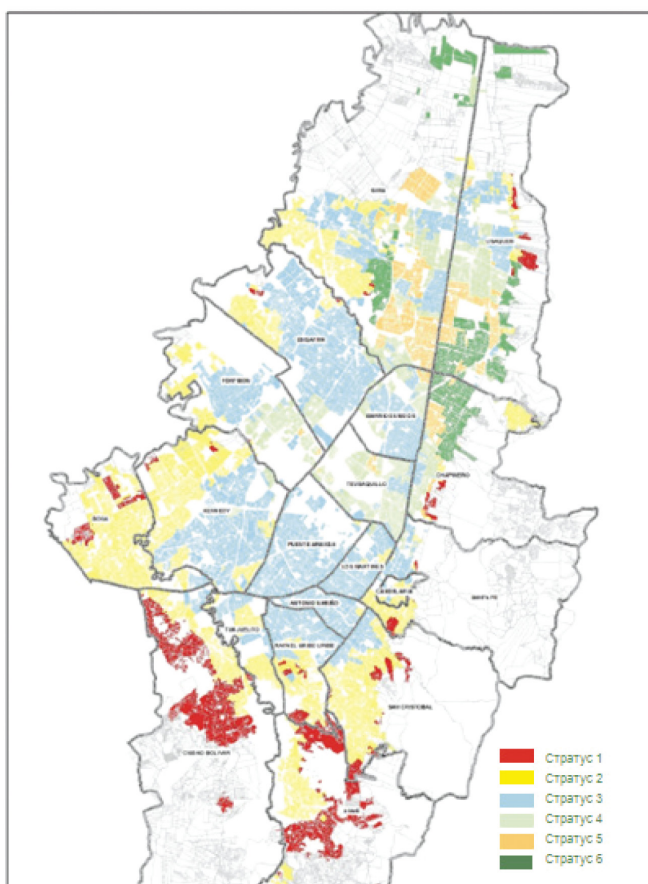
Цялостната концепция на стратификацията на колумбийското общество е да се предостави достъп до базови битови услуги - електричество, питейна вода, природен газ, телекомуникации и др., като израз на стремежа за подобряване на условията на живот на колкото се може повече хора в страната. Въпреки всички усилия, една значима част от населението остава в сянката на тази система и населява т. нар. „нулев стратус“. Това са крайно бедните хора, които нямат свои жилища или живеят в такива, които са незаконни – крайградски гета (*chabolas*) без достъп до базови битови услуги (фиг. 5). Пълноценното интегриране на тези хора в колумбийското общество остава труднопреодолимо предизвикателство.

Фиг. 5. Неформални (незаконни жилища) в периферията на Меделин;

Източник: Авторите

Според UN-Habitat в Колумбия, системата за стратификация е създавала утвърдена форма на социална стигматизация (социални предразсъдъци) (Benítez Cuarta, 2016). Много често употребата на коментари като „човекът е шести стратус“ или „той е с нисък стратус“, както и въпроси, свързани със стратификацията - „ти в кой стратус живееш?“, за да се посочат социалните обстоятелства на дадено лице, създават усещането, че това е система, която е по-близка или прилича на непостоянната концепция за каста, отколкото на социалната класа. Вследствие на това се стига до вътрешноградска сегрегация и междуквартална изолация, каквото е наблюдавано и в столицата Богота (фиг. 6).

Фиг. 6. Пространствено разпределение на стратификацията в Богота, 2013 г., адаптация на авторите

Източник: Secretaría Distrital de Planeación, Bogotá

За разликата от кастите, характерни за някои региони на Южна и Югоизточна Азия, при които има предначертана принадлежност от момента на раждането, в съвременното общество на Колумбия все повече хора се „издигат“ в стратификационната система. Икономическият подем и засилващата роля на образование сред повече млади хора предоставя възможности за смяна на жилищния район (заселване в по-висок стратус) или благоустройство на настоящия (прекатегоризация на стратуса). Всички тези процеси на подобрене в условията на живот са допълнително стимулирани от прекратяването на продължилият десетилетия военен конфликт (*guerrillas*) (2016 г.) и все по-решителните и ползотворни действия на правителствените институции срещу престъпните групировки в страната. Началото на периода на „пост-конфликта“, на разоръжаването на най-големите воени групировки в страната и връчването на Нобеловата награда за мир през 2016 г. на колумбийския президент Хуан Мануел Сантос поставят нови надежди за една нова социална реалност, различна от онази на насилствено разселване в продължение на десетки години на стотици хиляди граждани към големите метрополни градове, където са принуждавани да живеят в условията на „градска неформалност“ и „стратус 0“. Инициативите за легализирането на редица неформални квартали днес вече е факт, давайки възможност на все повече домакинства да получат достъп до финансиране и базови комунални услуги.

По същество функционирането на социална система, в която богатите платежоспособни граждани плащат за повече, отколкото потребяват, а бедните консумират според потребностите си, но заплащат според възможностите си, дава основание тази организация на обществото да бъде възприета за специфичен модел на устойчива социална политика. По същество Република Колумбия, държава с утвърдено капиталистическо развитие, е успяла да създаде модел, който бихме могли да дискутираме като модел на „стратусен социализъм“, въпреки критиките към стратификацията като форма на социална дискриминация. Въпреки това, в градове като Богота, където към 2013 около 70% от населението живее в стратус 2 и 3, този модел на субсидиране е от съществено значение. Седмата актуализация на стратификацията в столичния град през 2017 г., показва, че няма установени промени

спрямо социално-икономическия стратус на градските пространства и кадастрални парцели (*manzanas*) от 2013 г. (виж Фиг. 6).

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Обществата на Латинска Америка притежават демографски заряд, който ще интензифицира редица социални и икономически процеси, които ще имат значение, както на регионално, така и на глобално ниво. Случаят със стратификацията в Република Колумбия е показателен за предизвикателствата, пред които се изправят обществата с бързо нарастващ брой на населението, трудно контролируеми процеси на урбанизационно развитие, социално и пространствено фрагментиране и дълбоки социално-икономически различия.

Измеренията на псевдоурбанизацията през последните десетилетия поставят на изпитание правителствените политики за цялостно устойчиво развитие на страната в съчетание с редица регионални примери за успешни или неуспешни политики за териториално планиране. Чрез внедряването, развиването и утвърждаването на обществената стратификация се търси рационален модел на социална справедливост и възможности за пълноценна интеграция на голям контингент от най-бедното население на страната. Тези институционално изпробвани практики в Колумбия биха могли да бъдат приложими в чист или подобрен вариант и в редица други страни по света, където е налице силно изразен социален контраст и интеграционно предизвикателство.

Литература

Симеонова, В. (2015). Градска йерархия в Латинска Америка (На примера на Богота, Колумбия), сп. Проблеми на Географията, Vol. 1-2, 2015, стр. 94-103

Benítez Cuarta, J.A. (2016). Los estratos como medio de discriminación, достъпен на 22 февруари, 2018 г., <http://blogs.eltiempo.com/ambiente-urbano/2016/07/05/los-estratos-de-las-viviendas-como-via-a-la-discriminacion-de-las-personas/>

Camilo Sémbler R. (2006). Estratificación social y clases sociales. Una revisión analítica de los sectores medios, CEPAL, Santiago de Chile, 2006, p. 76

Uribe-Mallarino, C. (2008). Estratificación social en Bogotá: de la política pública a la dinámica de la segregación social, Universitas humanística, ISSN 0120-4807, N°. 65, 2008, págs. 139-171

Uribe Mallarino, C. и Jaramillo Marín, J. (2016). Las fronteras de la pobreza en Bogotá, Perfiles latinoamericanos, vol.24, n.48, pp.243-264. ISSN 0188-7653.

World Bank (2017). Country Poverty Brief – Colombia, <https://www.worldbank.org/poverty> - достъпен на 14 февруари 2018 г.

Alcaldía de Bogotá, <http://www.bogota.gov.co/> - достъпен на 27 февруари 2018 г.

CIA World Factbook, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/co.html> - достъпен на 11 февруари 2018 г.

DANE, <http://www.dane.gov.co/index.php/servicios-al-ciudadano/servicios-de-informacion/estratificacion-socioeconomica>, достъпен на 23 януари 2018 г.

8. FORCED MIGRATION AND LAND MANAGEMENT IN COLOMBIA: AN HISTORICAL ACCOUNT

Carlos Eduardo Perez Corredor, University of Barcelona¹

Abstract. Colombia has the largest internally displaced population in the world with 7'246.000 (IDMC,2017). Most of those displaced are from rural regions: peasants, indigenous and afrocolombians that have a special relationship with the territory conform most of the statistics of the displaced population. Although the conflict between Marxist guerrillas the Colombian State and paramilitary² forces that officially ended in 2017 has had direct responsibility for the emptying of the territories, there are deeper causes that go beyond the war that help to explain why the number of people in this situation has been growing steadily. A possible answer to this is that in the nineties the Colombian State started a process of privatization in the public sector and an opening of markets that facilitated foreign investment which in turn make easy to transnational and national capital to buy land specially in zones rich in natural resources. But even before that, there is a history in the way land and space have been managed that is found at the core of the problem of forced displacement.

Keywords: Migration, land management, Colombia

¹ Ph.D, University of Barcelona

² Although the guerrilla of FARC and the Colombian State signed a peace treaty last year, and that the paramilitary groups did the same years back when Alvaro Uribe was president, the reality is that paramilitarism still exists under a different name and operates in the territories, especially those rich in natural resources and those that were abandoned by the guerrilla of FARC. There they exercise territorial and economic control through violence, drug trafficking and the killing of leftist leaders of civic and social organizations. In this article, there is a good summary of the situation of the paramilitarism after his alleged disappearance: Wienand, S., & Tremaria, S. (2017). Paramilitarism in a Post-Demobilization Context? Insights from the Department of Antioquia in Colombia. *ERLACS*, [online], (103), 25–50. Available at: <http://doi.org/10.18352/erlacs.10161> [accessed June 13, 2017]

SOME BACKGROUND CONTEXT

The conflict that officially ended this year between the Colombian government and the leftist guerrillas of FARC³ has its roots in the unequal access and distribution to land. In a country which is strategically located in the north corner of South America with the Caribbean ocean in the Northwest and the Pacific Ocean in the South, the Andes mountains breaking through south to northeast, and the Amazonian jungle in the extreme South bordering Brazil and Peru, the possession of land is one of its main resources, and a symbol of status and power.

This way of using land as a symbol of power and status has its roots in the Spanish colonization. The land was used as a reward by the Spanish crown to whom they believe deserve a piece of territory in the new world. Usually were soldiers the main recipients. One of the ways in which this process of distribution was done was through *capitulations*. Those were a form of land titles that allow the recipient to legally occupy them, this piece of land was delivered, with an indigenous person, and the new owner had the right to hand it out as an inheritance to its descendants (Machado, 2009).

These land deliveries were extensive and virtually unlimited, one piece of land could extend until 200 hundred thousand hectares, this allows that few people monopolize huge extensions of land in a way that by the end of the XVI century the best lands were in the hands of a minority. This model of land management was imposed by the Spanish crown, later used and improved by the *criollos*⁴, and sat the foundations for the inequality that characterizes the land model in this country. By the XVIII and XIX

³ Revolutionary Armed Forces of Colombia. A guerrilla army of Marxist-Leninist ideology that was created in may 1964 in the department of Tolima in the central Andean región of Colombia. Specifically in a town called Marquetalia where a group of peasants of liberal and communist ideology settled escaping partisan violence. There they created an independent republic free from any State authority. Although its main purpose was to fight the State, change the Statu-quo and install a communist State, over the years and with the fall of the Soviet Union and its subsequent lack of economic support for the Cuban revolution and therefore to them, this group became involved with the drug trafficking business, situation that made them lost popular support. This facts and others, like the constant kidnappings of civilians, made it easy for the State, with the support of the ineternational community, to label them as a terrorist organization in recent years. Currently, they signed a peace treaty with the Colombian State and created a political party.

⁴ Criollos was the name of those first generation Europeans born in the colonies.

centuries, a feudalist mentality that viewed land as a power symbol was already established within Colombian society.

According to some experts like the Colombian economist Absalon Machado, the use of wastelands or *baldios* in the XIX century was fundamental to set up an agrarian bimodal structure controlled by landowners, this was the base in which modern Colombian society was structured as well. After Colombia obtained its independence from the Spanish crown on July 20th of 1810, the best lands were already in hands of a *reduced oligarchy* and the rest of the productive land was sold to the private sector.

Wastelands were used by the state as a way of acquiring capital and sold to the highest bidder, in other cases were offered to foreign migrants or to exploit natural resources like oil or gold mainly to foreign companies. In some instances, these territories were colonized by peasants and settlers, but once these new lands became attractive to the state or a private company or some landowner, mainly because its resources, the settlers in many cases were cast away using violence, setting this way the agricultural frontier even further. However, in a parallel way the State was not only selling those wastelands, it was appropriating new pieces of wastelands to expand its influence as well, especially those owned by indigenous peoples and afro-descendants.⁵

On the other hand, settlers and peasants did not have the same advantages than landowners or foreign companies at the time of getting a piece of land to live. Lands given to settlers were marginal and the transaction costs were high.

Another factor that help in the formation of a model of the concentration of land-ownership in Colombia was the internal wars in which the country has been submerged particularly during the XIX and XX centuries. The State must issue public debt bonds that were paid in lands to members of the army that fought in those wars. Another form was through land grabbing⁶,

⁵ Colombia has one of the highest Afro-descendent population in the Americas. After Brasil and the United States is Colombia with 10.62% of its total population belonging to this ethnicity. The total of this population in Colombia is 4'311.757 million people according to official sources like DANE (Departamento Nacional de Estadisitca) which is the State entity in charge of statistics.

⁶ Land grabbing has been defined as a modern form of colonialism because of involved loss of land and therefore livelihoods to the people that depend on it like indigenous, peasants, afrodescendents and all those communities that have a different relationship with

which has been a permanent strategy through history in Colombia by a diverse set of actors including the State, landowners and in recent years, drug trafficking lords and all the actors of the conflict. After every war, land ownership was more concentrated, leaving peasants with little or less than before the war started, especially because during these wars small property was taken and attached by landowners (Tirado, 2005).

To Canadian historian Catherine Legrand this process that took place during the XIX century, in which pieces of unexplored land were used as a form of paying spoils of war, that mostly benefit politicians, landowners, and the military, generated the exclusion of peasants, Indigenous, Afro-descendants and all those people that have a special relationship with the territory, and thanks to these circumstances, a scenery that would favor conflicts for land access flourished.

For Machado, there is a correlation between land-ownership and the way in which the Colombian society was structured since XIX century. Landowning was not only about the land, it was a political way of managing, and imposing political objectives to justify land grabbing and dispossession. The control of political power has been a successful political strategy for landowners because that way they have been able to control the justice system and many of its crimes remain unpunished.

In the XX century, all the political decisions related to land management that were taken in the XIX century, particularly those related to wastelands, started to have an effect in the conflicts between land-owners, peasants and settlers in such a way that for the 30s and 40s of the XX century already had a national proportion.

Those years also marked the arrival of foreign capital and companies that were interested in the extraction of natural resources like oil, banana, and coffee. This fact was generating the demand of huge extensions of land, needed mostly for the banana monoculture. Companies like the United Fruit Company took advantage of the flexibility showed by the Colombian government and ruling class of the time that facilitated the concession of the territories needed by these companies to establish and

the territory. In times of globalization, this phenomenon has increased its intensity due to the demand for resources or raw material according to some research like Land Grabbing in Latin America and the Caribbean. Saturnino M. Borrás Jr., Jennifer C. Franco, Sergio Gómez, Cristóbal Key and Max Spoor. *The Journal of Peasants Studies*, Vol 39, Iss. 3-4, 2012.

work. The conservative government of the beginning of the XX century also promoted this kind of foreign investment by not intervening or not regulating the labor market and allowing foreign companies to set the wages of its workers (Legrand, C. and Gonzales, M. 1986).

Not only companies like the United Fruit did not respect labor regulations, but once they were established in the Caribbean region, they started adding new pieces of land by building railway tracks and opening irrigation canals. The problem was that those lands in which those tracks were built were already inhabited by settlers and peasants, that way the United Fruit Company⁷. was expanding its territory with the complicity of the Colombian government and at the same time, displacing them far away to unexplored territory.

The impact of the banana economy in the Caribbean region, which was the place where the United Fruit Company established, was the reduction or disappearance of the incipient local economy, land grabbing and the inclusion of the local population in salaried work. According to Legrand: *“Hundreds of peasants were converted into wage earners by means of loss of their land, those who were able to survive as peasants found restrictions on its access, to water sources and for claims on the possession of the land* (Legrand, C. and Gonzales, M.1986, p. 239).

All these circumstances led to the infamous *“massacre of the bananeras”* which was immortalized by Gabriel Garcia Marquez in *Cien años de Soledad*.⁸ Workers and settlers united to fight back against the above-mentioned practices of the company and organized a strike that stops the production for three weeks, ending with the Colombian army shooting and killing approximately 1000 people between workers and peasants. Creating a dangerous precedent that still lives until the present day.

⁷ A Multinational corporation from the United States of America dedicated to the extraction of tropical fruit, mostly banana. It had a strong presence in Latin America in countries like Colombia, Panama, Guatemala, and Honduras. But its influence was beyond commercial activities and involved political pressure to local and national leaders to maintain a high margin of profits. It was involved in bribing, various Coup d'état and in Colombia recently in the sponsorship of paramilitary groups. In 1970 after a process of branding its name was changed for Chiquita Brand, but its practices remained the same. Buchelli, M. 2005, The United Fruit in Colombia, Banana and business 1899-2000. Ney York Universitie Press.

⁸ One Hundred Years of Solitude is the main literary work of this international acclaimed Colombian author that won the Nobel prize for literature in 1981.

In the following years, in 1936 specifically, there was an acknowledgment by the Colombian ruling class that the unequal land distribution was a problem that needed to be addressed. This is the reason and origin of the reforms of the liberal government of the time. The main attempt of the liberal party to transform and make an equal land access in Colombia was through the law 200 of 1936 which the main objective may be summarized in the phrase: *The land belongs to those who work it, not to those who own it*. The idea was to integrate and give a social function to land. But this attempt was soon to be disrupted by a coalition formed by the landowners represented in the conservative party and factions of the Catholic church arguing that this land reform was an attempt led by the communist to change the status-quo.

After the failed attempt of reforming the land-owning structure of 1936, in the 40's Colombia started a process that was led by landowners and the Catholic church in which they designed a political strategy that was intended to recover the political space that they thought they have lost with the reforms of 1936. The impact of the reform of 1936 was more symbolic than real, but in the minds of the conservatives it was clear that something needed to be done to put things "back in order". According to authors like (Garcia,1983), the strong opposition of the conservatives in the Senate and the media manipulation avoid that the implementation of the reform of 1936 was materialized, contrary to that, the state was not effective to play its interventionist role and as always in Colombia, the gap between the law and its implementation was not filled because the lack of **political will** needed to do so, leaving the status quo totally untouched.

THE ERA OF VIOLENCE

All these events and the pre-war environment that was growing in Europe and the ideology of the extreme right that fed it, gave the conservatives the impetus to develop a plan that according to some experts, like Machado, intended a vengeance aimed at the recovery of the lost privileges that they believed had been taken away, but were not, because as already mentioned, the impact of agrarian reform was more symbolic than real, although there were some improvements, at a structural level the main issue of the monopolization of the land by a small class of landowners remain untouched. (Machado, 2009).

A conservative counterrevolution was the name given by some scholars to the period in which the conservatives develop a plan to take back all the gains achieved by the popular movement and that was supported by the liberal party through the reform of 1936.

In the countryside, the conflict between landowners and peasants increased its intensity because the former was demanding the expulsion of all the settlers that were occupying private lands to make pressure to what they consider an unequal status-quo that only benefited only a few, coincidentally those few were the members of aristocratic families with strong ties to government and church and with a direct European ancestry. Other situations that generated the anger of the peasantry, that by the time were organized by the communist party, were related to the violence imposed towards them by the landowning class. This violence was materialized in the form of extreme low salaries and the extended labor journeys which consisted of 12 to 14 hours per day. Aside from those labor infringements, there were other abuses like the sexual subjection that was committed to the women of the hacienda workers by the owners of those haciendas, that were members of the landowning class as well.

Moreover, in the pulpits of the churches, priests from both political and ideological affiliations were feeding a message full of class hatred. All these circumstances preceded a date that became infamous in the history of Colombia, April 9, 1948, the killing of Political and Liberal party leader Jorge Eliecer Gaitan, that at the time was the most popular politician in the country with serious intentions and probabilities of becoming the new president. After 1948, the violence⁹ that was latent was released by the killing of the prominent political figure, this period was characterized by an extreme violence, destruction of private property and acts that according to today's standards would be characterized as terrorism. In 10 years that this period lasted, between 200.000 and 300.000 people were murdered and more than 2 million people were displaced (Fals Borda, Guzman, and Umaña, 1962).

Events like this, that have not been unusual to Colombia's history, have led to some experts like Colombian sociologist Alfredo Molano to affirm

⁹ One of the best accounts of this period can be found in the already mythical study of 1962 titled "*La Violencia en Colombia, estudio de un proceso social*" authored by Orlando Fals Borda, the father of social studies in Colombia jointly with German Guzman and Eduardo Umaña.

that: “*Nuestra historia es la historia de un desplazamiento incesante, solo a ratos interrumpido*”¹⁰ (Molano, 2001, p. 14).

The age of violence was the name given by scholars to this period of at least ten years in which thousands were killed and displaced. It had its origins in the countryside and in the same way in the processes of colonization of land of the XIX century, in the agrarian conflicts of the 20’s and 30’s and in the occupation, obliteration and evictions of the 40’s, as well as in cases of land concentration due to the use of fraudulent titles (Machado, 2009).

After the assassination of Gaitan, in some regions of the country self-governments were created and popular militias as well, nevertheless, those attempts were dismissed by the government and its members judicialized through military juntas and war councils. This fact forced those who were in these militias, mostly peasants of different ethnicities, to retreat to the countryside to avoid justice. In the same way, in the departments of Tolima and Santander, some revolutionary juntas were formed that shared a strong liberal and anticlerical ideology. The communist party came forward of their clandestinity and started to organize the peasant self-defense or *autodefensa-campesina*. It was in the central Andean region that what will be known as guerrilla started to form. Those who had some experience or role in the community were its first leaders. In the south-east region of the country, known as *Llanos orientales*¹¹, this conflict had an undeniable class struggle tone. Those who were at the base of the social pyramid and worked as pawns in the haciendas were basically stripped by their current employers of their lands, those lands had been colonized in the agricultural frontier and with no option to own their own, these peasants agreed to work on these haciendas in precarious conditions, since many were not allowed to have their own cattle and were paid with provisions.

On the other side were the cowboys and captains that were in better working and social conditions and worked in the same haciendas as well. This fact was preponderant because that situation allowed the owners of these haciendas to persuade them to become members of the “*ejercitos*

¹⁰ *Our history is the story of an incessant displacement, only interrupted at times.*

¹¹ Also known as Region de la Orinoquia, which is a vast natural region in the south-east of the country. Limits to the North with Venezuela and with the Amazonia in the south. Its inhabitants are called “llaneros” and shared many cultural aspects with a region in Venezuela with the same characteristics and geography.

de auodefensa” or self-defense armies that were created by the hacienda owners to defend their land, interests, and privileges. These armies received government support and were called “*guerrillas de paz*” or *peace guerrillas*. It couldn’t have had a more euphemistic name because those armies were responsible for numerous massacres and all kind of acts of violence. It could be speculated that this were the first paramilitary groups because was created to defend private property that in some cases were attained using fraudulent titles and violence.

After the Era of Violence finished the structure of large state came out strong, according to conclusions reached by the authors of *La Violencia en Colombia*. They found that in 1954 less of 1% of owners possessed 40.2% of the land while 82.5% of owners of the small property had 11.8% of land (Fals B, Guzmán and Umaña, 1962).

But this form of managing the land is still in place today and it can be seen in the indicators that measured the concentration of land like the Gini index¹². According to specialized studies like (IGAC, 2012), 80% of the land in this country is in the hands of 14% of landowners. The Gini Index has shown how the concentration of land has increased going from 0.841 in the sixties to 0.885 in 2009 making Colombia the second country in the region after Paraguay to have an unequal distribution of land, and the 11th place worldwide.

But this reality did not come out of nowhere, as explained in the above section this has been the result of the country’s history and the way the ruling class has used the land, prioritizing the creation of large states, using it to acquire social status and always giving prominence to foreign and national capital instead of supporting small agricultural projects.

To understand the phenomenon of forced displacement in Colombia is imperative to realize how land managing had had a profound impact on it. There is a direct link between this fact and the millions of people that have fled their places of residence to save their lives.

¹² The Gini coefficient is a worldwide statistical measure that represents the inequality within the inhabitants of a nation. A nation or society that scores 0.0 on the Gini scale has perfect equality in income distribution. Higher the number over 0 higher the inequality, and the score 1.0 indicates total inequality where only one person corners all the income.

GLOBALIZATION AND FORCED DISPLACEMENT

Most of the neoliberal economic policies that the western world has been imposed to in recent years by transnational financial institutions like the IMF that consisted in the privatization of public assets and the financialization of the economy were imposed in Latin-America and specifically in Colombia in the nineties. This process took place with the imposition of the Washington Consensus that were a set of “prescriptions” and economic rules intended to reform the economies of the region that at the time were in crisis. The result of this in Colombia were privatizations and an opening up of markets and tariffs to foreign capital and in general the removal of all regulations from the State to foreign investment. In the countryside, the effect of this has been an increase in the land acquired by foreign and national capital. Globalization in Colombia meant an augmentation in the quantity of land concentrated in the hands of a few and therefore the number of people displaced. A good example of this situation is the case of the Pacific region where before the nineties there were no cases of violence or mass displacement, but with the declaration of the region as a developmental entity, as Arturo Escobar had called it, the war that afflicted the whole country started to affect this region and the cases of mass displacement began¹³.

Globalization meant a deepening of the inequality in the distribution of the land and a continuation of the process of land management started during colonial times by the *criollos*.

Many have been the direct consequences of this process among which are social exclusion, forced migration, degradation of natural resources and loss of livelihoods (OXFAM, 2017).

To be able to understand better the phenomenon of forced migration is important to define it. According to the International Association for the Study of Forced Migration, it refers to the movements of refugees and

¹³ One of the most famous cases was in the Department of Chocó where most of its inhabitants are of African descent, in the town of Curvaradó thousands of people were displaced, land grabbed and after that grown with oil palm. This event marked the entrance of this región in the war between the State and guerrillas, also marked the entrance of this región in globalization because after this foreign and national capital started to arrived. In this article from the colombian anthropologist Arturo Escobar there is a good account of the arrival of globalization in the Colombian Pacific: Escobar, A. (2003). *Displacement, Development, and modernity in the Colombian Pacific*. International Science Journal.

internally displaced people (those displaced by conflicts) as well of people displaced by natural or environmental disasters, famine or development projects within the borders of their own country. Its study implies different disciplines and actors like academia, government and agencies like United Nations Refugee Agency (FMO, 2012).

It has 3 main categories that comprise the most common situation in which this phenomenon may occur. **Conflict-Induced Displacement:** refers to people that must flee their homes because the State is not able or willing to protect them, like in a civil war, generalized violence and persecution on the grounds of nationality, race, religion, political opinion or social group. **Development-Induced Displacement:** When people should move as a direct result of projects developed and implemented to theoretically improved their lives, projects like dams, roads, airports, mining and deforestation, and **Disaster induced Displacement:** As its name implies, this category includes people displaced by natural disasters (floods, hurricanes, earthquakes), environmental change like land degradation, global warming etc (Ibid.).

COLOMBIA, THE UNEXPECTED LEADER IN FORCED DISPLACEMENT WORLD-WIDE

When talking about forced displacement countries like Irak, Syria, and Sudan comes to mind for obvious reasons. But almost nobody, except those who work in some specialized field, expects the name of Colombia to have a prominent role in the statistics of forced displacement worldwide. The reasons for this are mainly political and are subject to another article. What is clear is that the way land has been managed in this country has a direct correlation with the more than 7 million people that have been removed from their homes.

After revising the history of space and land in Colombia in the last century, it is easier to understand why this country has the largest IDP's population in the world. To the problem of unequal land distribution that has roots in history, in the last 30 years, other issues have been added to the equation that increases the severity of the conflict. The entrance of drug trafficking business in the eighties together with the paramilitary armies that were created simultaneously marked a precedent that has aggravated the case, mainly because the profits of the drug business have been used to

acquire land that never is used in a productive way and the only purpose is to set up a money laundering scheme. According to some studies in Colombia, there are 114 million hectares of land, of which 51.3 million are destined for farming purposes and 36 millions of those 51.3 million are used for extense livestock farming only, which is the traditional way of expressing power by landowners, livestock farmers and now drug traffickers. Only 10 million hectares are suitable for agriculture and half of it is used for agro-industrial farming, leaving millions of peasants with limited access to land. 57 % of farmers own a small 1.66 % of land and 53% of the land is in the hands of 3000 big landowners (Vega Cantor, 2012).

Accumulation by Dispossession is the name given to this process by the British geographer David Harvey. It is a process that defines the huge accumulation of wealth by the elites of the western nations following the imposition of the neoliberal policies that privatized public services and the financialization of the economy that has led to the impoverishment and disappearance of the middle class. The result of this process is the loss of the means of production represented in the land by the people that depend on it to survive.

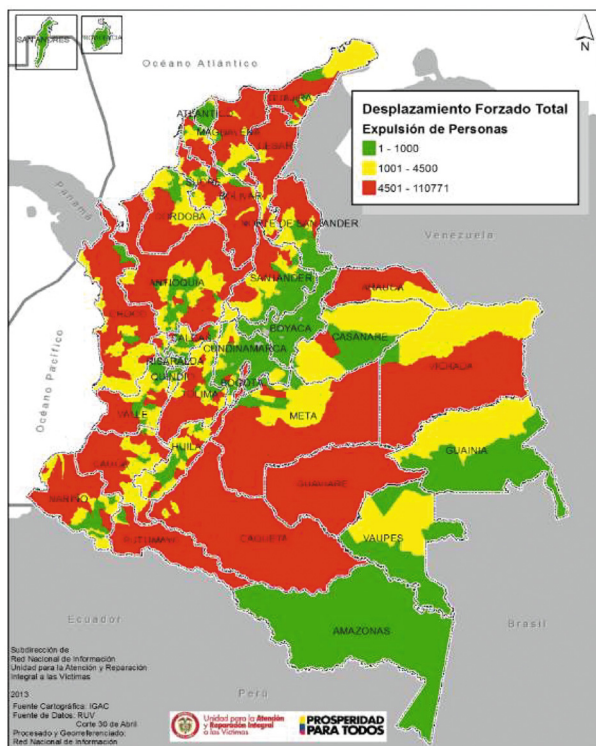
In the case of the Internal Displacement in Colombia, the numbers give support to this thesis. According to Vega Cantor, there is more land in Colombia for cattle, agribusiness, and large-scale mining. In the case of cattle, the data shows that there are more land or space in this country for cattle than the space available for peasants to live in. There are 36 million hectares occupied by cattle for a cattle herd of 19 million, meaning that each cow occupies on average two hectares of land, while millions of peasants, indigenous and afrodescendents have lost their land, in other words, there is more land for cows than land for people. In the case of agribusiness, the tendency is the same. The most emblematic example of this is a crop called African Palm¹⁴ which produces a vegetable oil called oil palm which is very popular worldwide because of its low price. Currently, there are more than 500.000 hectares of land dedicated to this monoculture which always been linked to mass displacement of people in Colombia. Famous is the

¹⁴ There are many studies that have confirmed the social and Ambiental consequences of this Crop. Like this one from 2004: Mignorance, F, Minelli, F, Le Du Helene: El cultivo de la palma en el Chocó. Legalidad ambiental, territorial y Derechos Humanos, Human Rights Everywhere, Diocesis de Quibdó. 2004. The Documentary *Frontera Invisible, Invisible Frontier*, shows how this crop has affected the livelihoods of peasants in Colombia and in other parts of the world like the south of Asia.

case in the province of Chocó where members of the army with support of paramilitary groups displaced an entire community. After that the land was emptied and cultivated with this crop, also members of this community were assassinated to stop their peers from reclaiming their land. This is a common trend in all the countries where this crop has been imposed.

According to the International Displacement Monitoring Centre, there are 7'246.000 people displaced in Colombia (IDMC, 2017). The quantity of land that has been grabbed

during the last 25 years only amounts to 7 million hectares (Oxfam,2017). Millions of people displaced and millions of lands grabbed, these are characteristics that define the way unregulated capitalism within the frame of globalization works, as D. Harvey has explained it referring to the dispossessed: *“those who have been deprived of their assets, their access to the means of life, their history, culture and form of sociality in order to make space for capital accumulation”* (Harvey, D. 2010, p. 242, quoted by Suarez, T. 2014).

Forced Displacement Map from 1985 to 2012

NOTE: This map represents the general displacement trend between the years 1985 and 2012. 1985 was the year in which this phenomenon started to be measured, not by the State but by a local NGO called CODHES. The Colombian State started to measure this phenomenon ten years later in 1995 pressed by the international community. This map specifically shows the areas in which there has been more people expelled. Red represents the places where more people have been forced to leave and green the places where less people have been forced to move. According to this map there is a correlation between forced displacement, conflict and rural areas rich in resources. Also shows how forced displacement sends people to urban areas represented in green at the center of the country in the Andean region.

Source: Unidad para la Atención y Reparación a las Víctimas (2013), P 12.

Bibliography

- Buchelli, M. 2005, *The United Fruit in Colombia, Banana and business 1899-2000*. New York University Press.
- DANE (2005). *Censo general 2005, cuestionarios*. [online] Available at: <http://goo.gl/leI2L7> [Accessed July 7, 2017]
- Escobar, A. (2003). *Displacement, Development, and modernity in the Colombian Pacific*. International Science Journal.
- Forced Migration Online (2012) *What is forced migration?* [online] Available at: <https://goo.gl/edY282> [Accessed July 5, 2017]
- Garcia, A. (1983). *Gaitán, apogeo y crisis de la republica liberal*, Bogotá. Ediciones tercer mundo,
- Guzman G, Fals Borda O. and Umaña L. E. (1962). *La violencia en Colombia, estudio de un proceso social*. Bogotá. Tercer mundo editores.
- Harvey, D. (2004). The ,new‘ imperialism: accumulation by dispossession. *Socialist Register* [online] 40: 63-87. Available at: <https://goo.gl/t74Muj> [Accessed June 13, 2017]
- Instituto Geografico Agustin Codazzi, IGAC. (2012) *Atlas de la distribución de la propiedad rural en Colombia*. Bogotá: Imprenta nacional de Colombia.

Internal Displacement Monitoring Centre (2017). *Colombia* [online] Available at: <http://www.internal-displacement.org/countries/colombia/> [Accessed: September 12 2017]

Legrand, C. y Margarita, G. (1986). *Campesinos y asalariados en la Zona Bananera de Santa Marta (1900-1935)*. Anuario Colombiano de Historia Social y de la Cultura; núm. 11 (1983); 235-250

Machado, A. (2009). *La Reforma Rural, una deuda social y politica*. [pdf] Bogotá. Edotorial Tercer Mundo. Available at: <https://goo.gl/VsBA3Z> [Accessed July 20, 2017]

Machado, A. and Vivas, J. (2009) *Ensayos para la historia de la Politica de Tierras en Colombia: De la colonia a la Creación del Frente Nacional*. Centro de investigaciones para el Desarrollo, CID. Bogotá.

Mignorance, F., Minelli, F, and Le Du Helene (2004). *El cultivo de la palma en el Chocó. Legalidad ambiental, territorial y Derechos Humanos*. Human Rights Everywhere, Diocesis de Quibdó.

Molano, A. (2001) *Desterrados, Crónicas del desarraigo*, Bogotá. El Ancora editores, Colombia.

Oxfam (2017), *Radiografía de la Desigualdad. Lo que nos dice el último censo agropecuario sobre la distribución de la tierra en Colombia*. [Online] OXFAM. Available at: goo.gl/KoZ9rx [Accessed July 2017].

Suarez, T. A., P. (2104) *Land Grab as a consequence of Capitalism and Globalization, the Colombian case*. [PDF] Available at: <https://goo.gl/VQkcYK> [Accessed: July 27,2017]

Tirado Mejia, A. (2005) *Introducción a la historia económica de Colombia*. Editorial Panamericana. Bogotá.

Unidad para la Atención y Reparación Integral a las Victorimas (2013) *Informe Nacional de Desplazamiento Forzado en Colombia 1985-2012* [online] Unidad de Victorimas. Available at: <https://goo.gl/q47dfa> [Accessed: july 30, 2017]

Vega Cantor, R. (2012) Colombia: capitalismo gansteril y despojo territorial. *Sin permiso*, [online]. Available at: <https://goo.gl/7C4ywE> [Accessed June 15,2017]

Wienand, S., & Tremaria, S. (2017). Paramilitarism in a Post-Demobilization Context? Insights from the Department of Antioquia in Colombia. *ERLACS*, [online], (103), 25–50. Available at: <http://doi.org/10.18352/erlacs.10161> [accessed June 13, 2017]

БРАЗИЛИЯ: ГЕОПОЛИТИЧЕСКОТО И ИКОНОМИЧЕСКО РАЗВИТИЕ

BRAZIL: GEOPOLITICAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT

9. ГЕОПОЛИТИЧЕСКИ АСПЕКТИ НА КОЛОНИЗИРАНЕТО НА БРАЗИЛИЯ (1500–1825)

Николай Попов, Софийски университет¹

GEOPOLITICAL ASPECTS OF BRASIL COLONIZATION (1500-1825)

Nicolay Popov, Sofia University²

Abstract. This article is in the field of political geography and geopolitics. The aim is to reveal the geopolitical aspects of Brazil's colonization from Portugal. The main approaches of research are spatial and historical-geographic. The Portuguese colonization of Brazil covers the period between 1500 and 1825. The study is focused on three general historical periods: the discovery and utilization of the coastal zone (1500-1530), the colonial period (1530-1822) and the recognition of independence from Portugal (1822-1825). The ultimate result of the Portuguese colonial influence in Latin America in cultural sphere is the transformation of Brazil into the largest Portuguese-speaking and catholic country in the world. In the field of geopolitics and geoeconomics, today Brazil and Portugal maintain active neocolonial relations through their membership in the Lusosphere – the Organization of Portuguese Speaking Countries.

Key words: Brazil, colonization, geopolitics

¹ Доц. д-р, Катедра Регионална и политическа география, Геолого-географски факултет, n_popov.su@abv.bg

² Assoc. Prof., Dept. Regional and Political Geography, Faculty of Geology and Geography, n_popov.su@abv.bg

Както е известно, Бразилия е държавата с най-голям териториален, демографски и икономически потенциал в Латинска Америка, което ѝ дава възможност да играе ролята на регионален лидер сред страните от региона. За период от около три века тя е колония на Португалия, което оказва съществено значение в културно-политически и социално-икономически план. В резултат от това влияние, днес Бразилия е най-голямата португалоезична и католическа държава в света.

Целта на тази статия от областта на политическата география е на базата на историкогеографския подход да се разкрият геополитическите аспекти на колонизацията на Бразилия. В хронологични рамки можем да откروим следните периоди в развитието на страната: доколониален (до началото на XVI в.), колониален (1530–1822), независима Бразилия (след 1825 г.). Главен акцент в изследването поставяме върху колониалния период, свързан с предпоставките за въвлечането на Бразилия в колониалните инициативи, разрастването на колониалната територия, постепенното отделяне от Португалия и причините, довели до пълната независимост от метрополията. Що се отнася до разбирането за политическа география – това е географска дисциплина, реабилитирана от българската географска общност след демократичните промени от началото на 90-те години на миналия век, и в най-общ вид то е следното: политическата география представлява наука за взаимодействието между политическите процеси и географското пространство. Една от научните области, които политическата география изследва, е колониалната тематика, която, излизайки от рамките на географията, осъществява интердисциплинарен синтез с редица обществени науки – история, философия, културология, политология и др. Португалският (в по-общ план „иберийски“) колониализъм представлява увод в глобализацията на света, което доказва неговата несъмнена актуалност и по отношение на съвременните неоколониални връзки между Португалия, Бразилия и другите португалски говорещи държави, обединени в Лузосферата.

Към края на Средновековието Португалия е малка и изолирана католическа държава, разположена там, където свършва европейската суша и започва Атлантическият океан. От една страната, широкият морски излаз, а от друга, подкрепата на краля и благородническото съсловие (идалгуш), обособило се по време на войните срещу маврите – араби и бербери, допринасят за изграждането на първата

световна морско-колониална империя. Тя започва териториалното си разрастване с превземането на Сеута през 1415 г., стратегическа мароканска крепост, разположена срещу Гибралтар, откъдето тръгва настъплението срещу арабския ислям. В края на XV в. португалският мореплавател Вашку да Гама преодолява нос Добра Надежда в южния край на Африка и открива морски път към Индия. По бреговете на Индийския океан португалците построяват система от опорни пунктове, която им позволява да елиминират конкуренцията на арабите в търговията с подправки. Успоредно с това започва обособяването на португалски колонии в Субсахарска Африка, които стават независими държави след Революцията на карамфилите през 1975 г. Но най-обширната и важна колония Португалия изгражда в земите на Южна Америка.

Откриването и усвояването на крайбрежната зона (1500–1530). Скоро след откриването на морски път до Индия, португалският мореплавател Педру Алвареш Кабрал трябва да се отправи по същия маршрут към Каликут. На 8 март 1500 г. тринадесет каравели и 1500 души екипаж (от които 1000 военни), поверени на 33-годишния благородник, представляват първата голяма търговска и военна експедиция към Изтока. Армадата следи приблизително маршрута на Вашку да Гама и достига островите Зелени нос, откъдето се отправя на югозапад, за да попадне на ветровете, които благоприятстват заобикалянето на нос Добра Надежда. Екваториална буря обаче отнася корабите на запад и на 22 април флотилията достига бреговете на Южна Америка. На 2 май един от тях тръгва обратно към Лисабон и предава на Дон Мануел изненадващата вест.

Португалците възприемат своето географско откритие за остров и първоначално го наричат “Нова Лузитания”, а впоследствие “Terra de Vera Santa Cruz” (“Земя на истинския Свети кръст”). Ще трябва да мине известно време преди новооткритата територия да бъде наречена Бразилия.

Разбира се откриването на Бразилия съвсем не е случайно събитие, нито навигаторска грешка. Упоритото настояване на португалските представители в Тордесияс очевидно отхвърля подобна наивна теория. Както е известно, техните искания са демаркационната линия с Испания да бъде преместена с 270 моримили на запад от Кабу Верде, явно предполагайки за наличието на някаква суша по тези места.

Със сигурност и други португалски кораби са се отклонявали, благодарение посоката на атлантическия вятър и на морските течения, но откритието им е пазено в тайна, за да се избегне пореден конфликт с испанците. Интересна, впрочем, е и испанската версия за откриването на Бразилия. Според нея, пръв до бразилското крайбрежие достига испанският мореплавател Пинсон още преди идването на португалците.

Новината за откриването на Бразилия вълнува португалския крал и на следващата година той организира нова експедиция, начело с Гуншалу Куелю. Резултатът от това плаване обаче разочарова краля, тъй като не са открити нито скъпоценни метали, нито подправки.

Постепенно все пак са опознати и изследвани над 3600 km от южноамериканския бряг и скоро става ясно, че основното богатство на тази територия е червеното сандалово дърво *rau-brasil*, което по-късно става много търсена суровина в европейската текстилна промишленост и корабостроенето. Най-напред търговията с каучуконосното дърво е поверена на Фернанду ди Нуроня, който се задължава всяка година да строи флот от шест кораба, да проучва по 300 левги от крайбрежието и да открива фактории на най-подходящите за целта места. По-късно започва и заселването на първите португалци, които през 1526 г. построяват форт Ресифи в областта Пернамбуку. С течение на времето се установяват и французи, а това води до чести битки по брега.

Вероятно съществува връзка между разширяването на Османската империя върху територията на Близкия Изток и португалското овладяване на бразилското крайбрежие през този период. Турското завземане на Сирия, Йемен, Багдад и Басра се превръща в повод за конфронтация между султана и португалския крал, тъй като по този начин турците заемат позиция, при която опорните пунктове на Португалия в Близкия Изток стават силно уязвими. От тази гледна точка Бразилия предлага на португалските завоеватели по-достъпни богатства и сигурност.

Колониалният период (1530–1822). Официалната колонизация на Бразилия започва през 1530 г., като постепенно португалците се разполагат в приморската зона между 8° и 24° ю.ш. Главна причина за колонизацията се оказва наличието на обширни земи, заети от захарна тръстика, чието отглеждане е благоприятствано от влажния и горещ климат в района. Като център на производството на захарна

тръстика първоначално се обособява град Сау Висенте, върху чийто блатист терен е създадена първата захарна плантация. Тръстикова захар се оказва по-важна от добива на *rau-brasil*, който губи значението си като основна износна суровина. В крайна сметка насочването към захарнотръстиковите полета определя нов цикъл в стопанската еволюция на колонията, който обхваща периода 1554–1694 г.

Различни социални и политически феномени определят завоевателния динамизъм на португалците, в резултат на което колониалната територия се разширява. Колонизацията се насочва от брега на запад до линията, очертана от Тордесияс, според която португалското владение достига Белен (град разположен близо до устието на река Амазонка) на север и Лагуна, при брега на Санта Катарина, на юг. В тези граници Бразилия действително наподобява остров, отделен от останалата част на континента посредством Амазонка и реките, вливащи се в устието на Ла Плата. Контролирането на тези речни пътища придобива решаващо значение за изграждането на колонията.

През 1534 г. Дон Жуау III разделя тази територия на петнадесет феодални владения, представляващи наследствени капитанства, ръководени от дребни благородници -капитани, които трябва да организират заселването и колонизацията. Постепенно някои капитанства, като Сау Висенте в южната част и Пернамбуку на север, процъфтяват. В много други райони, обаче, поради решителния отпор на местното население, съставено от близо 5 млн. тюпи, отглеждащи предимно маниока (или касава) – вид сладки картофи, процесът на колонизация е затруднен и следователно собствениците нямат особена икономическа изгода. Въпреки това, към средата на XVI в., по брега има вече двадесет португалски града, които извършват търговия с дървен материал, захар, памук и тютюн. С течение на времето икономическото значение на Португалска Америка нараства, което налага създаването на поста главен губернатор. В 1549 г. първият бразилски губернатор – Туме де Соуза, превръща Сау Салвадор при залива Вси Светии в столица на колонията и градът, който се намира в центъра на усвоените от португалците земи, бързо се развива в стопанско отношение.

Естествено португалските завоеватели трябва да отбиват нашествията на европейските си съперници, които също искат да завладеят богатата на захарна тръстика територия. Особено характерни са сблъсъците с испанците, поради което в края на XVI в. между португал-

ските и испанските владения в Америка е прокарана гранична линия с дължина около 3000 km. Същевременно французите и холандците се опитват да овладеят част от крайбрежието, но към средата на XVII в. Португалия окончателно възвръща властта си над него. Това дава възможност на Бразилия да навлезе в период на бурно икономическо развитие, а португалското заселване става все по-интензивно. Нараства и производството на бразилска захар, благодарение на активната търговия с чернокожи роби от Гвинея (Западна Африка).

Именно култивирането на захарна тръстика води до развитие на плантационно стопанство с използването на робски труд. За целта е създадена фирма за търговия с роби, наречена “Casa dos Escravos”. Робите-негри решават проблема с работната ръка, тъй като опитите на португалците да принудят индианското население да работи в плантациите се оказват напълно безполезни.

В 1680 г. е създадено ново капитанство, наречено Сакраменту, което е разположено по западния бряг на река Ла Плата. Смисълът на това начинание е да се отклони търговията със сребро от Ипанска Америка. Сакраменту бързо става център на тази контрабанда, но заради враждебността на испанците неговото поддържане се оказва доста трудно.

Към края на XVII в. значението на Бразилия като португалска колония се променя, тъй като са открити находища на злато, а това води до значително разширяване на територията навътре към сушата. Първоначално е открито алувиално злато в гористата област Риу даш Веляш (днешния щат Минаш Жераиш) от скитническите банди paulistas в периода 1693–1695 г. Златото се добива по открит способ, което допълнително стимулира неговото извличане. Маршрутите, които португалците прокарат в търсенето на златоносни находища, са наречени bandeirante. Те представляват доста опасни речни пътища по Амазонка, Гуапоре, Парагвай, Сау Франсишку и Мадейра. В 1726 г. град Гойаш, разположен на река Вермилю, се оформя като център на обширен златодобивен район. По-късно злато е открито също по долината на река Куяба и в блатистата равнина Пантанал. Това полага началото на “златната треска” в Португалска Америка.

Неограничените количества злато привличат много португалци, благодарение на което възникват обвързани със златодобива градове, като Ору Прету, Сабара, Мариана, Сау Жуау д’Ел Рей, които бързо

просперират. Проучванията продължават и в богатите на злато области се появяват урбанизирани ядра, които се превръщат в административни центрове на нови капитанства. По този начин колониалната територия се разраства, а икономическият център се измества от крайбрежието към сушата.

Първооткривателите все пак не са оставяни без съперници във владенията на златните находища, поради което португалците бързо се разделят на две враждуващи групи. Първата включва истинските заселници – paulistas, а втората е съставена от новодошлите (emboabas) и техните роби от Западна Африка. През 1708 г. конфликтът между тях прераства в кратка война, спечелена от emboabas. След като са изгонени от своите земи, paulistas се преселват на запад, където откриват нови златни находища при платото Мату Гросу.

Първите кораби, натоварени със злато, пристигат в Лисабон през 1699 г., като товарът тежи около 500 kg. През следващите години количествата постепенно се увеличават и в 1720 г. достигат най-високата си стойност от 25 000 kg. Няма точна статистика за общото количество бразилско злато, пристигнало в Португалия, но вероятно то е близо 3000 t. Вносът продължава около половин столетие, определяйки количества, които променят стойността на златото в Европа.

Богатството на захарна тръстика и злато превръща Бразилия в обширна колония с голям икономически потенциал. Златните залежи са обвързани главно с югоизточния колониален регион и постепенно той започва да доминира в стопанско отношение. Североизтокът си остава земеделска област за производство на захар, но неговото икономическо значение все повече намалява. Риу де Жанейру, възникнал в средата на XVI в. по бреговете на залива Гуанабара, израства като пристанище, към което се насочва златният поток и през 1763 г. градът става столица на португалските владения в Америка.

От 1720 г. започва разработването на колониалните находища на диаманти, съсредоточени главно в Минаш Жераиш. Друг богат на диамантени мини регион се оформя в западната част, но неговото значение е по-слабо поради затруднената комуникация с пристанищните центрове. Добивът на диаманти до края на XVIII в. достига два милиона карата, но и в този случай рязкото увеличаване на производството води до понижаване цената на диамантите в Европа, а и печалбата е по-ниска от тази на златото.

Експлоатацията на злато и диаманти има важно отражение върху португалския свят в Южна Америка. Преди всичко е променена географията на колониалния процес, като първоначалното ядро на заселване по крайбрежието, свързано с производството на захар и тютюн, е изместено от вторично, което обхваща богатата на минерални суровини вътрешна територия. Това води до обезлюдяване на земите, подчинени на тропическото растениевъдство, тъй като португалските заселници се насочват към миннопромишлените центрове. Друг важен аспект засяга повишеното търсене на африкански роби, поради което значението на роботърговията нараства. Според някои изчисления през колониалния период от Гвинея в Бразилия са докарани повече от 3,5 млн. чернокожи. Увеличава се и миграцията от Португалия и по време на най-голямото търсене на благородни метали в Португалска Америка пристигат 5000 – 6000 португалци годишно.

Откриването на бразилското злато и диамантите води до нов етап в икономическото развитие на колонията, който обхваща най-вече първата половина на XVIII в. Впоследствие португалците в Бразилия насочват усилията си към култивирането на кафе и какао, които намират отлични почвеноклиматични условия за отглеждане по тези земи. Особено важно значение придобива тютюнът и това растение се превръща в една от основните износни стоки. Добивът на pau-brasil, захарна тръстика, злато и кафе определят както етапите на съответния профилиран износ, така и обособяването на отделни икономически райони, обвързани с усвояването на тези продукти.

Процъфтяващата търговия между Англия и Португалия през разглеждания период намира израз в изготвянето на Метуенския акт от 1703 г. По силата на този договор португалският крал дава търговски привилегии на британците при търговията с бразилски стоки, а от своя страна издейства увеличаване на вноса на английски текстил. По-късно с подобна форма на търговски взаимоотношения е обвързана и Нидерландия.

През 1714 г., подобно на Индия, Бразилия е превърната във вице-кралство. То е поделено на общо седем капитанства, най-голямо сред които е Сау Паулу, заемащо близо половината колониална територия. Останалите капитанства са Риу де Жанейру, Грау Пара, Мараняу, Пернамбуку, Байа и Сау Педру.

Същевременно в района на Ла Плата проблемът с испанците се задълбочава, поради което договорът от Тордесияс е преразгледан. По този начин в 1750 г. между португалските и испанските дипломати е сключено Мадридското споразумение, което практически анулира смисъла на Тордесилската спогодба. Според договора от Мадрид, Испания признава португалските права върху територията на Бразилия, отстъпвайки ѝ областта Сисплатина (днешен Уругвай).

По време на преговорите португалците са представени от Алешандру де Гушмау, който, опирайки се на принципа *uti possidetis* – “Правото на земята е на онези, които я заемат” (лат. ез.), успява да присъедини към колониалното владение почти всички земи, заграбени от *bandeirantes*. Ето защо Мадридският договор, който се оказва най-важният документ при очертаване границите на Бразилия, съвсем справедливо е определян като португалски триумф. В южната област все пак възникват някои геополитически спорове, свързани с Йезуитския орден, който оформя свой анклав между земите, контролирани от двете метрополии. След изгонването на йезуитите апетитът към този район е доста голям и проблемът с окончателното оформяне на границата в бразилския юг остава нерешен.

Икономическото значение на Бразилия като португалска колония нараства след като Португалия губи търговския си монопол по бреговете на Индийския океан. Огромните запаси от горски, минерални и аграрни ресурси, които Бразилия притежава, я превръщат в колонията с най-голям природоресурсен и икономически потенциал за Португалия. Всъщност, тя се оказва съвсем различна от империята в Изтока. Основната разлика е в отглеждането на тропически култури (тръстика, тютюн, кафе), които привързват португалските заселници към земята и те припознават Бразилия като своя втора родина. Това явление остава непознато в Ориента, който притежава главно търговски функции. Друга забележителна разлика е подчертано военният елемент на Източната империя, докато Португалска Америка, особено след овладяването на златодобивните райони, притежава по-скоро граждански характер. Основна причина за това е, че тук не се водят религиозни войни с исляма, който няма почва за развитие. Това дава възможност на португалците да постигат сериозен успех в мисионерските си мисии.

И така, докато Португалия губи позиции в Изтока, където морско-търговската система постепенно се разпада, колонизацията в Южна Америка бързо напредва. В навечерието на Френската революция (1789 г.) Бразилия е поделена на 11 големи капитанства – Грау Пара, Мату Гросу, Мараняу, Пернамбуку, Байа, Минаш Жераиш, Гойаш, Ешпириту Санту, Риу де Жанейру, Сау Паулу и Риу Гранди ду Сул. Впрочем, преди да извоюва свободата си, колонията ще обхване пространство над 90 пъти по-обширно от португалското.

Причини и предпоставки за разпадането на Португалска Америка. През втората половина на XVII в., когато морската империя в Изтока е почти напълно унижовена, Португалия получава нов прилив на колониална енергия, насочена към Бразилия. Португалското владение в Южна Америка обаче също е изправено пред многобройни проблеми.

Първоначално те са предизвикани от най-голямото богатство на колонията – златото. Разработването на златните мини се облага с данък, но държавата трудно успява да прибира дължимото, тъй като съществуват много начини, по които може да бъде избегнато плащането на данъци, фиксирани на 1/5 от стойността на добития метал. Ето защо се възприемат някои нови форми на облагане, които да гарантират събирането на данък, но те са свързани с много репресивни мерки. Това предизвиква негативната реакция на минните собственици и е в основата на недоволството спрямо кралските разпоредби, което непрекъснато нараства.

Периодът на най-голям приток на злато от Бразилия обхваща първата половина на XVIII в. и почти съвпада с управлението на Жуау V. Бразилското злато обаче не води до положителни промени в икономически план, нито до чувствителни изменения в социалната структура, поради което Португалия остава вътрешно непроменена. Основна вина за този феномен има и португалският крал. Той насочва почти всички постъпления от мините в Америка към поддържането на луксозна придворна свита, тъй като се стреми да издигне своята институция до нивото на френския абсолютизъм при Луи XIV. В този смисъл, голяма част от златото отива в ненужно разточителство при строенето на двореца-манастир Мафра – португалският съперник на Версай. Освен това се оказва, че друга основна част от златото остава в частни ръце, докато в страната постъпва само 20 % от него.

Епохата на Дон Жуау V също се характеризира с наличието на слабо търговско съсловие и липсата на предприемачи и на подготвени лица, които разпореждайки се с тези ресурси, да ги превърнат в инструмент за икономическо развитие. С други думи, първоначалното натрупване на капитал се оказва невъзможно, поради липсата на силна и влиятелна буржоазна класа. Всъщност, по това време португалското общество не успява да създаде елитна прослойка в нито една област – икономика, политика, култура или наука. Лисабон става междинно пристанище по пътя на ценните продукти към други развити в стопанско отношение райони на Европа, които впоследствие забогатяват за сметка на Португалия. Бразилските богатства са широко консумирани у дома, но никога не влизат в процеса на производство. Направен е опит за развитие на национална индустрия, свързан с производството на коприна, стъкло и хартия, но той се оказва неуспешен. Впрочем, всички фабрики, обвързани с вноса на колониална стока, се създават от чужденци. Те обаче трудно успяват и повечето от тях бързо фалират.

Португалската икономика през разглеждания период е силно зависима от реекспорта на бразилска захар и тютюн, както и от износа на продукти като сол, плодове, вино, за да може да се плаща за вноса на зърно, платове и промишлени стоки, който е от голямо значение за страната. Само че приходите от износа не могат да покрият разходите по вноса, поради което държавният проблем с плащанията се повишава критично. Това се дължи и на конкуренцията между бразилското производство на захар, от една страна, и британското и френското, от друга. От средата на XVII в. значението на Бразилия като аграрна колония намалява, тъй като местните плантатори непрекъснато се оплакват от падащите цени, слабата търговия, високите такси и неефективния робски труд.

Постепенно Бразилия става обект на икономически интерес и от други европейски морски сили. Най-големи претенции в това отношение имат холандците, които в периода 1637–1642 г. изместват португалските първооткриватели от някои крайбрежни крепости. Португалците в Южна Америка трябва да се съобразяват също с френските и най-вече с испанските колонизатори. След Войната за испанското наследство (1700–1713), по силата на договора от Утрехт, Португалия губи Сакраменту и тази богата на сребро област става част от испан-

ските владения на континента. Същевременно Утрехтският договор признава португалските права в района на Амазонската джунгла, което е за сметка на Франция.

Към края на XVIII в. Португалия има да решава доста сложни геополитически проблеми, възникнали най-вече в резултат от англоиспанското морско съперничество. Междувременно, начело на Франция застава Наполеон Бонапарт и скоро тя се превръща в най-силната европейска държава. Испания решава да подкрепи Наполеонова Франция, докато Великобритания, загубила колониите си в Северна Америка, изживява труден период. В тази морска война португалските пристанища придобиват важно значение за британския кралски флот, тъй като англичаните се опитват да си възвърнат испански Гибралтар.

През 1789 г. в Париж избухва Френската революция. Португалия желае да поддържа неутралитет спрямо разпространението на нови идеи, като сключи троен съюз с Великобритания и Испания, който трябва да гарантира английска морска защита на Бразилия, а също и на португалските сухоземни граници. По същото време, обаче, испанците сключват мирен договор с Франция, поради което Португалия се оказва в деликатно положение. Започва дипломатическа битка за мирно споразумение с Великобритания, Франция и Испания.

Наполеон настоява португалската кралица да скъса отношенията си с британците и да му бъде преотстъпена част от Северна Бразилия в района на днешна Френска Гияна. За да приеме изискванията ѝ, Франция блокира достъпа до португалските брегове и почти прекъсва търговските връзки на страната, пленявайки много кораби, пътуващи до Индия и Бразилия. Освен Португалия, Великобритания няма друг съюзник в Европа и не може да се лиши от португалското крайбрежие. През 1801 г. Франция и Испания подписват договор, който трябва да накара Мария I да излезе от съюза с британското правителство. Кортесите искат помощ от британците, но не я получават и Португалия се оказва съвсем сама пред френската заплаха. Скоро след това започват военни действия между Испания и Португалия, а областта Алентежу е окупирана от испански войски.

Португалските дипломати навреме решават да преговарят за мир. Пред опасността да загуби част от територията на страната, кралицата решава да затвори пристанищата за британски кораби. Изострянето на отношенията с Великобритания предполага прекъсване на тър-

говията с Бразилия, която е от голямо значение за португалците. За кратко време е постигнат компромис – Португалия запазва съюза си с Англия и мира с Франция, изплащайки ѝ съответните репарации. С изключение на Оливенса, който става испански град, територията на страната остава непроменена.

Но самата Португалия вече не е същата. Авторитетът на монархията се срива и Дона Мария съвсем не е онази личност, която може да възстанови нейното могъщество. В обществено-политическия живот започват да вземат превес профренски настроените среди, защото в светлината на политическите теории от епохата, абсолютната кралска власт се възприема като отживелица и символ на несправедливост. Франция се превръща в могъща икономическа и военна сила и да си с нея означава да бъдеш на страната на победителя.

Морската битка от 1805 г. при нос Трафалгар, която противопоставя английския и обединения френско-испански флот, завършва с победа за Великобритания. Португалия отново е поставена в трудна ситуация. Английските кораби са настанени в португалските пристанища и блокират връзките между Средиземно море и Атлантическия океан. Геополитическото равновесие между Португалия, Франция, Великобритания и Испания отново е застрашено, а войната на Наполеон с англичаните все повече започва да придобива икономически характер.

През 1806 г. френското правителство обявява континентална блокада на Англия, забранявайки всякакви търговски връзки между нея и останалите европейски държави. Обединеното кралство отговаря на заплахата като налага ограничения в търговията и корабоплаването на всички свои противници и съответно съюзници на Франция. В този момент от португалските пристанища се нуждаят и Великобритания и Франция. Чрез тях англичаните конкретно трябва да спазват континенталната блокада, а французите по-лесно могат да блокират Британските острови. Същевременно Португалия се оказва изправена пред заплахата от испанска окупация, пленени са и всички търговски кораби, които превозват колониални стоки, произведени в английските манифактури.

Франция поставя на португалците ултиматум, според който Португалия трябва да затвори пристанищата си за англичаните, в противен случай рискува да загуби както своите колонии, така и собствения

си държавен суверенитет. Португалия се опитва да спечели време, но става ясно, че икономическата зависимост от Бразилия не ѝ позволява каквото и да е колебание в позициите. През октомври 1807 г. във Фонтенбло е подписано тайно споразумение между представителите на Франция и Испания, което предвижда подялбата на Португалия на три области, като северната и южната трябва да бъдат испанско притежание, а централната – френско. Този план няма практическа стойност, но оправдава навлизането на френската армия в Испания. Блокирана от испански и френски войски по суша и по море, Португалия вече не може да се надява на английска помощ. В средата на ноември същата година Наполеон преминава испано-португалската граница, а няколко дни по-късно новината за френската окупация достига до кралския двор в Лисабон.

В тази сложна обстановка е взето решение да се приложи предварително замисления и подкрепен от британското правителство план за прехвърлянето на кралското семейство в Бразилия. Спасителната идея за заминаването в Америка всъщност не е нещо ново и постоянно присъства като възможност при подобни ситуации, но в началото на XIX в. изглежда няма по-добър момент за това.

Към Бразилия се отправят всички онези, които смятат обитаването на кралския двор за основна характеристика на общественото си положение. От 7 март 1808 г. до либералната революция през 1820 г. Риу де Жанейру става седалище на португалския крал и новото правителство. То поема управлението на държавните дела и фактически осъществява политическото отделяне на Бразилия от Португалия. Отменени са, например, много от законите, които предоставят привилегии на португалската търговия и корабоплаване за сметка на други европейски държави и най-вече на Великобритания. По този начин колонията всъщност получава икономическа независимост.

Виенският конгрес от 1815 г., свикан от Великите сили, победили във войната Наполеонова Франция, трябва да създаде една нова и променена Европа. Според инструкциите от Риу де Жанейру, на португалските делегати се препоръчва да се съобразяват със становището на британските дипломати и като цяло да следват линия, близка до британската. На конгреса се разглеждат конкретно и някои колониални проблеми. Сред тях е и въпросът за принадлежността на Гвиана, по който френското и португалското правителство са на различни по-

зиции. Този проблем е решен в полза на Франция и Гвиана става част от френските колониални владения в Южна Америка. Испания пък има териториални претенции към географската област Сисплатина с главен град Монтевидео (името му произхожда от португалското „Monte vidi eu” – „виждам хълм”), която обаче остава в Португалска Америка. През 1828 г. Сисплатина, включително и бившата колониална област Сакраменту, се отделят от Бразилия като самостоятелна държава Уругвай.

С декрет от 15 декември 1815 г. Бразилия и Португалия се обединяват в общ държавно-политически съюз, наречен „Обединено Кралство Португалия, Бразилия и Алгарве”. Според възприетия проект, в Риу де Жанейру трябва да се намира постоянното седалище на португалския монарх, докато в Лисабон тронът ще бъде заеман от принца-престолонаследник.

Но по това време Португалия е една бюрократизирана държава с изостанала икономика, в политическа стагнация, без държавен глава и мизерстващ народ, при което опасността от анархия става все по-явна. Всичко това създава предпоставки за избухването на революция, която започва от Порту на 24 август 1820 г., а на 15 септември достига Лисабон. Скоро след това е организирано либерално правителство, призвано да извади страната от кризата. Революцията обхваща всички отвъдморски територии на Португалия, но най-силен ефект има тя в Бразилия, където новините за държавния преврат предизвикват голямо въодушевление сред либералните среди, посветили се на идеала за политическа независимост. Стремещът към национален суверенитет всъщност няма тази сила както в Испанска Америка или сред британските колонии в северната част на континента, защото Бразилия практически не се намира в положение на зависимост.

Първата стъпка по пътя към създаването на независими от метрополията бразилски Кортеси е свързана с изготвения на 7 март 1820 г. кралски декрет, който оповестява връщането на португалския крал в Лисабон. На 25 април Жуау VI се завръща в родината и начело на Бразилия застава неговия първороден син Дон Педру, който възприема идеята за отделянето от Португалия. Отношенията между метрополията и колонията на свиканите в Лисабон Кортеси се обтягат, тъй като не може да бъде взето решение за бъдещето на Бразилия – дали тя да

се превърне в независима държава или да продължи съществуването си заедно с Португалия под формата на едно обединено кралство.

След 1820 г. процесът за постигане на политическа независимост от Португалия се ускорява. Така например, португалците изпращат ескадра, която трябва да накара бразилското население да се подчини на португалските декрети, но тя е посрещната от принц Педру сякаш е вражеска войска – той пленява корабите или им забранява да дебаркират в пристанищата. Под обстрела на оръдията португалската армада е принудена да се завърне в Лисабон.

Признаване независимостта на Бразилия от Португалия (1822–1825). На 7 септември 1822 г. Дон Педру става първият крал на Бразилия, а на 12 октомври е провъзгласен за император. Португалия трудно приема този факт; действително носталгичните чувства, които произтичат от загубата, са твърде дълбоки, но политическата реалност се оказва съвсем различна. Великобритания вече няма интерес да защитава португалските интереси, поради което подкрепя Бразилия по пътя ѝ към реалната политическа независимост. След тригодишни колебания, на 29 август 1825 г., Португалия е принудена да признае новата държава.

Извоюването на бразилската независимост не е изолиран процес, като влияние за това оказват идеите на Американската и Френската революция. Впрочем, Бразилия става свободна държава в хода на политически процес, който обхваща цяла Латинска Америка през XIX в. Границите на страната са очертани в зоната на контакт между португалските, от една страна, и испанските, френските, холандските и британските геополитически интереси, от друга. Същевременно, разпадането на колониалната система на Испания води до обособяването на няколко независими субекта, докато Португалска Америка успява да запази своята териториална цялост под формата на една държава.

Подобно запазване на националната общност върху толкова огромно пространство е геополитически феномен, който заслужава внимание. След като се установяват в Америка, португалците постепенно се придвижват с 2800 km на запад от линията, която договорът от Тордесияс им позволява. Напредвайки по Амазонка и притоците ѝ, които несъмнено благоприятстват експанзията навътре към сушата, те достигат подножието на Андите и практически се разполагат върху територия три пъти по-обширна от първоначалната. Испанската им-

перия в Америка е по-голяма, но пространството, което тя притежава, е нехомогенно в орографско отношение, а дългите ивици планинска земя не допринасят за запазване на единството. Испанска Америка е поделена на вицекралства и генералгубернаторства, докато португалската политика в Бразилия е много по-централизирана. През XIX в. испанските колонии тук обявяват независимостта си поотделно, с което проявяват своите несходства, а Бразилия постига свободата си по различен начин – постепенно и организирано. Важен фактор за единството на Бразилия се оказва и опитът за обединение с Португалия, благодарение на което е създадена държава от европейски тип. Първоначално тя е кралство, което по-късно прераства в империя, без дълги граждански войни, кървави революции и внезапни обрати, така характерни за испанските колониални владения на континента.

Заклучение. Основен цивилизационен резултат от продължителното португалско колониално господство е формирането на специфично португалоезично (лузофонско) пространство в съвременната политическа карта на света. То се отличава със свои характерни черти и особености, като е представено от осем държави – Португалия, Бразилия, Ангола, Мозамбик, Гвинея-Бисау, Кабу Верде, Сау Туме и Принсипе и Източен Тимор. Условно към португалоезичния свят можем да включим също Гоа, Дамау и Диу в Индия, както и китайският автономен район Макау (Аомън). В това нееднородно пространство, обхващащо части от Европа, Южна Америка, Субсахарска Африка, Средния и Далечен Изток, доминират португалският език и католическата религия, които имат важна координираща роля за политическите и икономическите взаимоотношения между лузофонските държави. Днес те са изправени пред редица сложни етносоциални и стопански проблеми, които в определена степен могат да бъдат преодоляни чрез различни форми на взаимно сътрудничество. Спрямо бившите колонии португалското правителство провежда специфична неоколониална политика, в която колонизаторското високомерие отстъпва място на искреното приятелство. Португалоезичните страни осъществяват различни форми на сътрудничество в рамките на Организацията на португалски говорещите страни в света (Comunidade dos Países Língua Portuguesa), която е известна и като Лузосфера. Чрез нея Португалия успява да запази своите търговско-икономически и културни връзки с бившите колонии и след тяхната политическа не-

зависимост. Въпреки че водеща роля в тях е отредена на старата метрополия, огромното значение на Бразилия се илюстрира от факта, че на нея се падат над 80 % от териториалния, демографския и икономическия потенциал на страните от Лузосферата.

Литература

- Бешков, А. и др. История на географията и географските открития. С., 1966
- Бояджиев, В., Класическите колониални империи. – Год. на СУ “Св. Кл. Охридски”, книга 2 – География, т. 95, 2003
- Бояджиев, В., Средновековната иберийска държавност и колониализъм – начало на глобализацията. – Год. на СУ, книга 2 – География, т. 96, 2004
- Велю и др., Португалски хроники. С., 1979
- Дерменджиев, Ат., Дойков, В., Португалия. С., 2000
- Димитров, Сл., География на португалоговорещите страни. Велико Търново, 2008
- Енциклопедия ТЕМА, Америка и Океания. С., 2005
- Йорданов, Б., Бразилия – чудо и реалност. С., 1975
- Каравеев, А., Бразилия. М., 1974
- Карастоянов, Ст., Политическа география, геополитика, геостратегия. С., 2008
- Куртезау, Ж., История на португалската експанзия. С., 1998
- Лакост, Ив (съставител), Геополитически речник. С., 2005
- Магидович, Й., История открития и исследования Центральной и Южной Америки. М., 1965
- Митев, Й., Салазаризмът. Велико Търново, 2007
- Михайлов, Б., Португалия и Революцията на карамфилите. С., 2006
- Пантев, А., Защо две Америки. С., 1991
- Попов, Н., Геополитическа интерпретация на европейските колониално-търговски инициативи. – Год. на СУ “Св. Кл. Охридски”, книга 2 – География, т. 99, 2007
- Попов, Н., Историкогеографски и геополитически особености на Португалската колониална империя, Год. на СУ “Св. Кл. Охридски”, книга 2 – География, т. 100, 2008
- Сарайва, Ж., История на Португалия. С., 2002

Скиавоне, Дж., Международни организации – справочник. С., 2006
 Ферейра, Л., Португалия и европейските общности. С., 2002
 Ферейра, Л., М. Георгиева, България и Португалия в двата края на Европа. С., 2004
 Фернандес-Арместо, Ф., Двете Америки. С., 2004
 Фонсека, Л., Тордесилският договор и португало-кастилската дипломатия през XV в. С., 1993
 Шевалие, Ф., История на Латинска Америка. С., 2002
 Шюно, П., История на Латинска Америка. С., 2002
 Andrade, M., Paisagens e Problemas do Brazil, São Paulo. 1968
 Barreto, L., Portugal: Pioneiro do diálogo Norte/Sul. Lisboa, 1988
 Boxer, C., O império marítimo português 1415-1825. Lisboa, 1969
 Boxer, The portuguese seaborne empire, 1415-1825. London, 1991
 Coelho, M., Geografia do Brazil. São Paulo, 1990
 Cordeiro, L., Descobertas e Descobrimentos, Diogo Cão. Lisboa, 1892
 Cortesão, J., Os descobrimentos Portugueses, 1, 2, 3 parte. Lisboa, 1990
 Costa, M., O Descobrimentos da América e o Tratado de Tordesilhas. Lisboa, 1979
 Ferro, G., As navegações Portuguesas no Atlântico e no Indico. Lisboa, 1989
 Guedes, M., O descobrimentos do Brasil. Lisboa, 1989
 Lucci, E., As Regiões Brasileiras. São Paulo, 1976
 Marques, M., Descobrimentos Portugueses. Lisboa, 1989
 Mello, A., Alguns aspectos sociológicos da história económica recente do Brazil. Brazil, 2003
 Sodre, N., Formação histórica do Brasil. São Paulo, 1962.

10. THE INCORPORATION OF BRAZIL IN THE WORLD SYSTEM OF THE SECOND HALF OF THE 19th CENTURY THROUGH THE COFFEE-RAILWAYS BINOMIAL¹

Marcelo Werner Da Silva, Federal University Fluminense, Rio de Janeiro²

Abstract. The insertion of Brazil in the World-System of the second half of the nineteenth century took place in a peripheral condition, from coffee exports. In return mattered the British technology products, such as railways. The work discusses the analysis of the capital involved in these operations, on the one hand the English capital that participated in the process of modernization of transport and communication infrastructure. As well by the development of a São Paulo coffee capital that is being formed in this process and is responsible for conducting Brazil's position in the international division of labor and the progressive modernization of Brazilian society that culminated later in the country's industrialization.

Keywords: Process of modernization, Capital Coffee, Railways.

1. INTRODUCTION

The present work intends to discuss the positions of Brazil in the World-System of the second half of the nineteenth century, as it was defined for Immanuel Wallerstein (2006). The main economic activities in the period are considered, whatever, the production of coffee and the installation of railroads, especially in the Province of São Paulo.

These activities took place under the banner of a dependent insertion, mainly of the period's hegemonic power, Great Britain. The commercialization of coffee propitiated capitals for the installations of transport and communication's infrastructure, mostly the railways, which

¹ Part of the Doctoral Dissertation "The Formation of Railway Territories in Paulista West, 1868-1892", defended with PPGG/UFRJ (Silva, 2008).

² Professor of the Post-Graduation program in Geography and the Post-Graduation Program in Regional Development, Environment and Public Policies from Federal University Fluminense, Campos dos Goytacazes/RJ. E-mail: marcelows@id.uff.br.

increased the productivity of coffee production, but also were installed with English capitals.

The progression of the referred progress made coffee capitals, mainly because the most prominent coffee growers also ended up carrying out the commercialization of the product. That accumulation of capitals propitiated the aftermost industrialization, principally of São Paulo State.

2. DEVELOPMENT

Brazil becomes independent in 1822, but its colonial condition does not change significantly. From colony, the Brazil became a dependent economy. The technological transformations that the European countries have undergone, mostly the Great Britain, passed off Brazilian society, which still worshiped traditional values.

The Brazilian dependence in relation to Britain is already outlined by the arrival of the Portuguese royal family in Brazil. Two years later, on February 19, 1810, a treaty was signed granting British manufactures the preferential tariff of 15%, when the Portuguese themselves paid 16% (Luz, 1978, pp. 24.)

With the beginning of the second half of the nineteenth century, British foreign investments also began to flow. British control of the Brazilian economy occurred through control of the export-import complex:

The English were related to almost all aspects of this oriented exportation system. The control that they exerted on the railways, exporting and importing firms, shipping companies, insurance agencies, lending banks, and even the government treasury, has contributed to weaken any efforts to reduce security in British imports (Graham, 1973, pp. 79, our translation).

The importance of trading between Brazil and Great Britain can be measured by the confirmation that in 1875 this country was responsible for the supply of 43,200 contos³ of a total of imports coming to Brazil from 97,700 contos. Brazilian exports were also significant, as can be seen in table 1.

³ Monetary unit of the colonial period. See constant observation of table 2.

Source: Graham, 1973, pp. 81.

Ps.: Changed the total from column 1885-9 from 23.202.854 to 23.202.794 to close the totalization. Amounts in pounds.

TABLE 1 - BRAZILIAN EXPORTS (IN POUNDS) TO GREAT BRITAIN, 1855-1894

Year	Cotton	Cof-fee	Sugar	Co-coa	Lea-thers	Rub-ber	Oth-ers	TOTAL
1855-9	3.618.415	759.486	4.943.558	89.455	848.003	613.528	2.237.013	13.109.458
1860-4	9.386.271	1.359.861	5.161.348	131.346	1.976.996	1.340.497	1.470.649	20.826.968
1865-9	21.098.631	1.825.213	6.266.430	55.143	1.800.443	2.122.994	1.536.481	34.705.335
1870-4	16.117.228	2.943.466	8.978.617	122.288	2.390.478	4.343.919	1.778.232	36.674.228
1875-9	6.271.202	4.261.606	9.152.871	219.819	1.791.223	4.844.851	1.800.681	28.342.253
1880-4	5.557.913	4.049.278	8.396.807	177.810	1.251.854	7.350.565	2.138.965	28.923.192
1885-9	4.977.123	4.037.228	3.609.638	190.924	721.894	7.551.773	2.114.214	23.202.794
1890-4	3.634.474	2.916.827	1.348.127	336.758	354.067	9.453.535	2.644.908	20.688.696

During the 19th century, coffee became the main export product in Brazil. In table 2 we can see that this product represented only 19.8% of Brazilian exports in 1830, representing 67.7% of exports in the year 1890.

Source: Taunay, 1939, vol. 6, tome 4, pp. 267.

TABLE 2 – BRAZILIAN COFFEE EXPORTS, 1830-1890

	million bags of 60 kg	value in thousand of contos	value of the bag in 1,000 £	value of the bag in réis ⁷³	value of the bag in gold	% of total exports
1830	480	6.954	663	14\$490	£ 1,38	19,8
1839- 1840	1.383	20.176	2.657	14\$590	£ 1,92	46,7
1849- 1850	1.453	22.838	2.452	15\$718	£ 1,69	41,5
1859- 1860	2.524	60.238	6.289	23\$866	£ 2,49	53,3
1869- 1870	3.802	90.518	6.409	23\$808	£ 1,68	39,1
1879- 1880	2.618	126.260	11.237	48\$230	£ 4,29	56,8
1890	5.109	189.894	17.850	37\$168	£ 3,49	67,7

⁴ Note about the Brazilian coin of the period: “The type of coin in Brazil was, until 1942, the mil-réis. One thousand-réis it was written \$1000. The visionary coin was the real (in the plural réis), 1.000 which constituted the mil-réis. Two hundred réis, so, it was written \$200. (...) It was used “conto” to talk about big quantities in money. It equaled 1.000 mil-réis and was written \$1:000000 (Dean, 19-?, pp. 7).

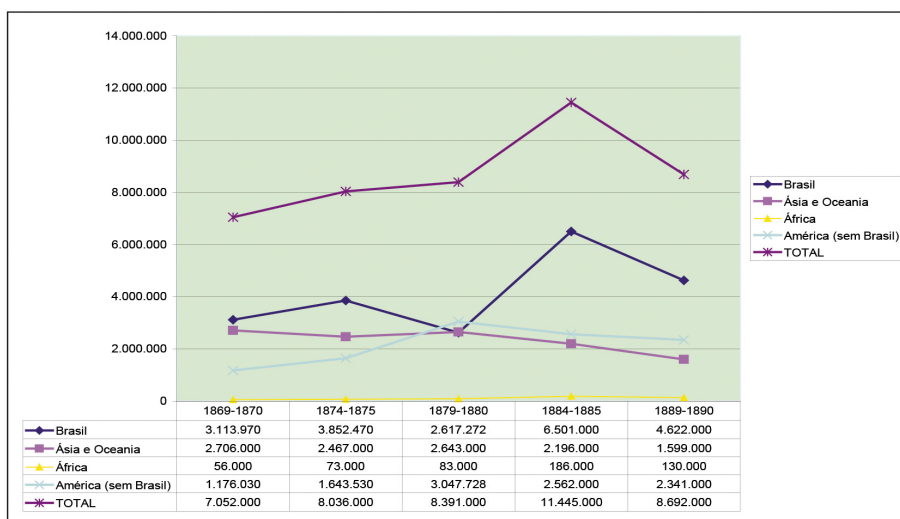

Figure 1– WORLD COFFEE PRODUCTION, 1869-1890

Source: Taunay, 1939, vol. 6, tome 4, pp. 247.

Table 3 shows the Brazilian production of coffee compared to other continents producers of this product. From a position of producing practically the same as Asia and Oceania in 1869-1870, Brazil progressively became the world's largest producer in the following decades. This production was mainly directed to the North American market, as can be seen in table 3.

Source: Taunay, (1939, vol. 6, tome 4, pp. 133).

Ps.: in bags of 60 kilos.

**TABLE 3 – MAIN
DESTINATIONS OF COFFEE
EXPORTS FROM BRAZIL,
1877-1882**

	EUA	Europa
1877	1.710.073	1.136.812
1878	1.670.383	1.360.816
1879	2.283.545	1.251.638
1880	1.886.857	1.676.197
1881	2.241.967	2.135.442
1882	2.459.132	1.741.458

In relation to foreign investments, the predominance of English capital is characterized. From the period 1860 to 1875, the investment was still small, in comparison with later periods. Railways, banks and insurance companies accounted for almost 70% of the capital invested, with British firms representing around 94% of the capital invested. The construction of the São Paulo Railway, with an investment of 2,000,000 pounds and the Great Western of Brazil Railway Co., with an initial investment of 300,000 pounds, is from this period. In addition to the railroads, banks such as London and London Bank (1,000,000 pounds in 1871), The London and River Plate Bank (600,000 pounds in 1862) and the British Bank of South America (650,000 pounds in 1863) were established. Twenty-one insurance companies were also installed, which dedicated themselves to ensuring the transport of goods and to ensuring plantations against fires (Castro, 1979, pp. 32-35).

In the basic services sector, the rise of gas companies stood out, with about 58% of investments in the period. The first urban railway companies, such as the Botanical Garden Railroad (1.4 million pounds in 1868) in Rio de Janeiro and the Brazilian Street Railway Co, Ltd. (100,000 pounds in 1869) in Recife (CASTRO, 1979, pp. 35-36) and The Brazilian Submarine Telegraph Co was also installed. (£ 1,000,000 in 1873), "... which in 1889 merged with the Western Telegraph Company. Until 1907, this company would monopolize Brazil's underwater cable service with the rest of the world "(Castro, 1979, pp.36).

In the period from 1876 to 1885, railroads, public works, import-export trade and sugar agro-industry accounted for 90% of capital inflows. The largest investors were England, which accounted for 88% of the investment and France with 10% (Castro, 1979: 41).

Even in São Paulo, which carried out most of the railroads with local capital, foreign capital was present. In addition to controlling the more strategic (and therefore profitable) part of the São Paulo rail network, the connection between Jundiaí and the port of Santos, foreign capital was present in the form of loans contracted by the São Paulo railways:

- São Paulo-Rio Railway - loan of 600,000 pounds in 1874 and 164,200 pounds in 1870;
- Companhia Paulista - 150,000 pounds in 1878, besides the loan for the purchase of Rio Claro Railway, in 1892;

- Companhia Mogiana - 473,700 pounds in the late 1880s;
- Companhia Sorocabana - 230,000 pounds in 1877;
- Ituana Company - 150,000 pounds in 1888 (Castro, 1979, pp.43).

In the period after 1886, the boom of the export economy, the sectors linked to the current functioning of export activities receive the most investments. The transport infrastructure is already constituted, receiving less resources.

2.1. The coffee capital

It is necessary to emphasize the importance of the coffee capital, since its development in the country was responsible for the realization of the Brazilian position in the international division of labor and the progressive modernization of Brazilian society that led to the industrialization of the country.

The year 1850 is usually established as a symbolic date of the beginning of modernization in Brazil, and the main milestone in the process of transformation of Brazilian society is the War of Paraguay, which began in 1865: "... at its end, Brazil faced a period characterized by attacks, increasingly violent, directed against the traditional community. Slowly, the old [conservative] building began to crumble, and within twenty years some of the thicker beams of conservatism had given way" (Graham, 1973, pp. 31).

The Brazilian insertion in the world economy takes place through the cultivation of coffee, since the industrialization of Great Britain and other countries increased the demand for raw materials. The prosperity brought by the coffee highlights a new social grouping, which differed from the old rural aristocracy because they originated from a small and relatively disadvantaged group of peasants and merchants, who had their property as capital and no longer as an objective of social position (Graham, 1973, pp. 39).

This new posture of coffee growers from São Paulo, which opposed the more traditional position of coffee farmers in Rio de Janeiro, made the coffee capital of São Paulo assume characteristics of agrarian capital, industrial capital, banking capital and commercial capital:

In the coffee economy, characterized by a still weak degree of capitalist development, these different functions are brought together by the coffee capital and do not define (at least directly) relatively autonomous class fractions: there was no coffee bourgeoisie, but a coffee bourgeoisie exercising multiple functions (Silva, 1976, pp. 60, our translation).

There is a domination of commercial capital. A distinction that determined two well-defined layers of the coffee bourgeoisie:

The great capitals - that is, the upper stratum of the coffee bourgeoisie - fundamentally defined a commercial bourgeoisie. The middle capital - that is, the lower strata of the coffee bourgeoisie - defined above all an agrarian bourgeoisie, whose weakness (brought about by the weak development of capitalism at the level of production) brought it closer to a simple class of landowners (Silva, 1976, pp. 61, our translation).

This division, first, theoretical, helps to understand the concrete reality, because such capitals do not exist autonomously. This preponderance of commercial capital is the result of the poor development of capitalist production relations in the nineteenth century: "... in Brazil, commercial capital does not present itself in an autonomous way as pure commercial capital; it directly dominates production and submits it to its demands. In other words, capitalist accumulation takes place mainly at the level of trade, which leads to a slower development of the productive forces" (Silva, 1976, pp. 61-62).

Because of these characteristics of the coffee economy, it was the basis for the industrialization of the country, first because it provided "... the most basic prerequisite of an industrial system - the monetary economy" (Dean, 19- ?, pp. 10). Wilson Cano is also part of this perspective by analyzing the coffee economy as a complex, with several integrated activities working together. In the case of the São Paulo's coffee complex, where the main and predominant element is coffee, the main components were: a) the coffee producing activity; b) agriculture producing food and raw materials, divided into one segment within the coffee property and another outside the coffee producing property for the market; c) the industrial activity, di-

vided into three segments: the production of coffee processing equipment, the jute bag industry for the packaging of coffee and other manufacturing industries, especially textiles; d) the implementation and development of the São Paulo railway system; e) the expansion of the banking system; f) the activity of the export and import trade; g) the development of port infrastructure, warehousing, urban transport and communications activities, as well as those inherent to urbanization itself, such as commerce; h) State activity in its various instances, from the point of view of public spending (Cano, 1975, pp. 17-21).

These elements are articulated in the formation of the coffee complex and are influenced by the following variables: a) the migratory movement; b) the availability of land; c) balances of trade balance with the outside and with the rest of the country; d) external capital; e) tariff, monetary, exchange, and policies for the defense and valorization of coffee (Cano, 1975, pp.21).

The interrelationship of the components and variables mentioned had the effect of reducing production costs and increasing effects of the level of productivity, expansion of the surplus, expansion and diversification of the investment and expansion of the market. "These effects were, therefore, generators of economies of scale and external economies, at the same time as they mutually expanded the market and provided for a broad accumulation of capital, diversifying the complex" (Cano, 1975, pp.22).

It is also very important to highlight the issue of labor in the coffee complex:

As for the São Paulo slave complex, its summary treatment is because, in fact, the plantations of the paulista west only gain greater expression in the period of 1876-1883, when the new planting duplicates the small stock of productive coffee trees, which was 106 million in 1880. This period already clearly showed that the transition to the wage-labor system was under way. Although the number of slaves was higher than the number of immigrants, the proportion of captive and immigrant stock declined rapidly. From 15: 1 in 1874, it rose to 8: 1 in 1880, reaching 6: 1 in 1883 and 3: 1 in 1885, the number of slaves was reduced to just over half, while that of migrants quadrupled (Cano, 1975, pp. 22-23, our translation).

This exhibition on the coffee complex helps us to understand the interrelations that were established within the coffee economy, in which the railways played the leading role. Coffee was being sold, and the whole technological package supplied by the dominant power, England, including railroads, was being bought at wholesale.

Another point that is raised here is the ideological question of modernization. To justify the insertion of the country into the world system as supplier of raw materials and consumer of products and technology of England, it was also sold the idea of entering a new era, the modernity era. The cultural interpretation of modernization saw it as a conflict between elites, “enamored” with the modernization that took place in Europe, the United States, and therefore unconditional defenders of it, and the great majority of the population, preferably the popular classes. However, it included some plots of the elite that recognized the threat implicit in the wholesale import of modernization and the capitalism that accompanied it, as advocated by E. Burns (1979).

3. Final conclusions

In the present work, we try to demonstrate that the railway implantation in Brazil in the nineteenth century and coffee production are phenomena associated with the world-system of that period. In the specific case of the São Paulo’s province, the construction of railroads was associated to the coffee culture. Railway technology came from the hegemonic center of the period, England. This is also the source of many of the funding used to finance the railway’s deployment as well as coffee exports, which were mainly in Europe and the US. That is why the insertion of the Brazilian and Paulist process into a larger one, which covered almost the entire world and was commanded by the hegemonic power, England. In the case of Brazil, insertion into the world system of the second half of the nineteenth century occurs in a subordinate position, as a peripheral country of the world economy, a producer of coffee and other primary products and an importer of industrialized products, including all technology railways.

References

- Burns, E. B. (1979), "Cultures in conflict: the implication of modernization in Nineteenth-century Latin America", in Bernhard, V. (ed.), *Elites, masses, and modernization in Latin America, 1850-1930*. University of Texas Press, Austin, Londres, pp. 11-?.
- Cano, W. (1975), *Raízes da concentração industrial em São Paulo*. Difel, São Paulo.
- Castro, A. C. (1979), *As empresas estrangeiras no Brasil: 1860-1913*. Zahar Editores, Rio de Janeiro.
- Dean, W. (19-?), *A industrialização de São Paulo*. Difel, São Paulo, 3. ed.
- Graham, R. (1973), *Grã-Bretanha e o início da modernização no Brasil, 1850-1914*. Brasiliense, São Paulo.
- Luz, N. V. (1978), *A luta pela industrialização do Brasil*. Ed. Alfa Omega, São Paulo.
- Silva, M. W. (2008), *A formação de territórios ferroviários no Oeste Paulista, 1868-1892*. Universidade Federal do Rio de Janeiro, Programa de Pós-Graduação em Geografia, Rio de Janeiro.
- Silva, S. (1976), *A expansão cafeeira e origens da indústria no Brasil*. Ed. Alfa Omega, São Paulo.
- Taunay, A. d'E. (1939-1943), *História do café no Brasil*, Departamento Nacional do Café, Rio de Janeiro, 15 vols.
- Wallerstein, I. (2006), "A análise dos sistemas-mundo: a segunda fase", in Wallerstein, I, *Impensar a ciência social: os limites dos paradigmas do século XIX*, Idéias e Letras, São Paulo, pp. 305-312.

ГЕОГРАФСКО ОБРАЗОВАНИЕ И ПРОСТРАНСТВЕНИ ОБРАЗИ

GEOGRAPHICAL EDUCATION AND SPATIAL IMAGES

11. ГЕОГРАФСКОТО ОБРАЗОВАНИЕ В АРЖЕНТИНА. МЕТОДИЧЕСКИ АСПЕКТИ

Стела Дерменджиева, Великотърновски университет¹
Тамара Драганова, Великотърновски университет²

GEOGRAPHIC EDUCATION IN ARGENTINA. METHODOLOGICAL ASPECTS

Stela Dermendzhieva, University of Veliko Tarnovo³
Tamara Draganova, University of Veliko Tarnovo⁴

Abstract. The article presents the university geographic education in Argentina. The Universities in Argentina have been examined - number, training for teachers of geography and geography profession. The curricula of the three universities were investigated. The main features of the university training by professions of geographer and geography teacher are outlined.

Keywords: university geographic education, curricula, bachelor's degree, expected results, Latin America

„Най-важната задача на цивилизацията е да научи човека да мисли.“

Т. А. Едисон

¹ Професор д-р, Катедра география, Исторически факултет, stellamalcheva@abv.bg

² Асистент д-р, Катедра география, Исторически факултет, tamara_draganova@mail.bg

³ Professor, PhD, Dept. of Geography, Faculty of History, stellamalcheva@abv.bg

⁴ Assistant Prof., PhD, Dept. of Geography, Faculty of History, tamara_draganova@mail.bg

В сравнителното географско образование като научно направление науката и университетската дисциплина са изведени като концептуални идеи на академичното географско образование.

Настоящото изследване има за цел да обогати научното познание за ситуационното състояние на университетската образователна рамка в обучението по география в бакалавърска степен в Аржентина. В страната география се изучава в 21 Университета. – Таблица 1. В повечето от тези университети географското образование обхваща 4 и 5 годишно обучение в бакалавърски програми.

УНИВЕРСИТЕТИ В АРЖЕНТИНА ПРЕДЛАГАЩИ ОБУЧЕНИЕ ПО ГЕОГРАФИЯ

№	ИНСТИТУЦИЯ	ЩАТ	ГРАД	ОФИЦИАЛЕН САЙТ
1.	Universidad Nacional de Catamarca, Geografia	Catamarca	Catamarca	http://www.huma.unca.edu.ar/
2.	Universidad Nacional de Cuyo, Departamento de Geografia	Mendoza	Cuyo	http://ffyl.uncu.edu.ar/index.php?id_rubrique=80
3.	Universidad Nacional de Formosa, Profesorado en Geografia	Formosa	Formosa	http://www.buscouniversidad.com.ar/carreras-profesorado-en-geografia-en-universidad-nacional-de-formosa-3489.html

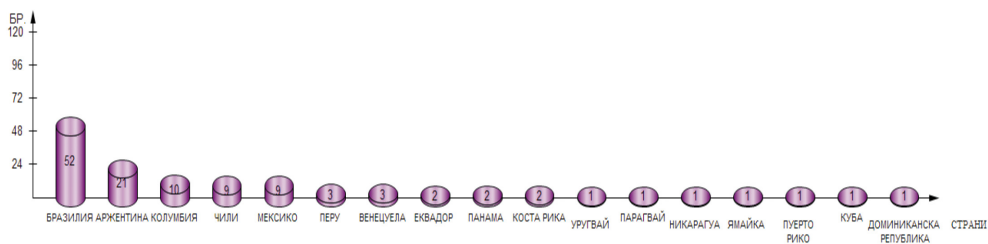
4.	Universidad Nacional de La Plata, Departamento de Geografia	Buenos Aires	La Plata	http://www.unlp.edu.ar/index.php?pagina=posgrado.htm&camino=POSGRADO
5.	Universidad Nacional de Mar del Plata, Geografia	Buenos Aires	Mar del Plata	http://www.mdp.edu.ar/humanidades/geografia/
6.	Universidad Nacional de Río Cuarto, Departamento de Geografia	Cordoba	Río Cuarto	http://www.unrc.edu.ar/unrc/facultad_humanas.htm
7.	Universidad Nacional de San Juan, Department of Geography	San Juan	San Juan	http://ffha-unsj.net/geo/planes.htm#LICENCIATURA EN GEOGRAFÍA
8.	Universidad Nacional de Tres de Febrero, Ciencias Sociales	Buenos Aires	Tres de Febrero	http://www.untref.edu.ar/carreras_de_grado/geografia.htm
9.	Universidad Nacional de Tucumán, Geografia	Tucuman	Tucumán	http://www.filo.unt.edu.ar/alumno/alumnos_geog_prof.htm

10.	Universidad Nacional del Centro de la Provincia de Buenos Aires, Departamento Socioterritorial	Distrito Federal	Provincia de Buenos Aires	http://www.unicen.edu.ar/
11.	Universidad Nacional del Sur, Departamento de Geografía	Buenos Aires	Bahía Blanca	http://www.uns.edu.ar/departamentos/index.asp?dependen=12
12.	Universidad de Buenos Aires, Departamento de Geografía	Distrito Federal	Buenos Aires	http://www.cnba.uba.ar/acad/geografia/index.php
13.	Universidad del Salvador, Escuela de Geografía y Ciencias Ambientales	Distrito Federal	Buenos Aires	http://www.salvador.edu.ar/ua171-22.htm
14.	Universidad Católica de Santiago del Estero	-	-	http://www.ucse.edu.ar/web/index.html

15.	Universidad Nacional de la Patagonia San Juan Bosco	-	-	http://www.unp.edu.ar
16.	Universidad Nacional del Comahue	-	-	www.uncoma.edu.ar
17.	Universidad Nacional del Litoral	-	-	http://www.unl.edu.ar
18.	Universidad Nacional del Nordeste	-	-	www.unne.edu.ar
19.	Universidad Nacional de la Pampa	-	-	www.unlpam.edu.ar
20.	Universidad Nacional de Luján	-	-	www.unlu.edu.ar
21.	Universidad Nacional de Córdoba	-	-	www.unc.edu.ar

Таблица 1

Общо в Латинска Америка има повече от 120 университета, в които се изучава в бакалавърска степен география и има катедри по география (фиг. 1). Най-много са университетите в Бразилия и Аржентина, следвани от групата на Колумбия, Мексико и Чили.

Фиг. 1. Разпределение по абсолютни стойности на университетите и катедрите по география в страни от Латинска Америка

В изследването представяме диверсификационните модели на географското обучение по учебни програми за професията географ и учител по география в следните Университети:

- Национален Университет „*Mar del Plata*”, гр. Мар де Плата;
- Национален Университет „*La Plata*”, гр. Ла Плата;
- Национален Университет „*Tucumán*”, гр. Тукуман.

В Националния Университет Mar del Plata се провежда обучение по география във Факултет по хуманитарни науки, Катедра География с географско обучение по области: физико-природно, социално, инструментално-оперативно и териториално. [1] Областите са научно композирани от техните теоретични характеристики и академична организация, координирани от специфичната географска рамка, включваща и обучението за учители по география.

Структурата на учебните програми обхваща различните области на географското познание, а учителската правоспособност е съобразена с учебните програми в средните училища.

Акцент и значително място в структурата на програмите е поставен на Аржентина и Латинска Америка, което е непосредствената и приоритетна референтна рамка, без да се избягват и други пространствени връзки. Във всяка от областите присъства учебно съдържание за Аржентина.

Предлаганият професионален профил за географско образование обхваща различните теоретико-методологични подходи и удовлетворяване на разнообразието от интереси и мотивации, работа в области като изследване, планиране, управление и консултиране.

Професионалният профил за учител по география и свързаните с него учебни дисциплини е детерминиран дедуктивно-индуктивно, базиран на четири основни очаквани резултата, два от които са пряко обвързани с професията – учител по география:

- да познава и разбира понятията и основните идеи на различните дисциплини и школи във физическата и социалната география;
- да познава основните процеси, свързани с организацията на световното пространство, особено по отношение на Аржентина и Латинска Америка;
- да знае учебните програми и оценява процеса на преподаване и учене;
- да избира и използва творчески методи на преподаване, необходими за постигане на целите. [1, 2]

Професионалният профил за географ включва първите два резултата от профила на учителя по география и четири допълнителни очаквани резултата на ниво изследване, планиране, управление, консултиране по задачи и проблеми, свързани със взаимоотношенията между пространството и обществото и организацията на антропогенната дейност на дадена територия.

Очакваните резултати изискват от обучаемите предлагане, разработване, оперативен дизайн, управление и реализиране на научноизследователски проекти, тяхното представяне чрез различни форми за експониране на получените резултати.

И за двата професионални профила е определено обучение по 27 учебни дисциплини, декомпозирани по научни области (табл. 2), включващи задължително и чуждоезиково обучение по английски език. Обучението за учител по география се отличава с дидактически блок от учебни дисциплини и завършва с провеждане на преподавателска практика, за разлика от географския профил, при който всеки студент завършва обучението чрез защитаване на изследователска теза.

**БЛОКОВО-ПРОГРАМНА РАМКА ПО ПРОФЕСИОНАЛНИ
ПРОФИЛИ НА ОБУЧЕНИЕ ПО ГЕОГРАФИЯ В НАЦИОНА-
ЛЕН УНИВЕРСИТЕТ MAR DEL PLATA**

№	ПРОФЕСИОНАЛЕН ПРОФИЛ ЗА УЧИТЕЛ ПО ГЕОГРАФИЯ	№	ПРОФЕСИОНАЛЕН ПРОФИЛ ЗА ГЕОГРАФ
1.	Въведение в географията	1.	Въведение в географията
2.	История на икономиката на Аржентина	2.	История на икономиката на Аржентина
3.	Социология	3.	Социология
<i>ИНСТРУМЕНТАЛНО-ОПЕРАТИВНА ОБЛАСТ</i>			
4.	Картография	4.	Картография
5.	Принципи на математиката и информатиката	5.	Принципи на математи- ката и информатиката
6.	Аерофото-интерпретативно наблюдение (аерофото-дис- танционно наблюдение)	6.	Аерофото-интерпрета- тивно наблюдение (ае- рофото-дистанционно наблюдение)
7.	Статистика	7.	Статистика
<i>ОБЛАСТ НА ФИЗИЧЕСКАТА ГЕОГРАФИЯ</i>			
8.	Геоморфология	8.	Геоморфология
9.	Основи на климатологията и екологията	9.	Основи на климатоло- гията и екологията
10.	Хидрология (континенти и морета)	10.	Хидрология (континенти и морета)
<i>ОБЛАСТ НА ИКОНОМИЧЕСКАТА ГЕОГРАФИЯ</i>			
11.	Социална география	11.	Социална география
12.	Икономическа география	12.	Икономическа география
13.	Политическа география	13.	Политическа география
14.	Политика и икономика на природните ресурси	14.	Политика и икономика на природните ресурси

15.	География на урбанизирани-те райони (градска география)	15.	География на урбанизирани-те райони
16.	География на селските райони (селска география)	16.	География на селските райони
Териториална област		17.	Теория и методи на географските изследвания
18.	Териториални проблеми на Аржентина	18.	Семинар за използване на земята и териториално планиране
19.	Териториални проблеми на Латинска Америка	19.	Семинар – природни ресурси
20.	Социално-териториална зона I (източна)	20.	Елементи на икономиката
21.	Социално-териториална зона II (западна)	21.	Избираема учебна област – физическа география
22.	Избираема учебна област – физическа география	22.	Избираема учебна област – социална география
23.	Избираема учебна област – социална география	23.	Избираема учебна област – териториална география
Чуждоезиково обучение – английски език		24.	Факултативно обучение по области - физическа, социална и инструментално-оперативна география
25.	Образователни проблеми	25.	
26.	Юношество, образование и култура	26.	
27.	Институционално управление	27.	
28.	Обща дидактика	Ниво на чуждоезиково обучение - английски език	
29.	Специална дидактика и преподавателска практика	Изследователска теза	

[2]

Таблица 2

Извън програмната рамка на обучението по география на студентите се предлагат и други допълнителни учебни дисциплини: демография, геология, педология (почвознание), антропологични проблеми, семинар по околна среда и управление на околната среда, семинар по териториално управление и администрация, физическа география на Аржентина и други.

Специфика в обучението по география и за двете професионални направления е свързана с избора на корелативни (интердисциплинарни) учебни блокове, които съдържат дисциплини по съответните научни области.

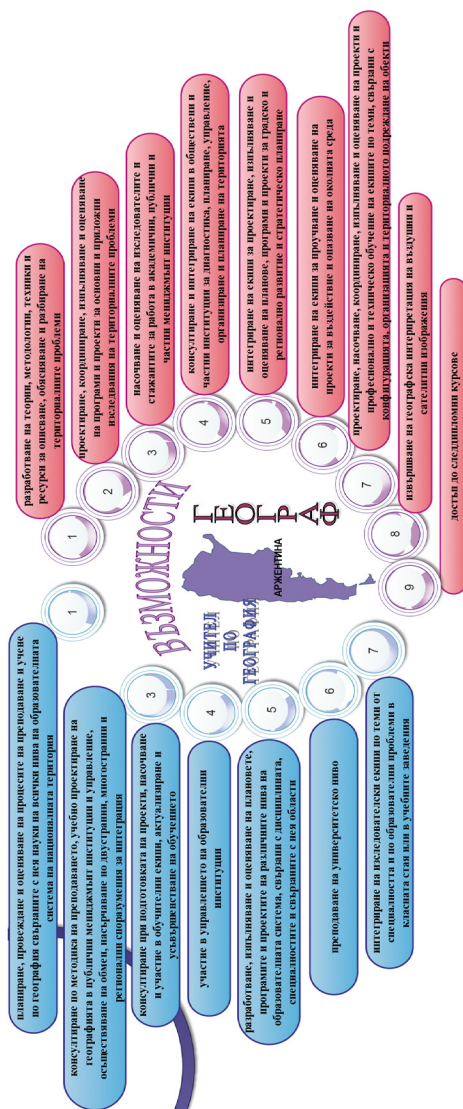
Учителският профил по география съдържа педагогически блок с разширено обучение за образователната система, учебните програми, институционалното управление, обща дидактика и други.

В Националния Университет „Ла Плата” – Буенос Айрес, Факултетът по хуманитарни и образователни науки предлага обучение по география и за учители по география, отново с отделни учебни програми, с ясно детерминирани цели и възможности за развитие (фиг. 2).

Те съдържат специфични характеристики, които определят професионалния профил. До втората учебна година се изучават едни и същи дисциплини по учебните програми, но след втората година има дефиниране (фиг. 3).

За учителския профил са въведени педагого-психологически блок от предмети с ясно дефинирани цели и възможности (фиг. 1).

Особеност е изборът на един допълнителен предмет за изучаване в четвъртата година, който може да бъде по предложение на катедрата, на факултетата или на друг факултет. В петата година се акцентира и на чуждоезиковото обучение, като се дава възможност за избор и изучаване на две нива.

Фиг. 2. Модел на обучителните възможности по професионални направления [4, 5]

Обучението по професионално направление география предвижда голяма избиращателност на допълнителните предмети в трети и четвърти курс, като част от тях се отличават с повтаряемост на темите (фиг. 3).

Разпределението им за година не е стационарно и студентите могат да променят реда и разпределението на някои курсове в граници-

те на съответната система. Обучението за професията географи цели създаване на професионалисти, способни да идентифицират различните компоненти на територията във физически, социално-икономически, политически и екологични аспекти; нейната динамика, еволюция и интеграция, разработване и прилагане на специфични методи и техники за анализ и картографско представяне, които му позволяват да предложи жизнеспособни алтернативи за пространствена организация и насърчаване на развитието на обществото. [4]

Особеност в процеса на обучение е възможността студентите да променят реда и разпределението на някои курсове, съобразно възможностите и границите на съответната система. Акцентът в обучението на бъдещите учители е справянето с критични и провокативни проблеми, възникнали в процеса на преподаване на географските и социалните науки, резултат от промените в образователната система чрез прилагане на федералния закон за образованието. [5]

Условие за обучението, определено от общата ориентация на учебния план по отношение на формирането на знания и умения у бъдещите учители е транспониране във всички теми и специфични знания за развиване на професионалната и академична диверсификация, интегрирано развитие, в което трите насоки - преподаване, академични изследвания и специфична професионална дейност, съответстват и осигуряват непрекъснато обратна връзка.

Обучението за учители по география отговаря на новите изисквания за преподаване, следващо приложната линия за интегрална организация със силно епистемологично позоваване на географията като критическа социална наука, отворена за диалог с другите дисциплини, които съставят този сектор на човешкото знание. [5]

Важен аспект, в който се отличава университетското географско образование в Аржентина е завършването, което се реализира чрез провеждане на изследователска работа и защитаване на окончателна теза.

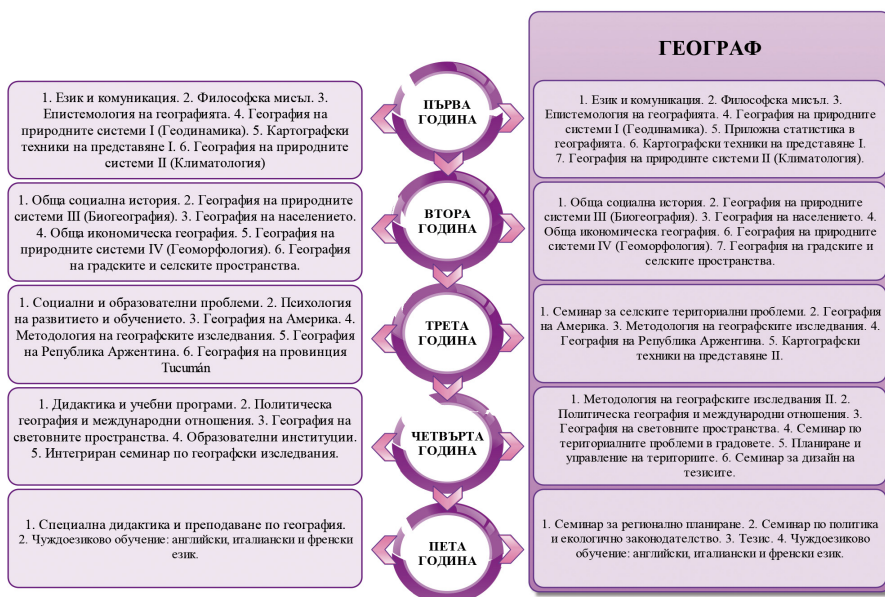
В Националния Университет „Тусумán” се обучават студенти в бакалавърска степен за професията географ и учител по география с 5 годишен цикъл на обучение. Обучението по учебни програми е диференцирано за професията географ и за учител по география към Факултета по философия и литература. Подготовката на бъдещите учители включва базови обучителни цели:

- преподаване на учебното съдържание, методите и техниките на географската дисциплина в рамките на непрекъснато актуализиране и ориентиране към новите географско-пространствени реалнос;
- обучение по нивата на аржентинската образователна система, съответстващи на третия цикъл от полимодулното основно и средно образование, висше образование (университетско и извън университетско) въз основа на солидно научно, педагогическо и дидактическо обучение по география;
- интегриране на интердисциплинарни екипи за анализ на пространствени, екологични и социално-икономически процеси и за тяхното адекватно приложение в образователната сфера;
- извършване на педагогически и техническо-професионални консултации в рамките на специалността на всички нива на образователната система;
- интегриране на екипи за управление и академично ръководство в сферата на образователната система, в която развива своята педагогическа и професионална работа;
- провеждане на географско изследване, извършено във формална среда. [6]

Бакалавърът по география е обучаван в различни подходи и научно обяснение за географската реалност; разработване и потвърждаване на хипотези и управляване методите и техниките, които му позволяват да участва в разрешаването на проблемите, изисквани от обществото, чрез изследване и предлагане на географски услуги; интегриране на мултидисциплинарни изследователски екипи и планиране в организации и институции от публичната и/или частната сфера; участва в разработването, насочването, изпълнението и оценката на изследователските планове и програми, отнасящи се до различните географски проблеми, особено тези, свързани с териториалното устройство и въздействието върху околната среда; представяне на теоретичните постижения на специалността. [6]

Сравняването на двете учебни програми показва влиянието на факултетната насоченост чрез въведен курс по език и комуникация (фиг. 4).

Учителският модул включва психолого-педагогически дисциплини в последните три години от обучението, като през първите две години курсовете са еднотипни за двете професии.

Фиг. 4. Структурно-съдържателен модел на обучението по география и учител по география в Национален Университет „Tusumán“ по учебни програми [6]

В повечето от университетите, в които се обучават студенти по професия – учител по география последната година включва педагогическа практика. Обучението по география и за учител по география в Аржентина принципно е базирано на 4 и 5 годишно обучение, като преобладава петгодишния цикъл на обучение.

По брой на университетите, в които се изучава география Аржентина се нарежда на второ място след Бразилия сред страните от Латинска Америка.

Специфика на университетското географско образование е модулното макро- обучение по природна, икономическа и обществена география с голям период на изучаване и хорариум.

И при трите изследвани университета се изисква обучение на чужд език и това принципно е позиционирано в последната пета година от обучението.

Обучението по професията географ задължително завършва с изследователска работа и защита на тезис.

Важен момент в обучението на бъдещите учители е изучаването на дисциплина, която проследява историята и развитието, политиката на образователната система в Аржентина, познаване на образователните институции и тяхното управление. Например: *„Образователни институции“*, *„История, политика и управление на аржентинската образователна система“* и др.

Литература

<http://www.mdp.edu.ar> - Национален Университет Mar del Plata, Аржентина - [10.03.2018].

<http://www.mdp.edu.ar/humanidades/geografia/planestgeo.htm#profesorado> – Катедра География, Национален Университет Mar del Plata, Аржентина - [10.03.2018].

<http://www.fahce.unlp.edu.ar> - Национален Университет „Ла Плата“, Буенос Айрес, Аржентина - [10.03.2018].

<http://www.fahce.unlp.edu.ar/academica/areas/geografia/carreras/licenciatura-en-geografia> - Учебна програма по география, бакалавърска степен, Национален Университет Ла Плата, Аржентина - [10.03.2018].

<http://www.fahce.unlp.edu.ar/academica/areas/geografia/carreras/profesorado-en-geografia> - Учебна програма за учител по география, бакалавърска степен, Национален Университет Ла Плата, Аржентина - [10.03.2018].

<http://filo.unt.edu.ar/geografia/> - учебни програми по география и учител по география, Национален Университет „Тусумán”, Аржентина - [10.03.2018].

ГЕОГРАФСКА ХАРАКТЕРИСТИКА НА СУРИНАМ

Цветана Иванова, Софийски университет¹

GEOGRAPHIC PATTERNS OF SURINAM

Tsveta Ivanova, Sofia University²

Abstract. The aim of this article is to present the characteristics of Suriname – a country in South America. The paper begins with its geographical location and its potential with regard to nature and resources. The history of Suriname is presented followed by characteristics of its population and politics. At the end, it is examined the country's economy.

Keywords: Patterns, Geography, Surinam

1. Географско положение. Суринам³ е една от най-малките страни в Южна Америка, но населението ѝ е едно от етнически най-разнообразното в региона. Разположена е в североизточната част на Южна Америка. Има територия от 163 820 km² и население от 585 824 души. Граничи с Френска Гаяна на запад, с Гаяна на изток, на юг с Бразилия и на север с Атлантическия океан. Бреговата линия на Суринам е с дължина 386 km. От север на юг страната се простира на повече от 400 km.

¹ Докторант в катедра Регионална и политическа география, Геолого-географски факултет, georgieva.tsveta@abv.bg

² PhD student, Dept. Regional and Political Geography, Faculty of Geology and Geography, georgieva.tsveta@abv.bg

³ Името на страната идва от индианското племе суринами, които са най-ранното известно население в района.

Фиг. 1. Географска карта на Суринам

източник: <http://www.mappery.com/map-of/Suriname-Map>

Наследство от колониалния период са териториалните спорове със съседите ѝ Гаяна и Френска Гияна. Суринам оспорва границата с Гаяна по поречието на река Курантин. Претендира за цялата река и по този начин гледа на западния ѝ бряг като на граница, докато Гаяна твърди, че талвегът е граница. Спорна с Френска Гияна е територията между реките Итани и Марони.

2. Природни условия и ресурси. Територията на Суринам може да се раздели на два основни географски региона: низини на север и гъсти екваториални гори и савани на запад и юг. Крайбрежната низина на страната е тясна и частично заблатена, отделена от океана чрез система от диги. Във вътрешността на страната има много на брой планински хребети с малка надморска височина. Те са части от Гвианска планинска земя и най-високата им точка е вр. Юлиана (1 280 м) в планината Вилхелмина. От полезните изкопаеми се срещат: боксит, злато, каолин, никел, мед, платина, желязна руда, нефт и природен газ. Климатът е субекваториален. Има два сезона – сух и влажен. Средните месечни температури са 26-28°C. Валежите достигат 2300-3000 mm. Страната е много богата на води. Реките са пълноводни, плавателни в долните си течения. По-големи са Курантин (по нея преминава границата с Гаяна), Копенаме, Суринам, Марони (формира границата с Френска Гияна) и Сарاماка. Основните сури-

намски реки текат на север към Атлантическия океан и имат голям хидроенергиен потенциал. На река Суринам е построена ВЕЦ. Има и множество езера. Едно от най-големите и красиви езера в Южна Америка е Бломешайн.

Обработваемите земи са само 1% от територията на страната и са разположени най-вече в северната част върху рекултивирани от диги и дренажи земи, които формират основно новата крайбрежна низина. Основни земеделски култури са ориз, захарна тръстика, цитрусови плодове, кафе, какао и банани.

Около 90% от площта на Суринам са заети от влажни екваториални гори, състоящи се от повече 1 000 дървесни вида. Около 14 % от територията на Суринам е част от национални паркове и природни резервати. През 1998 г. в централната част на страната се създава Централния природен резерват на Суринам, обхващащ близо 1 600 000 ha. Това е една от най-големите защитени територии на влажни екваториални гори в света и е обявена от ЮНЕСКО за обект на световното наследство през 2000 г.

Екваториалните гори са дом на огромен брой бозайници (маймуни, диви прасета, броненосци, ленивци, тапири, оцелоти, ягуари, морски крави), влечуги (алигатори, игуани, боа), птици (колибри, папугали, лешояди), земноводни и други. На запад пък има предимно мангрови гори, които са важни за размножаването на стотици животински видове. Плажовете в източната част на крайбрежието са места за размножаване на морски костенурки, които са защитен вид. Около 350 вида риба обитават крайбрежията и реките.

3. История. Суринам е обитаван от 3 хиляди години пр. Хр. Първите познати заселници на района са суринените. По късно се заселват южноамериканските индиански племена араваки, кариби, варау, америдиан. Първите европейци, които достигат до района на днешен Суринам (северният бряг на Южна Америка), са испанците от експедицията ръководена от Алонсо де Охеда (1499–1500 г.), в която взима участие и Америго Веспучи. Плават покрай североизточните брегове на Южна Америка от устието на река Ориноко до Амазонка и на връщане откриват о. Кюрасао. Малко по-късно до земите на днешен Суринам достига и експедицията ръководена от Висенте Янес Пинсон. Испанците отминават североизточните брегове на Южна Америка,

тъй като там няма високоразвити индиански култури и следователно злато. Едва в края на XVI век нидерландци, англичани и французи започват да проявяват интерес към Гвиана⁴. Започнали да се носят слухове, че в този район се намира богатството от злато на Елдорадо. Европейците не намерили злато, но основали търговски фактории. Първите опити за заселване на района от европейците не били много успешни. Индианските нападения и болести унищожават част от първоначалните колонии. През 1602 г. започват да се заселват нидерландци в района на реките Есекуебо, Курантин и Кайен. Нидерландските колонисти търгуват с местното индианско племе америдиан и основават плантации за захарна тръстика, какао и други тропически суровини. Местното население е почти унищожено от внесените болести, поради което на нидерландците се налагат да внасят работна ръка от западноафрикански роби, за да строят диги и да работят на плантацията. През 1651 г. започва колонизацията на англичаните, които са изпратени от губернатора на Барбадос лорд Уилолби, по устието на река Суринам. Там те създават и първото постоянно европейско селище, плантации от захарна тръстика и тютюн на западния бряг на реката. Французите първоначално се установяват през 1624 г. в търговския пост Синомари, а по-късно и в Кайен (1643 г.). През 1667 г. Суринам е отстъпен на Нидерландия в замяна на Нови Амстердам (остров Манхатън и земите около днешен Ню Йорк) по силата на договора от Бреда, а на французите се отстъпва територията на изток от река Марони. Суринам е окупиран от англичаните през 1799 г., след като Нидерландия става част от Франция. С изключение на периода от 1802 до 1804 г. Суринам остава английска колония до 1816 г. Англичаните премахват търговията с роби и подобряват отношението към тях. След поражението на Наполеон и възстановяване на независимостта на Нидерландия, страната си връща колонията в Южна Америка. С договорът от Виена (1815 г.) се потвърждава суверенитета на Нидерландия над Суринам и на Франция на района на изток от река Марони. Великобритания откупува от нидерландците през 1831 г. Демерара, Бербиче и Есекуебо и формира колонията Британска Гвиана.

⁴ Гвиана произлиза от индианската дума за низина (guiana) и означава „земя на водата“ и се използва за означаване на района между реките Ориноко, Рио Негро и Амазонка. Днес обхваща страните Френска Гияна, Гаяна и Суринам.

Суринам се превръща в процъфтяваща плантационна колония. Захарта е основния износен продукт, а продукцията на кафе, какао, памук, индиго и дървесина придобиват значение през XVIII век. Малкото европейско население е предимно от нидерландски произход, но също така включва и французи, германци и англичани, както и еврейска общност, която идва от Португалия, Испания и Италия през Бразилия. По-голямата част от населението са роби, предимно от западното крайбрежие на Африка. През 1788 г. робите наброяват 50 хил. души от общият брой население от 55 хил. души. Робският труд е отменен едва през 1863 г., с което Нидерландия става една от последните страни, които го премахват. Бившите роби са поставени под държавен надзор и трябва да продължат да работят на плантациите за период от 10 години и единствената разлика е, че получават някакво възнаграждение през този период.

Освободените роби са заменени от наемни работници от Нидерландските Източни Индии (днешна Индонезия) и Индия. Между 1873 г. и края на Първата световна война 34 304 имигранти от Индия пристигат в Суринам. Вторият поток от имигранти пристига от Нидерландските Източни Индии и наброява приблизително 33 000 индонезийци (от остров Ява). Те работят в страната между 1890 и 1939 г. След приключване на договорите им за работа повечето азиатски имигранти остават в Суринам.

Икономиката на Суринам се трансформира в годините след Първата световна война, когато започват проучванията на природните ресурси. Добивът на каучук, злато и боксит става важно за развитието на икономиката на Суринам. Американската фирма за боксит Алкоа (Alcoa) получава правото да проучва голяма част от страната за период от 40 години. През 1916 г. Алкоа започва да разработва новооткритите ресурси от боксит в страната. Въпреки усилията за запазване на производството на плантациите, позицията на Суринам като доставчик на земеделска продукция намалява. През 1939 г. в страната пристига нидерландската минна компания Билинтон.

По време на Втората световна война Суринам е окупирана от американски войски, за да предпазят стратегически важната алуминиева индустрия от германците. По това време 75 % от вноса на боксит в САЩ идват от Суринам. След войната се възстановява нидерландското управление. Нидерландия започва да предоставя помощ за разви-

тието на Суринам през 1948 г., годината в която започват преговорите за вътрешна политическа автономия. С изключение на годините от 1799-1802 и 1804-1815, когато е под английско управление, Суринам остава под нидерландско управление до обявяването на независимостта му през 1975 г. и носи името Нидерландска Гвиана.

Първите политически партии се създават преди първите избори през 1949 г. и са организирани на етническа основа. Креолският елит създава Националната партия. Прогресивната народна партия организира работническата класа на креолите. Южноазиатците и индонезийците са групирани съответно в рамките на Обединената реформаторска партия (по-късно преименувана на Прогресивно реформаторска партия) и Индонезийската селска партия (сега се нарича Партия на националното обединение и солидарност). Всеобщото избирателно право е прието през 1948 г.

Суринам получава автономия във вътрешните си работи през 1954 г. След това Нидерландия продължава да изпраща помощ за развитие на страната. Въпреки тази помощ, темпът на икономически растеж не е висок. Едва през средата на 60-те години има по-високи темпове, когато има увеличение на производството на алуминий. Изборите от 1958 г. създават коалиционно правителство между Националната партия и Обединената реформистка партия. През 1961 г. е създадена лявата работническа партия Национална републиканска партия. Сред населението от Южна Азия става популярна Активната група. Коалицията между Националната партия и Обединената реформистка партия се разпада след изборите през 1967 г. Това довежда до коалиция между Активната група и Националната партия, но през 1969 г. правителството им пада. Коалиция е формирана между Обединената реформистка партия и Прогресивно националната партия, създадена от група интелектуалци напуснали Националната партия на Суринам. След изборите през 1973 г. правителството на Националната републиканска партия започва да преговаря с Нидерландия за независимост на Суринам. Преговорите са успешни и независимостта е обявена на 25 ноември 1975 г. Нидерландия се съгласява да подкрепя финансово младата държава в продължение на 10 години. Първият избран президент е д-р Йохан Фериър, а за първи министър-председател е избран Хенк Арон. След обявяването на независимостта голям брой от населението емигрира за Нидерландия. На 25

февруари 1980 г., пет години след обявяването на независимостта от Нидерландия, гражданското управление е заместено от военно, което обявява социалистически режим. Военният преврат е организиран от Деси Ботерсе и е подпомогнат от 15 военни. Разпуска се парламентът, политическите партии са забранени, отменена е конституцията, въвежда се извънредно положение в страната и се създава специален трибунал, който да разследва членовете на сваленото правителство. Бутерсе прокламира „програма за морално възстановяване на суринамската нация“. Превратът е одобрен и подкрепен от населението, защото вярват че новото правителство от военни ще сложи край на корупцията и ще подобри жизнения стандарт. След преврата Нидерландия първоначално приема новото правителство. Сътрудничеството продължава до 8 декември 1982 г., когато са избити 15 видни граждани. САЩ и Нидерландия незабавно преустановяват помощта си за развитие на Суринам. Бутерсе започва да национализира индустрията на Суринам. След това възникват големи икономически затруднения в страната (рязко спада производството) и започват стачки и протести на населението. Проблемите в Суринам се задълбочават и положението се усложнява и от започналата гражданска война между военните и противници на режима. През 1986 г. започва партизанска война срещу режима на Бутерсе, която е организирана от Рони Брунsvик. Той създава партизанска армия от марони, които действат в източната част на страната. Познати са като „командоси от джунглата“. За няколко месеца те успяват да дестабилизируют добива на алуминий и нефт. В отговор армията опустошава села и убива всеки предполагаем привърженик на Брунsvик. Хиляди марони бягат в съседна Френска Гияна.

Под международния натиск през 1987 г. Бутерсе се съгласява да възстанови конституцията и да се проведат демократични избори, при условие, че той остане начело на суринамската армия. Изборите на 30 септември 1987 г. са спечелени от Фонд за демокрация и развитие – коалиция на Прогресивната реформистка партия, Националната партия и Партията на националното обединение. На 24 декември 1990 г. е извършен така наречения „телефонен преврат“. Военните свалят от власт гражданското управление, на демократично избраното коалиционно правителство, но страната се завръща към демократичното управление след година, в отговор на политическия натиск от страна

на САЩ, Нидерландия, Франция, Организацията на американските държави и други международни организации. На 25 май 1991 г. се провеждат избори, които са спечелени от Новия фронт за демократично развитие, който се завръща на власт в Суринам. За президент е избран Роналд Венетиан. Новото правителство бързо приема акт, който официално лишава военните от всякаква политическа власт.

През 1996 г. за президент на страната е избран Жул Виденбош. По време на управлението му страната е застрашена от икономически проблеми. Доклад на МВФ обявява, че Суринам „практически е фалирал“. Започват протести и Виденбош насрочва предсрочни избори, на които за президент е избран Роналд Венетиан, който се завръща в президентството за втори мандат. Под негово ръководство икономиката се подобрява, въоръжените сили се деполитизират и се договарят заеми с Нидерландия и Интерамериканската банка за развитие за финансиране на здравни, образователни и социални програми. Венетиан е преизбран за президент през 2005 г. на извънредно заседание на Народното събрание, след като никой кандидат не събира мнозинство от две трети на изборите. На 25 май 2010 г. се провеждат редовни парламентарни избори, които са спечелени от Националната демократична партия и нейния кандидат за президент Деси Бутерсе, който е начело на Суринам до днес.

4. Държавно устройство. Суринам е президентска република. Нейните политически институции се определят от конституцията от 1987 г. Законодателен орган е Народното събрание, в което има 51 членове, които са избирани за петгодишен мандат чрез пропорционално представителство. Президентът се избира с мнозинство от две трети в Народното събрание. Президентът назначава министрите на кабинета. Държавният съвет от 15 души, председателстван от президента и включващ представители на политическите сили, военните, синдикатите, бизнеса и политическите партии, дава препоръки на министрите и има право да наложи вето на закони, приети от Народното събрание.

Суринам е разделен на 10 окръга (дистрикти) – Корони, Сарамака, Ваника, Парамарибо, Пора, Брокопондо, Комевейне, Маровейне, Сипаливини. Окръзите се делят на 62 общини (ресори) (Табл. 1). Дистриктите се управляват от върховен комисар, който се назначава от

президента. Столица е град Парамарибо⁵ – най-голям град и главно пристанище, административен център на окръг Парамарибо и има население от 234 хил. жители. Разположен е в северната част на страната на река Суринам на 15 km от Атлантическия океан.

	Окръг	Главен град	Площ хил.km ²	Население хил. ж.	Брой общини
1.	Никери	Нив Никери	5,35	42	5
2.	Корони	Тотне	3,90	4	3
3.	Сарамака	Гронинген	3,64	14	6
4.	Ваника	Лелидорп	0,44	78	7
5.	Парамарибо	Парамарибо	0,18	220	12
6.	Пара	Онвернвахт	5,39	16	5
7.	Брокопондо	Брокопондо	7,37	9	6
8.	Комевейне	Нови Амстердам	2,35	26	6
9.	Маровейне	Алвина	4,63	21	6
10.	Сипаливини	Парамарибо	130,57	30	6
	Суринам		163,82	460	62

Табл. 1. Административно-териториално устройство на Суринам

Първите заселници в района на Парамарибо са индианците. През 1651 г. англичаните построяват града, който става част от английските колониални владения. През 1667 г. Парамарибо е едно от селищата, предоставени на нидерландците по Договора от Бреда, като започва периода на нидерландско колониално управление, прекъснат само от кратки периоди на британски контрол.

⁵ Името произлиза от индианските думи *para* – море и *maribo* – жители – „жители на морето“

Столицата на страната може да се нарече символ на многообразната природа на суринамската култура. Този оживен колоритен град възпъзва смесица от холандски, английски, южноамерикански и азиатски традиции, които се сливат така естествено, че всички етнически конфликти изглеждат просто невъзможни в Суринам. Архитектурата на Парамарибо е подчинена изцяло на колониалния стил и е притегателно място за много пътешественици. Голяма част от отличителната нидерландска колониална архитектура на Парамарибо, както и канална система са запазени и до днес. Градът е с 300-годишна колониална история, с много дървени сгради в стария център. Разработен е отличителен национален архитектурен стил, чиито най-важни характеристики са къщите с квадратна тухлена основа, бели дървени стени, високи врати и зелени капаци.

Мултиетничността се демонстрира от многото църкви, синагоги, индуистки храмове и джамии. Някои от най-забележителните сгради в града включват крепостта Зееландия от XVII в., катедралата Свети Петър и Павел, изработена от дърво. Тя е една от най-големите дървени сгради в света и построена през 1885 г., както и сградата, където колониалните земеделски продукти се претеглят и сортират преди да бъдат изпратени. Административното сърце на града е площад „Независимост“, който е ограден от Президентския дворец и сградата на Министерството на финансите. През 2002 г. историческият център на града е обявен за обект на световното наследство на ЮНЕСКО, заради сливането на европейски и местни елементи. Други големи градове са Нив Никери, Албина и Мунго. Всички големи градове са съсредоточени в северната част на страната, докато във вътрешността има малки селища.

5. Население. Населението на Суринам е 585 824 хил. души (127-о място в света). Той е страна с пъстра етническа структура и култура. Там сравнително равномерно са представени всички основни раси и религии – християнство, ислям, индуизъм, африкански племенни вярвания. Раждаемостта е 16 ‰, смъртността е 6,1 ‰, а естественят прираст е 9,9 ‰. Средната гъстота на населението е 3,4 д/км². Населението е неравномерно разположено, по-голяма част е съсредоточено в северната част на страната.

Етническият състав е разнообразен. Най-голяма етническа група са индийците 27,4%. Това са потомци на емигранти от Индия, които пристигат през втората половина на XIX в. Втората по численост етническа група в страната са мороните – 21,7%. Те са потомци на избягали роби от африкански произход. Срещат се креоли (предимно с африкански произход) 15,7 %, индонезийци (от о. Ява) 13,7 %. Представители на местното население и съставляващи много малка част са индианците (2%). Крайбрежните групи индианци включват кариби и араваки, докато във вътрешността се срещат трио, ваяна-апарай, варау, тукаяна и акуруи. Малки етнически групи включват потомци на китайци 2%, нидерландци 1% и други 2% (ливанци, португалци).

В градовете живеят 69 % от населението. Креолите, които съставляват 2/3 от градското население, живеят главно в Парамарибо и предградията. Индийците са съсредоточени в земеделските райони и съставляват по-малко от 1/4 от градското население. Индонезийците населяват по-малко плодородните райони и формират мнозинство само в окръг Комевейне, където се използват като наемни работници по плантацията. Индианците и мароните живеят предимно във вътрешността на страната. Извън страната живеят около 150 хил. суринамци, главно в Нидерландия.

В религиозно отношение преобладават християните (протестантите са 25,2%, следвани от католиците 22,8%), мюсюлманите са 19,6% (яванци и част от населението от Индия), индуистите - 27,4% (представители на имигрантите от Индия). Юдаизмът все още се практикува от пристигналите през XVI в. евреи. Много от китайците са конфуцианци, африканските и индианските религии все още са широко разпространени в страната. Нидерландският език е официален в Суринам, но степента с която могат да го използват отделните етнически групи е различна. По-голяма част от населението го научава като втори език. Използват се още суринамски (на английска основа), хинди, сармати (произхожда от хинди и урду), индонезийски (явански), английски, както и езици от марон и редица южноамерикански индиански езици. Грамотни са 95% от населението на страната. Основните институции за обучение включват университета „Антон де Ком“ в Парамарибо, основан през 1968 г., Политехническият колеж (1994 г.) и Центъра за изследвания в земеделието от 1967 г.

След независимостта Суринам се опитва да постигне процес на интеграция, който да надхвърли етническите, социалните и географските бариери. Този процес е ускорен от военния режим, който придобива власт на 25 февруари 1980 г., но загубва народната подкрепа, когато извършва грубо нарушаване на правата на човека по време на убийствата през декември 1982 г. Расата, класата и етническата принадлежност продължават да играят огромна роля в националния живот. Парамарибо е мултиетнически, но населението живее често в етнически разделени селища.

Националният флаг отразява желанието на суринамското население да преодолее етническите различия. Той представлява символ на обединението на страната. Приет е след обявяването на независимостта на страната. В този флаг обединението на всички етнически общности е представено от една звезда, която има 5 лъча и всеки от тях представлява всяка от големите етнически групи в страната: креоли, индийци, китайци, индианци и европейците, които все още живеят там. Звездата е с жълт (златен) цвят и това символизира доброто (златното) бъдеще. Червената хоризонтална ивица символизира прогрес и любов, зелената – надежда и плодородие и бялата – мир и справедливост.

Голямото разнообразие на суринамското население се забелязва много силно и в кухнята на страната. Всеки от различните етноси е оставил следа. Основните влияния, които могат да бъдат проследени във всяко местно ястие, включват явански, индийски, западноафрикански, китайски, нидерландски и дори португалски следи. Популярните ястия включват роти (индийски плосък хляб), маниока (западноафриканско растение) и люти чушки. Единственото истинско национално ястие е пилето с ориз. В Парамарибо са популярни яванските и китайските ресторанти. В провинцията основната кухня се състои от ориз (за яванците), роти (за индийците) или хляб (за креолите).

Суринамската музика е също интересна смесица от местни южноамерикански ритми и европейски и северноамерикански тенденции. Един от най-популярните стилове, както в исторически, така и в съвременен план е касекото. Жанр с индокарибско влияние с много ударни и духови инструменти и характерен с бърз ритъм.

В Суринам се шофира от лявата страна на пътя, а в Нидерландия от дясната. Тази разлика остава от времето, когато Суринам е под английско управление. Тогава започва изграждането на пътища в страната. След като англичаните напускат, влиянието им остава, защото е трудно да се правят промени в организацията на транспорта и затова днес все още се кара от лявата страна на пътя, точно както в другите бивши британски колонии.

6. Стопанство. Суринам е страна с тепърва развиваща се икономика, която е силно зависима от природните ресурси. Населението разчита предимно на добива на полезни изкопаеми и на земеделието. Суринам обаче се нарежда сред водещите страни в света по добив, производство и износ на боксит, алуминиеви окиси, алуминий. В основата на суринамската икономика е добивът на боксити (около 4 млн. t; IV място в света), алуминиев окис и алуминий (над 1,6 млн. t), нефт. Има запаси от природен газ, манганова, никелова и желязна руда. Развита е захаропрееработващата промишленост, маслобойните и дървопрееработващите предприятия. Обработваемите площи са само 1 % от територията на страната и са заети на 11,2 %. Земеделието е ограничено само до тесни алувиални крайбрежни зони. Най-големите оризови ферми са държавна собственост. Основни култури, които се отглеждат са ориз, захарна тръстика, цитруси, кафе, какао, банани. Развито е животновъдството, риболовът и обработването на ценни видове дървесина.

Транспортът е развит главно в северната част на страната. Шосейната мрежа е дълга 4,5 хил. km, от които 1,2 хил. km са асфалтирани, ж.п линиите имат дължина 166 km. Главно пристанище е Парамарибо. Има международно летище на 40 km южно от Парамарибо. Водните пътища са 1 200 km.

Основни търговски партньори на страната са Норвегия, САЩ, Нидерландия, Швейцария, ОАЕ, Индия, Белгия, Франция, Канада. Основен минните продукти, износът включва кафе, ориз, банани, захар, скариди и дървен материал. Вносът идва предимно от САЩ, Нидерландия и Тринидад и Тобаго и включва основни промишлени стоки, стомана, машини, химикали, земеделска продукция.

Годишно страната се посещава от около 300 хил. туристи. Туристическата индустрия на Суринам е слабо развита, но все пак има добра

перспектива. Предизвикателството, пред което е изправена страната е създаването на необходимата инфраструктура. Освен, че трябва да отседат и да се забавляват посетителите, трябва и да се осигури бърз и лесен достъп до обектите, които биха събудили туристическия интерес. Основното богатство, с което Суринам се появява на туристическата карта на света, е красивата и запазена природа. Наричат Суринам „страна на недокоснати гори и красивите езера”.

Литература

- Димитров, Ст. и др. Светът. Карти, имена, числа. С., 2007
- Килюнел, К. Енциклопедия Страните по света и техните знамена. С., 2007
- Лакост, Ив (съставител). Геополитически речник на света. С., 2005.
- Луканов и др. Страните в света (справочник). С., 2010.
- <https://www.britannica.com/place/Suriname>
- <http://www.everyculture.com/Sa-Th/Suriname.html>
- <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/>
- <http://www.krugosvet.ru>

ЛАТИНСКА АМЕРИКА
Пространство, общество, икономика

LATIN AMERICA
Space, society, economy

Под общата редакция на
Петър Стоянов и Велислава Симеонова

Edited by
Petar Stoyanov and Velislava Simeonova

Електронно издание
Electronic edition

Графично оформление *Божена Серафимова*
Graphic Design *Bozhena Serafimova*

Университетско издателство „Св. Климент Охридски“
St. Kliment Ohridski University Press
www.unipress.bg